

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА і ОБОРОНА

№ 12 (24)

2001

Засновник і видавець:

УКРАЇНСЬКИЙ ЦЕНТР ЕКОНОМІЧНИХ І ПОЛІТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
ІМЕНІ ОЛЕКСАНДРА РАЗУМКОВА

Президент Центру   Анатолій Гриценко
Головний редактор   Людмила Шангіна

Журнал зареєстровано в Державному
комітеті інформаційної політики України,
свідоцтво КВ № 4122

Журнал видається українською
та англійською мовами
Загальний тираж
3800 примірників

Адреса редакції:
01034, м. Київ, вул. Володимирська 46,
офісний центр, 5-й поверх
тел.: (380 44) 201-11-98
тел./факс: (380 44) 201-11-99
e-mail: info@uceps.com.ua
WEB-сторінка: www.uceps.com.ua

При використанні матеріалів
посилання на журнал
“Національна безпека і оборона”
обов'язкове

Редакція може не поділяти точки зору авторів

Фотографії:

УНІАН — обкладинка та стор. 42, 48, 54,
80, 83, 85, 87;

Photo UA — стор. 31, 38, 79, 88;

С. Котельников — стор. 36;

Office — стор. 40;

IREX ProMedia, В. Артюшенко — стор. 51.

Макет — Павло Войтенко,
Олександр Москаленко

Техніко-комп'ютерна підтримка — Антон Балицький

© УЦЕПД, 2001

Видання журналу здійснене
за фінансового сприяння
Представництво Фонду Конрада
Аденауера в Україні

З М І С Т

ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ УКРАЇНИ
(Таблиця) 2

ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ УКРАЇНИ НАПЕРЕДОДНІ ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ВИБОРІВ:
СТАН І ТЕНДЕНЦІЇ
(Аналітична доповідь УЦЕПД) 15

1. СТАН І ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ БАГАТОПАРТІЙНОСТІ В УКРАЇНІ 16
2. ПАРТІЇ НА ВИБОРАХ: ЧИННИКИ, ЩО НЕГАТИВНО
ВПЛИВАЮТЬ НА ПОЛІТИЧНИЙ ВИБІР ГРОМАДЯН 33
3. ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ 57

ПОЗИЦІЇ ЛІДЕРІВ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ 61

Статті

ВИБОРЫ... БЕЗ ВЫБОРА
Александр АФОНИН 77

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ВИБОРЧОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ
Микола МЕЛЬНИК 81

Читайте наші аналітичні матеріали
на WEB-сторінці в Інтернет:
www.uceps.com.ua

ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ УКРАЇНИ*

№	Назва партії	Дата реєстрації (перереєстрації)	Керівник партії	Орієнтовна чисельність партії	Кількість регіональних/місцевих організацій	Наявність власних ЗМІ та впливу на інші ЗМІ	Участь у парламентських виборах 1994р.	Участь у парламентських виборах 1998р.	Наявність фракцій у Парламенті та представництво в керівництві Парламенту	Представництво в Уряді
1	Українська республіканська партія — УРП	05.11.1990 28.12.1992	Олександр Шандрюк, Левко Лук'яненко	Дані відсутні	26/188	Газета "Самостійна Україна" (річний тираж — 70 400), 1 регіональна газета (річний тираж — 833 300)	11 мандатів	У складі виборчого блоку "Національний фронт"; 2,7% голосів	—	
2	Українська селянська демократична партія — УСДП	15.01.1991 03.11.1993	Валерій Вошевський, Віктор Присяжнюк	Дані відсутні	22/136	Газета "Селянська правда" (річний тираж — 55 000)		У складі виборчого блоку "Європейський вибір України"; 0,1% голосів	—	
3	Партія Зелених України — ПЗУ	24.05.1991 25.01.1993	Віталій Кононов	52 329	26/194	Бюлетень "Зелений вісник"		5,4% голосів (19 мандатів)	Фракція створена 12.05.1998; 15 депутатів. Представники фракції очолюють Комітет з питань екологічної політики, природокористування та ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи та Спеціальну контрольну комісію з питань приватизації.	Міністр екології і природних ресурсів Сергій Курикін
4	Демократична партія України — ДемПУ	30.06.1991 30.03.1993	Ганна Антоньєва	56 301	27/591	"Вісник Демократичної партії України"; у трьох областях та АР Крим — регіональні газети, в інших — місцеві бюлетені, (загальний річний тираж партійних видань — 120 200)	2 мандати	У складі виборчого блоку "НЕП"; 1,2% голосів	—	
5	Ліберальна партія України — ЛПУ	10.10.1991 03.06.1993	Володимир Щербань	43 457	25/300			У складі блоку "Партія праці та Ліберальна партія — разом"; 1,9% голосів	—	

* В таблиці наведені дані станом на 5 грудня 2001р. При її підготовці використана інформація, надана партіями на запит УЦЕПД та наступні джерела: офіційні web-сайти партій; web-сайт Верховної Ради України <http://oracle.rada.gov.ua>; web-сайт Центральної виборчої комісії <http://www.cvk.ukrpack.net/indexCES.htm>; *Вибори'98... Як голосувала Україна.* — Київ, 1998, 340с.; *Українські ліві: між ленінізмом і соціал-демократією* — Київ, 2000, 122с.; *Політичні партії в Україні.* — Київ, 2001, 360с.; Марчак В., Кулешова Е. *Задачи объединительной борьбы* — Компаньон, 25 июня 2001г., с.12; Олександр Омельченко: "Ми — незборений народ!" "Єдність" кличе під знамена. — Київський вісник, 29 листопада 2001р., с.1; Старожикова М. Центральний захистник. Валерій Пустовойтенко: "За єдиную Україну" может взять 30 процентов голосов" — Киевский Телеграф, 10 декабря 2001г., с.8; Гармаш С. За рік партія Азарова зросла у 15 разів. — Українська правда, 11 грудня 2001р., <http://www.pravda.com.ua>.

6	Соціалістична партія України — СПУ	25.11.1991	Олександр Мороз	60 000	27/703	Всеукраїнська газета "Товариш" ("Товарищ") (річний тираж — 4 059 100), теоретичний і громадсько-політичний журнал "Вибір". Усі регіональні осередки (за винятком Івано-Франківського) мають щотижневі газети (загальний річний тираж — 3 836 600)	15 мандатів	У складі виборчого блоку СПУ-СелПУ "За правду, за народ, за Україну"; 8,6% голосів (29 мандатів)	Фракція створена 12.05.1998; 17 депутатів	
7	Партія Підтримки Вітчизняного Виробника — ППВВ	08.05.1992	Ярослав Федорин	Дані відсутні	6/0	Газета "Київський час"	—	—	—	
8	Ліберально-демократична партія України — ЛДПУ	17.07.1992	Ігор Душин	Дані відсутні	4/9		—	У складі виборчого блоку "Європейський вибір України"; 0,1% голосів	—	
9	Українська консервативна республіканська партія — УКРП	21.07.1992	Степан Хмара	Дані відсутні	9/24	Газети "Клич", "Клич нації"	1 мандат	У складі виборчого блоку "Національний фронт"; 2,7% голосів	—	
10	Українська національна консервативна партія — УНКП	30.10.1992	Олег Соскін	Дані відсутні	2/1	Газета "Національна фортеця" (річний тираж — 10 000)	—	—	—	
11	Українська Християнсько-демократична партія — УХДП	14.11.1992 19.02.1993	Олександр Сергієнко	Дані відсутні	8/13		—	У складі виборчого блоку "Вперед, Україно!"; 1,7% голосів	—	
12	Християнсько-демократична партія України — ХДПУ	23.11.1992	Віталій Журавський	43 199	25/192	Газети "Вісник ХДПУ", "За волю", "ХДПУ"	1 мандат	1,3% голосів; Партія отримала 589 мандатів у міських та обласних радах народних депутатів	—	
13	Селянська партія України — СелПУ	12.01.1993	Сергій Довгань	90 705	25/301	Газета "Селянська зоря" (річний тираж — 1 444 000), 1 регіональна газета (річний тираж — 17 500)	19 мандатів	У складі виборчого блоку СПУ-СелПУ "За правду, за народ, за Україну"; 8,6% голосів (29 мандатів)	Фракція створена 01.10.1998, ліквідована — 29.02.2000	

№	Назва партії	Дата реєстрації (перереєстрації)	Керівник партії	Орієнтовна чисельність партії	Кількість регіональних/ місцевих організацій	Наявність власних ЗМІ та впливу на інші ЗМІ	Участь у парламентських виборах 1994р.	Участь у парламентських виборах 1998р.	Наявність фракцій у Парламенті та представництво в керівництві Парламенту	Представництво в Уряді
14	Конгрес Українських Націоналістів	26.01.1993 24.10.1995	Ярослава Стецько	Дані відсутні	27/157	"Націоналістичний кур'єр" (річний тираж — 8 000)	5 мандатів	У складі виборчого блоку "Національний фронт"; 2,7% голосів	—	
15	Народний Рух України — НРУ, Рух	01.02.1993	Геннадій Удовенко	45 000	27/395	19 друкованих ЗМІ (місячний тираж — від 2 000 - до 20 000), в т.ч., газета "Час", 3 електронних ЗМІ, (загальний річний тираж регіональних видань — 1 409 900)	20 мандатів	9,4 % голосів; (32 мандати)	Фракція створена 02.03.1999; 14 депутатів. Представники фракції очолюють два Комітети (з питань прав людини, національних меншин і між-національних відносин; з питань культури і духовності)	
16	Українська партія справедливості — УПС	09.02.1993	Сергій Червонописький, Михайло Гречка	86 000	27/583	Всеукраїнські газети "СВІЧА", "Третій тост", "Наше время", "Благовіст" (загальний разовий тираж — 55 000)	—	У складі виборчого блоку "Трудова Україна"; 3,1% голосів	—	
17	Соціал-демократична партія України — СДПУ	04.03.1993	Юрій Буздуган	Дані відсутні	22/66	2 газети (загальний річний тираж — 995 400)	2 мандати	0,3% голосів	—	
18	Партія економічного відродження — ПЕВ	11.03.1993	Володимир Шейвов	Дані відсутні	9/19		—	У складі виборчого блоку "НЕП"; 1,2% голосів	—	
19	Всеукраїнське політичне об'єднання "Державна самостійність України"	23.03.1993	Роман Коваль	Дані відсутні	8/6	Газета "Незборима нація"	—	У складі виборчого блоку "Менше слів"; 0,2% голосів	—	
20	Конституційно-демократична партія — КДП	14.05.1993	Володимир Золотарьов	Дані відсутні	5/3		—	У складі виборчого блоку "СЛОН"; 0,9% голосів	—	
21	Партія національного врятування України	20.05.1993	Леонід Єршов	Дані відсутні	2/0		—	—	—	
22	Партія вільних селян і підприємців України — ПВСІПУ	21.05.1993	Михайло Біскупський	Дані відсутні	0/0		—	—	—	

23	Слов'янська партія — СП	10.06.1993	Олександр Базилюк	8 000	12/11	Газети "Славянские новости", "Братя Славяне", додаток до газети "Славянский выбор"	—	У складі виборчого блоку "Трудова Україна"; 3,0% голосів	—	
24	Українська партія солідарності та соціальної справедливості	28.07.1993	Едуард Лашутін	Дані відсутні	2/2		—	—	—	
25	Комуністична партія України — КПУ	05.10.1993	Петро Симоненко	Дані відсутні	27/594	Газета "Комуніст" (річний тираж — 5 101 200). 24 регіональні видання (загальний річний тираж — 4 268 800)	90 мандатів	24,7% голосів (84 мандатів)	Фракція створена 12.05.1998; 113 депутатів	
26	Партія слов'янської єдності України	21.10.1993	Віктор Шестаков	Дані відсутні	5/3	Газета "Славянское единство"	—	—	—	
27	Організація Українських націоналістів в Україні — ОУНвУ	17.11.1993	Юліан Клос	Дані відсутні	3/14	Газета "Сурма"	—	—	—	
28	Всеукраїнська партія Центру "Громадянська злагода"	09.02.1994	Ігор Кожевін	Дані відсутні	1/1		—	—	—	
29	Всеукраїнське об'єднання "Громада" — ВО "Громада"	22.03.1994	Павло Лазаренко, Анатолій Москаленко		27/589	Газета "Новий час" (річний тираж — 19 800)	—	4,7% голосів (16 мандатів)	Фракція створена 12.05.1998, ліквідована — 29.02.2000.	
30	Партія духовного, економічного і соціального прогресу — ПДЕСП	22.06.1994	Іван Бурдак	Дані відсутні	5/4		—	0,2% голосів	—	
31	Партія комуністів (більшовиків) України	14.07.1994	Іван Дяченко	Дані відсутні	1/5	Газета "Искра"	—	—	—	
32	Партія реабілітації тяжкохворих України — ПРТУ	22.12.1994	Григорій Новодворський	Дані відсутні	22/57	Газета "Откровение"	—	—	—	
33	Партія "Міжрегіональний блок реформ" — партія МБР	31.01.1995	Тимофій Мотренко	Дані відсутні	22/57		—	У складі виборчого блоку "СЛОН"; 0,9% голосів	—	
34	Християнсько-ліберальний союз — ХЛС	02.08.1995	Ігор Степанюк, Юрій Іванов	Дані відсутні	0/0		—	—	—	

№	Назва партії	Дата реєстрації (перереєстрації)	Керівник партії	Орієнтовна чисельність партії	Кількість регіональних/місцевих організацій	Наявність власних ЗМІ та впливу на інші ЗМІ	Участь у парламентських виборах 1994р.	Участь у парламентських виборах 1998р.	Наявність фракцій у Парламенті та представництво в керівництві Парламенту	Представництво в Уряді
35	Соціал-національна партія України — СНПУ	16.10.1995	Ярослав Андрушків	Дані відсутні	6/22	Газета "Соціал-націоналіст", журнал "Орієнтири"	—	У складі виборчого блоку "Менше слів"; 0,2% голосів	—	
36	Партія національно-економічного розвитку України	25.01.1996	Павло Матвієнко	79 218	26/324	Газета "Обрій ПІБ" (Річний тираж — 120 000)	—	0,9% голосів	—	
37	Народно-демократична партія — НДП	30.05.1996	Валерій Пустовойтенко	200 000	27/506	Газета "Україна і світ сьогодні" ("Україна и мир сегодня") (загальний річний тираж — 5 747 700), 5 регіональних видань (загальний річний тираж — 895 500)	—	5,0% голосів (17 мандатів)	Фракція створена 12.05.1998; 16 депутатів. Представник партії є головою ВРУ (Іван Плющ) Представник фракції очолює Комітет з питань будівництва транспорту і зв'язку	Міністр транспорту Валерій Пустовойтенко
38	Соціал-демократична партія України (об'єднана) — СДПУ(о)	01.07.1996	Віктор Медведчук	301 329	27/767	Всеукраїнський тижневик "Наша газета +" (річний тираж — 2 378 400) та 11 регіональних видань (загальний середньомісячний тираж — 236 000), партійне видавництво "Основні цінності" . Партія має вплив на телерадіоорганізації "Інтер", ТЕТ, "1+1"	—	4,0% голосів (14 мандатів); 1470 членів партії є депутатами міських, районних і обласних рад народних депутатів	Фракція створена 12.05.1998; 33 депутати. Представники фракції очолюють три Комітети (з питань національної безпеки і оборони; з питань свободи слова і інформації; з питань молодіжної політики, фізичної культури спорту і туризму)	Віце-прем'єр-міністр України Василь Роговой, міністр освіти і науки Василь Кремень
39	Прогресивна соціалістична партія України — ПСПУ	09.07.1996	Наталія Вітренко	Дані відсутні	24/390 первинних організацій	Газета "Досвітні огні" (виходить один раз на місяць, середньомісячний тираж — 300 000)	—	4,0% голосів (14 мандатів)	Фракція створена 12.05.1998, ліквідована — 10.02.2000	
40	Аграрна партія України — АПУ	30.12.1996	Михайло Гладій	370 000	27/521	2 газети (загальний річний тираж — 153 600)	—	3,7% голосів	—	Віце-прем'єр-міністр України Леонід Козаченко, міністр аграрної політики Іван Кириленко
41	Партія "Жінки України" — ПАЖУ	21.03.1997	Аліна Комарова	Дані відсутні	5/6	Газети "Права людини", "Жінки України"	—	—	—	
42	Партія Християнсько-народний союз — ХНС	27.03.1997	Володимир Стретович	Дані відсутні	18/25		—	У складі виборчого блоку "Вперед, Україно!"; 1,7% голосів	—	

43	Всеукраїнська партія трудящих — ВПТ	12.04.1997	Леонід Вернигора	Дані відсутні	15/17		—	0,8% голосів	—	
44	Партія “Союз”	11.06.1997	Світлана Савченко	Дані відсутні	6/19	Газета “Союз”	—	0,7% голосів	—	
45	Партія захисників Вітчизни	07.07.1997	Юрій Кармазін	Дані відсутні	17/10		—	0,3% голосів		
46	Республіканська християнська партія — РХП	24.07.1997	Микола Поровський	10 489	22/163		—	0,5% голосів	—	
47	Українська Національна Асамблея — УНА	29.09.1997	Микола Карпюк	Дані відсутні	27/231	Часопис “Наша боротьба”	—	0,4% голосів	—	
48	Партія “Реформи і порядок” — ПРП	24.10.1997	Віктор Пинзеник	Дані відсутні	26/76	2 газети (загальний річний тираж — 5 238 200)	—	3,1% голосів	Фракція створена 22.12.1998; 14 депутатів. Представник фракції очолює Комітет у закордонних справах	
49	Всеукраїнська партія жіночих ініціатив — ВПЖІ	27.10.1997	Валентина Даценко	Дані відсутні	6/2		—	0,6% голосів	—	
50	Партія регіонів	Зареєстрована як Партія регіонального відродження України 06.11.1997; зареєстрована як Партія регіонів 21.02.2001	Микола Азаров	450 000	27/5600 первинних організацій		—	—	Партія регіонів представлена двома фракціями: “Регіони України” (створена 21.03.2001; 24 депутати) та “Солідарність” (створена 29.02.2000; 21 депутат). Представник фракції “Солідарність” очолює Комітет з питань боротьби з організованою злочинністю і корупцією	Віце-прем'єр-міністр України Володимир Семиноженко
51	Партія мусульман України	25.11.1997	Рашид Брагін	Дані відсутні	18/11	Всеукраїнська газета “Наш дом — Украина” (річний тираж — 110 000)	—	0,2% голосів	—	
52	Партія радикального прориву	16.01.1998	Олег Савкін	Дані відсутні	0/1		—	—	—	
53	Партія захисту пенсіонерів України	19.01.1998	Юхим Перекрестов	Дані відсутні	7/15		—	—	—	
54	Партія “Союз труда” — ПСТ	20.01.1998	Володимир Тарасов	Дані відсутні	0/0		—	—	—	

№	Назва партії	Дата реєстрації (перереєстрації)	Керівник партії	Орієнтовна чисельність партії	Кількість регіональних/місцевих організацій	Наявність власних ЗМІ та впливу на інші ЗМІ	Участь у парламентських виборах 1994р.	Участь у парламентських виборах 1998р.	Наявність фракцій у Парламенті та представництво в керівництві Парламенту	Представництво в Уряді
55	Прогресивно-автомобільна партія України — ПАП України	13.02.1998	Сергій Малик, Роман Лука, Василь Яблонський	Дані відсутні	0/1		—	—	—	
56	Всеукраїнське об'єднання християн — ВОХ	20.04.1998	Валерій Бабич	15 000	6/15 За інформацією, поданою партією, осередки діють у 18 регіонах	В окремих регіонах партія має постійні друковані ЗМІ; користується спецвипусками газет	—	—	—	
57	Жіноча народна партія (об'єднана)	28.09.1998	Валентина Горобець	Дані відсутні	9/4		—	—	—	
58	Партія "Русько-Український Союз"	30.09.1998	Іван Симоненко	Дані відсутні	0/0		—	—	—	
59	Всеукраїнська Чорнобильська народна партія "За добробут та соціальний захист народу" — ВЧНП	20.10.1998	Юрій Спіженко	30 000	21/81	1 всеукраїнська газета, 1 районна	—	—	—	
60	Партія освітян України	26.10.1998	Вадим Комісаров	Дані відсутні	1/1		—	—	—	
61	Українська соціал-демократична партія — УСДП	11.12.1998	Василь Онопенко	25 000	24/412	Тижневик "Нова альтернатива" (разовий тираж — 10 000)	—	—	—	
62	Патріотична партія України — ППУ	31.12.1998	Микола Габер	Дані відсутні	5/14	Всеукраїнська газета "Політична кухня"	—	—	—	
63	Політична партія малого і середнього бізнесу України	04.01.1999	Віктор Швець	Дані відсутні	5/11	Друкований орган "Деловая газета малого и среднего бизнеса Украины"	—	—	—	
64	Політична партія "Русь єдина"	11.01.1999	Василь Шевченко	Дані відсутні	0/1		—	—	—	
65	Комуністична партія (трудящих) — КП(т)	26.01.1999	Григорій Куц	Дані відсутні	Дані відсутні	1 газета (річний тираж — 285 000)	—	—	—	

66	Політична партія "Єдина Київська Русь"	01.03.1999	Юрій Пивоваров	Дані відсутні	0/0		—	—	—	
67	Партія "Соціал-Демократичний Союз" — СДС	30.03.1999	Сергій Пересунько	Дані відсутні	27/292		—	—	—	
68	Всеукраїнське політичне об'єднання "Єдина Родина" — ВПО "Єдина Родина"	30.04.1999	Олександр Ржавський	12 700	16/70	Всеукраїнська газета "Єдина родина" (разовий тираж — 7 000), 3 регіональні (загальний разовий тираж — 7 000), 2 інтернет-газети, 7 політичних web-сайтів	—	—	—	
69	Політична партія "Вперед, Україно!"	13.05.1999	Віктор Мусіяка	Дані відсутні	10/3	Газета "Вперед, Україно!"				
70	Ліберальна партія України (оновлена) — ЛПУ(о)	20.05.1999	Павло В'ялов	35 000	27/552	Газета "Ліберальна Україна"	—	—	—	
71	Партія "Демократичний Союз"	11.06.1999	Володимир Горбулін	94 885	27/759	Газета "Демократичний союз" (річний тираж — 20 000, у листопаді 2001 тираж — близько 1 000 000)	—	—		Фракція створена 06.04.2001; 15 депутатів
72	Політична партія "Молода Україна"	09.07.1999	Михайло Міненко	12 000	27/150	Бюлетень "Молода Україна"	—	—	—	
73	Трудова партія України	30.08.1999	Михайло Сирота	3 306	22/4		—	—	—	
74	Молодіжна партія України	03.09.1999	Юрій Павленко	5 570	7/31		—	—	—	
75	Всеукраїнське об'єднання "Батьківщина" — ВО "Батьківщина"	16.09.1999	Юлія Тимошенко	135 000	27/594	Газета "Слово Батьківщини". Представник фракції є головним редактором парламентської газети "Голос України". Партія має вплив на телерадіо-організацію ЮТАР	—	—		Фракція створена 04.03.1999; 25 депутатів. Представники партії очолюють два Комітети (з питань бюджету; з питань охорони здоров'я, материнства та дитинства)
76	Партія приватної власності	24.09.1999	Микола Швирид	Дані відсутні	0/0				—	

№	Назва партії	Дата реєстрації (перереєстрації)	Керівник партії	Орієнтовна чисельність партії	Кількість регіональних/місцевих організацій	Наявність власних ЗМІ та впливу на інші ЗМІ	Участь у парламентських виборах 1994р.	Участь у парламентських виборах 1998р.	Наявність фракцій у Парламенті та представництво в керівництві Парламенту	Представництво в Уряді
77	Партія Свідомості Третього Тисячоліття — ПСТТ	15.10.1999	Володимир Сімонов	Дані відсутні	16/1	Вісник "Новое. По-новому. На новом"	—	—	—	
78	Політична партія "Яблуко"	02.11.1999	Віктор Чайка	Дані відсутні	20/15	Газета "Яблуко"	—	—	Фракція створена 15.09.2000; 15 депутатів. Представник фракції очолює Комітет з питань промислової політики і підприємництва.	
79	Партія Пенсіонерів України — ППУ	11.11.1999	Володимир Жаров	Дані відсутні	1/1		—	—	—	
80	Партія Свободи	23.11.1999	Сергій Токарев	Дані відсутні	0/0		—	—	—	
81	Політична партія "Всеукраїнське об'єднання "Центр" — партія "Центр"	09.12.1999	Віктор Головка	Дані відсутні	0/0		—	—	—	
82	Партія "Нова генерація України"	13.12.1999	Юрій Мірошніченко	3 500	27/42	Всеукраїнський тижневик "Нова Генерація" (разовий тираж — 94 750)	—	—	—	
83	Всеукраїнська партія "Нова сила"	16.12.1999	Микола Кушніров	38 000	25/2	Партійний бюлетень "Нова сила"	—	—	—	
84	Партія "Солідарність жінок України" — СолЖУ	23.12.1999	Валентина Гошовська	26 342	20/101	Газета "Солідарність жінок України" (річний тираж — 519 400), 1 районна газета (річний тираж — 4 000)	—	—	—	
85	Політична партія "Красива Україна"	28.12.1999	Геннадій Балашов	Дані відсутні	4/0		—	—	—	
86	РУХ (Український Народний Рух) — РУХ	30.12.1999	Юрій Костенко	46 000	27/552 районні організації та 2200 осередки	Загальнонаціональна газета "РУХ". Видання в 13 областях України, АР Крим та м. Києві, видання окремих громадських організацій, які очолюють члени партії (усього — 28, загальний річний тираж — 160 900)	—	—	Фракція створена 12.05.1998; 22 депутати. Представники фракції очолюють чотири Комітети (з питань фінансів і банківської діяльності; з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності; з питань паливно-енергетичного комплексу, ядерної політики та ядерної безпеки; з питань науки і освіти)	

87	Народна партія вкладників та соціального захисту	01.02.2000	Владислав Кривобоков	Дані відсутні	5/2		—	—	—	
88	Українська партія "Єдність"	04.02.2000	Олександр Омельченко	30 000	26/200	Партія має вплив на телерадіоорганізацію "Київ", а також на ЗМІ, засновані Київською міською адміністрацією або Київською міською радою	—	—	Фракція створена 28.11.2001; 17 депутатів. Представники фракції очолюють два Комітети (з питань правової політики; Регламенту, депутатської етики та організації роботи Верховної Ради)	
89	Українська народна партія "Собор" — УНП "Собор"	09.03.2000	Анатолій Матвієнко	7 000	27/дані відсутні		—	—	—	
90	Зелена партія України — ЗПУ	14.03.2000	Дубас Сергій	Дані відсутні	0/4					
91	Партія промисловців і підприємців України	20.04.2000	Анатолій Кінах	Дані відсутні	15/13		—	—	—	Прем'єр-міністр України Анатолій Кінах, міністр промислової політики України Василь Гуреєв
92	Партія соціального захисту — ПСЗ	04.05.2000	Микола Чечель	Дані відсутні	4/1		—	—	—	
93	Всеукраїнська партія Миру і Єдності — ВПМЕ	05.05.2000	Людмила Янковська	Дані відсутні	1/1		—	—	—	
94	Партія всеукраїнського об'єднання лівих "Справедливість" — партія ВОЛ "Справедливість",	18.05.2000	Іван Чиж	45 000	27/500	Всеукраїнський тижневик "Народна справедливість" (разовий тираж на 1.12.2001 — 40 000), регіональні та місцеві газети виходять в 5 містах, 1 регіональна газета (загальний річний тираж — 5 410 000)	—	—	—	
95	Українська партія захисту прав споживачів — УПЗПС	31.05.2000	Вячеслав Буденко	Дані відсутні	4/7		—	—	—	

№	Назва партії	Дата реєстрації (перереєстрації)	Керівник партії	Орієнтовна чисельність партії	Кількість регіональних/місцевих організацій	Наявність власних ЗМІ та впливу на інші ЗМІ	Участь у парламентських виборах 1994р.	Участь у парламентських виборах 1998р.	Наявність фракцій у Парламенті та представництво в керівництві Парламенту	Представництво в Уряді
96	Політична партія "Трудова Україна"	21.06.2000	Сергій Тігілко	13 100	26/485	Партійний бюлетень "Трудова Україна" (місячний тираж — 3 000), республіканська громадсько-політична газета "Трудовая Украина в Крыму" (місячний тираж — 2 000) Партія має вплив на телерадіоорганізації ICTV, СТБ	—	—	Фракція створена 20.04.1999; 39 депутатів. Представники фракції очолюють два Комітети (з питань державного будівництва та місцевого самоврядування; з питань соціальної політики та праці)	
97	Партія "Прагматичний вибір"	06.07.2000	Євген Уткін	Дані відсутні	16/21		—	—	—	
98	Партія захисту знедоленого народу України	23.08.2000	Валентин Терещук	Дані відсутні	2/0		—	—	—	
99	Партія "Світло зі Сходу" — СЗС	23.08.2000	Олександр Чародєєв	Дані відсутні	1/1		—	—	—	
100	Політична партія Український Союз праці "Орій" — УСП "Орій"	23.08.2000	Володимир Негода	Дані відсутні	1/1		—	—	—	
101	Партія інтелігенції України	01.09.2000	Михайло Москвич	Дані відсутні	Дані відсутні		—	—	—	
102	Партія "Національно-демократичне об'єднання "Україна"	01.09.2000	Григорій Кузьмич	Дані відсутні	0/2		—	—	—	
103	Комуністична партія України (оновлена) — КПУ(о)	09.11.2000	Михайло Савенко	Дані відсутні	4/0		—	—	—	
104	Народний Рух України за єдність — "НРУ за єдність", "Рух за єдність"	22.12.2000	Богдан Бойко, Георгій Філіпчук, Едуард Креч	Дані відсутні	5/2		—	—	—	

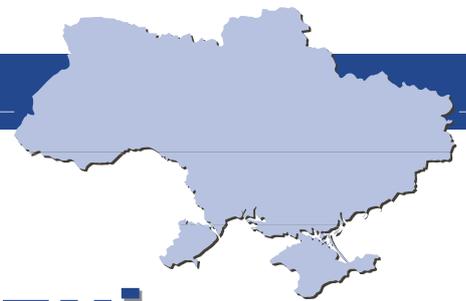

105	Українська політична партія "Християнський рух"	29.12.2000	Тамара Звягінцева	Дані відсутні	Дані відсутні		—	—	—	
106	Політична партія "Нова політика"	14.02.2001	Олександр Пухкал (голова партії), Олександр Кудін, (керівник Секретаріату)	3 942	16/78	Окремі представники Політвиконкому входять до керівних структур ЗМІ (телерадіоорганізація "Київ", 12-й канал Львівської державної телерадіоорганізації, Хмельницька обласна газета "Фортеця")	—	—	—	
107	Зелена Екологічна Партія України	27.02.2001	Дмитро Третьяков	Дані відсутні	Дані відсутні		—	—	—	
108	Екологічна партія України "Захист"	20.03.2001	Михайло Гуцол	Дані відсутні	Дані відсутні		—	—	—	
109	Соціал-Демократична Партія Молоді	20.03.2001	Роман Черненко	Дані відсутні	Дані відсутні		—	—	—	
110	Екологічна Партія України	21.03.2001	Михайло Яковчук	Дані відсутні	Дані відсутні		—	—	—	
111	Партія "Солідарність"	22.03.2001	Михайло Антонюк	Дані відсутні	Дані відсутні		—	—	—	
112	Політична партія "Українська партія зелених"	26.03.2001	Віталій Дьяченко	Дані відсутні	Дані відсутні		—	—	—	
113	Українська морська партія	27.03.2001	Сергій Ківалов	Дані відсутні	Дані відсутні		—	—	—	
114	Всеукраїнська партія духовності і патріотизму	30.03.2001	Анатолій Шевченко	Дані відсутні	Дані відсутні		—	—	—	
115	Всеукраїнська партія міжнародного порозуміння "Новий Світ"	30.03.2001	Лариса Скорик, Сервер Кіримов, Василь Гажамаєв	Дані відсутні	Дані відсутні		—	—	—	
116	Всеукраїнське політичне об'єднання "Жінки за майбутнє"	30.03.2001	Валентина Довженко	145 132	27/737		—	—	—	
117	Комуністична партія робітників і селян	30.03.2001	Олександр Яковенко	Дані відсутні	Дані відсутні		—	—	—	

№	Назва партії	Дата реєстрації (перереєстрації)	Керівник партії	Орієнтовна чисельність партії	Кількість регіональних/місцевих організацій	Наявність власних ЗМІ та впливу на інші ЗМІ	Участь у парламентських виборах 1994р.	Участь у парламентських виборах 1998р.	Наявність фракцій у Парламенті та представництво в керівництві Парламенту	Представництво в Уряді
118	Партія “За Русь єдину”	30.03.2001	Олександр Свістунів	Дані відсутні	Дані відсутні		—	—	—	
119	Партія “Союз народів України”	30.03.2001	Костянтин Поздєєв	Дані відсутні	Дані відсутні		—	—	—	
120	Українська Партія	30.03.2001	Йосип Решко	Дані відсутні	Дані відсутні		—	—	—	
121	Зелена партія України — XXI	12.04.2001	Орест Мельников	Дані відсутні	Дані відсутні		—	—	—	
122	Партія розбудови, правозахисту недержавних організацій України — “Партія правозахисту”	08.06.2001	Павло Черниш	Дані відсутні	Дані відсутні		—	—	—	
123	Політична партія “Вітчизна”	01.08.2001	Вілен Мартиросян	Дані відсутні	Дані відсутні		—	—	—	
124	Партія захисту інтересів селян України	12.09.2001	Іван Бокий	Дані відсутні	Дані відсутні		—	—	—	
125	Партія “Український національний конгрес” — УНК	17.09.2001	Іван Валеня	Дані відсутні	Дані відсутні		—	—	—	
126	Політична партія “Громадський контроль”	25.09.2001	Василь Волга	Дані відсутні	Дані відсутні		—	—	—	
127	Політична партія “Партія за військових”	29.11.2001	Григорій Авдіїв	Дані відсутні	Дані відсутні		—	—	—	

ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ УКРАЇНИ НАПЕРЕДОДНІ ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ВИБОРІВ: СТАН І ТЕНДЕНЦІЇ

У 2002р. відбудуться треті, з моменту набуття Україною незалежності, парламентські вибори. З кожним роком словосполучення “чесні”, “прозорі”, “відкриті” вибори звучить все частіше та голосніше. Напередодні виборів 2002р. воно стало домінуючим в українському політичному лексиконі. Лише протягом кількох останніх місяців майже всі політики: від лідерів опозиції до Президента України Л.Кучми, зробили заяви про необхідність забезпечення демократичності виборів. Тема “прозорості та чесності майбутніх виборів в Україні” є лейтмотивом у більшості заяв і коментарів представників міжнародних структур, керівників інших країн, дипломатів. І якщо для західного світу вільні вибори — одна з невід’ємних ознак демократичного суспільства, то в Україні експлуатація цієї ідеї стала скоріше елементом політичних технологій, ніж усвідомленим вибором. Сьогодні порушення конституційних виборчих прав громадян з боку посадових осіб становлять одну із головних загроз національній безпеці України.

У проведенні чесних, прозорих і демократичних парламентських виборів 2002р. є два виміри — внутрішній та зовнішній. Внутрішній вимір повинен засвідчити, що Україна невідворотно стала на шлях формування громадянського суспільства та розвитку демократії. Зовнішній — українська влада на практиці має підтвердити декларований стратегічний курс на європейську інтеграцію, на підтримку європейських демократичних цінностей, у т.ч. на забезпечення права громадян на вільне волевиявлення.

Майбутні парламентські вибори мають засвідчити, чи вдасться громадянам політикам, державним службовцям, журналістам і політологам пройти тест на зрілість і демократичність, чи Україна й далі піде шляхом встановлення “адміністративної демократії”, масштабного застосування адміністративного ресурсу, маніпулювання суспільною свідомістю та обмеження політичного вибору громадян. Адже від того, якими будуть наступні парламентські вибори, багато в чому залежить, якою буде Українська держава наступними роками й, можливо, десятиліттями.

Становлення впливових політичних партій як інституту громадянського суспільства, формування розвинутої багатопартійної системи, ознакою якої буде чесна боротьба за вплив на виборців, політична відповідальність партій забезпечать їм широку суспільну підтримку, сприятиме розвитку демократії в Україні.

Аналітична доповідь складається з трьох розділів.

У першому розділі розглядаються сучасний стан і тенденції розвитку багатопартійності в Україні, визначаються основні чинники, що впливають на створення та діяльність політичних партій.

У другому розділі на підставі досвіду проведення виборчих кампаній, прогноуються можливі прояви застосування адміністративного ресурсу, маніпулювання суспільною свідомістю з метою впливу на політичний вибір громадян та результати виборів до Верховної Ради України в 2002р.

У третьому розділі робляться висновки та вносяться пропозиції щодо подолання впливу чинників, що стримують розвиток багатопартійної системи в Україні, уможливають застосування адміністративного ресурсу та негативного впливу на масову свідомість.

1. СТАН І ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ БАГАТОПАРТІЙНОСТІ В УКРАЇНІ

Багатопартійна система в Україні перебуває на етапі становлення: в країні існує велика кількість переважно нечисельних, нерозвинутих, не здатних до об'єднання партій; очевидною є пряма або опосередкована залежність більшості з них від влади та фінансово-промислових груп.

У цьому розділі аналізуються: сучасний стан і тенденції розвитку багатопартійної системи в Україні, негативні та позитивні чинники, що впливають на її становлення та на виконання політичними партіями їх функцій; взаємовідносини між владою і опозиційними партіями. Наводяться оцінки населенням перспектив багатопартійності в Україні.

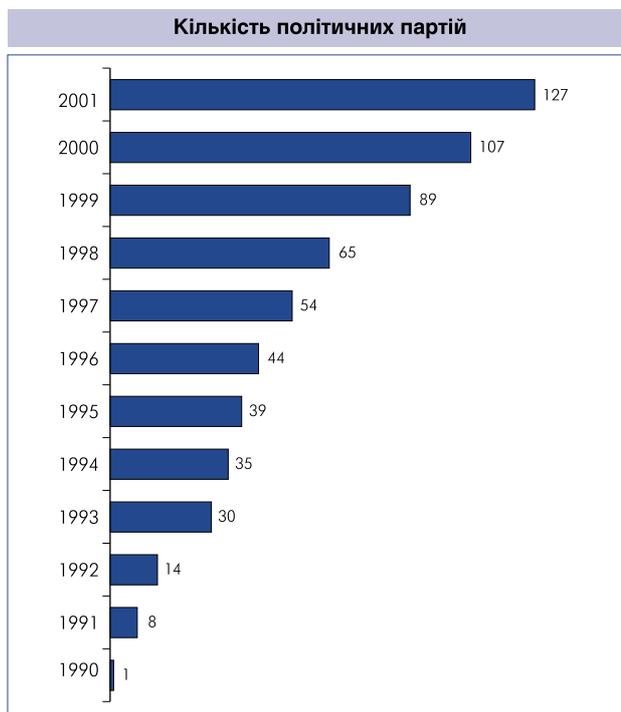
1.1 ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ БАГАТОПАРТІЙНОСТІ ТА ОСНОВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ

У цьому підрозділі аналізуються етапи розвитку багатопартійності в Україні, дається експертна оцінка чисельного складу політичних партій, аналізується їх організаційна структура, визначається відповідність між політичними орієнтаціями партій і населення.

Етапи розвитку багатопартійності

Офіційно правове оформлення багатопартійності в Україні було започатковане в 1990р. і стало можливим завдяки скасуванню ст. 6 і 7 Конституції СРСР, у яких закріплювалася однопартійна система¹. Першою легалізованою партією стала, поряд із тодішньою КПУ, Українська республіканська партія (УРП). Протягом 1990-х років у країні спостерігався інтенсивний процес утворення політичних партій. Станом на 5 грудня 2001р., в Україні було зареєстровано 127 політичних партій² (діаграма "Кількість політичних партій").

На думку експертів УЦЕПД, у становленні багатопартійності в Україні можна виокремити наступні чотири етапи³.

¹ Слід обумовити, що вже наприкінці 1980-х років в Україні, переважно в Західному регіоні, виникли перші некомуністичні політичні організації (зокрема, Українська Гельсінська спілка, Народний Рух України за перебудову), які згодом перетворилися на політичні партії.

² За даними Центральної виборчої комісії України, <http://www.cvk.ukrpack.net/indexCEC.htm>. П'ять останніх партій реєструвалися відповідно до вимог прийнятого в 2001р. Закону України "Про політичні партії в Україні".

³ Тут наведена періодизація становлення багатопартійності, розроблена експертами УЦЕПД. Окремі дослідники також вирізняють 1989-1990рр. як специфічний етап становлення політичних партій, але не вважають доцільним виокремлення періоду 1992-1994рр. Див., наприклад: Здіюрок С., Бичек В. Проблеми функціонування політичних партій України в системі владних відносин. — Київ, 2001, с.14-20.

- 1) 1990-1991рр. — створення перших альтернативних політичних партій на базі громадсько-політичних об'єднань некомуністичної орієнтації, неформальних суспільних рухів часів перебудови.
- 2) 1992-1994рр. — легалізація найбільш впливових партій - носіїв альтернативних ідеологій — КПУ та НРУ, інтенсивне заповнення політичного простору партіями “брендового” типу⁴.
- 3) 1995-1998рр. — перші розколи в партіях “брендового” типу (утворення ПСПУ, СДПУ(о)), започаткування та інтенсивний розвиток тенденції утворення партій адміністративним шляхом, а також партій - “політичних проєктів” фінансово-промислових груп та окремих осіб.
- 4) 1999-2001рр. — розподіл політичного простору найбільш впливовими партіями, посилення тенденції розколів “брендових” партій.

Чисельність та організаційна структура політичних партій

Встановлення чисельності політичних партій є проблематичним. Джерелом даних про чисельний склад партій є, як правило, самі партії. При цьому, вони, по-перше, не завжди мають фіксоване членство та відпрацьовані механізми партійного обліку; по-друге, партії зацікавлені в завищенні власної чисельності в пропагандистських цілях. Тому незалежні дані про чисельність партій мають скоріше оціночний характер. За такими даними, до найбільш чисельних партій відносять (в алфавітному порядку): АПУ, КПУ, НДП, ПР, СДПУ(о), що мають орієнтовно по 100-200 тис. членів.

Водночас, за різними підрахунками, членами всіх українських політичних партій є приблизно 1,5-2,0 млн. осіб (4-5% дорослого населення країни). Ці підрахунки підтверджуються й даними соціологічних досліджень. Так, за результатами опитування, проведеного УЦЕПД в грудні 2001р.⁵, членами політичних партій визнали себе 4,9% опитаних.

З наведених даних випливає, що, за винятком п'яти зазначених найчисельніших партій, на долю решти 122-х припадає приблизно 1 млн. осіб, або — в середньому, кожна з цих партій налічує близько 8000 членів. За всієї умовності подібних підрахунків, вони свідчать про те, що переважна більшість політичних партій є малочисельними структурами.

Крім того, якщо співвіднести число членів партій та число тих, хто повністю їм довіряє, то з'ясується, що вони різняться майже вдвічі. Членів партій — 4,9%; повністю довіряють партіям — 2,5%. Ця досить парадоксальна ситуація може бути пояснена, зокрема, тим, що майже половина членів українських партій вступили до них не за переконанням, а з примусу або інших причин, тобто членство в партії має переважно номінальний характер.

Структура партій, їх регіональне представництво не мають розвинутого характеру. На відміну від чисельності, яку партії не зобов'язані вказувати офіційно, наявність регіональних структур є обов'язковою для реєстрації партії, тому дані про мережу легалізованих регіональних осередків партій можна вважати достовірними.

Більшість українських політичних партій не охоплюють мережею своїх осередків усі регіони країни — отже, навряд чи можуть вважатися загальнонаціональними організаціями.

В усіх регіонах України мають легалізовані осередки лише 12 політичних партій (11% загальної кількості): АПУ, ВО “Батьківщина”, ВО “Громада”, ДемПУ, КПУ, КУН, НДП, НРУ, партія “Демократичний Союз”, партія “Соціал-демократичний Союз”, СДПУ(о), СПУ (діаграма “Представництво партій у регіонах”⁶).

Як видно з діаграми, 31 партія (28,5%) мають легалізовані регіональні осередки в більшості регіонів України, 48 (44%) — менш ніж у половині регіонів України. Зовсім не мають легалізованих регіональних осередків 18 (16,5%) політичних партій⁷.

⁴ Під “брендями” політичних партій експерти УЦЕПД розуміють проголошення комуністичної, соціал-демократичної, ліберальної, консервативної, християнсько-демократичної, націонал-демократичної та іншої ідеології як основи партійної діяльності та партійних програм.

⁵ Опитування проведено 25 листопада - 5 грудня 2001р. Опитано 2000 респондентів віком від 18 років у всіх регіонах України. Далі, якщо не вказане інше, наводяться дані цього опитування.

⁶ Тут і далі в цьому розділі дані наводяться за виданням Центральної виборчої комісії: Політичні партії в Україні. — Київ, 2001, 360с. Джерело оперує даними станом на 1 січня 2001р., коли були зареєстровані 109 політичних партій. Таким чином, тут не враховане динамічне зростання в 2001р. таких партій, як Партія регіонів, “Трудова Україна” та Партія промисловців і підприємців України, оскільки відсутні об'єктивні дані про цей процес.

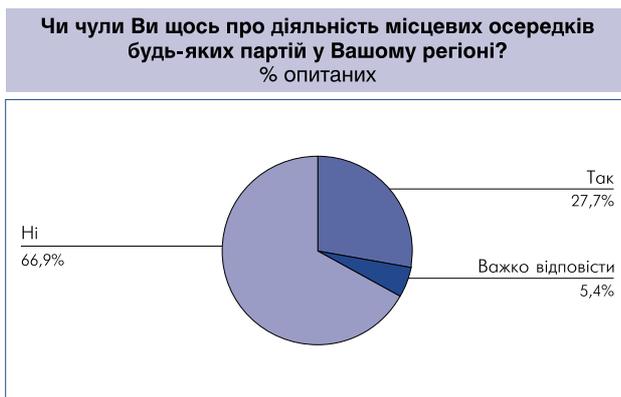
⁷ Зелена Партія України, Партія “Національно-демократичне об'єднання “Україна”, Партія радикального прориву, Партія свідомості третього тисячоліття, Політична партія “Русь єдина”, Прогресивно-автомобільна партія України, Комуністична партія (трудящих), Партія вільних селян і підприємців України, Партія інтелігенції України, Партія “Нова генерація України”, Партія приватної власності, Партія “Русько-український союз”, Партія свободи, Партія “Союз труда”, Політична партія Всеукраїнське об'єднання “Центр”, Політична партія “Єдина Київська Русь”, Українська політична партія “Християнський рух”, Християнсько-ліберальний союз.

Жодна з партій не має легалізованих місцевих осередків у всіх адміністративних пунктах країни: районах, містах обласного значення, селах та ін. — тобто не є такою партійною організацією, що систематично веде роботу з громадянами безпосередньо за місцем їх проживання або виробничої діяльності.

Лише сім політичних партій мають місцеві осередки, легалізовані в переважній частині районів, міст державного, республіканського і обласного значення, міських районів⁸: СДПУ(о) — 767, партія “Демократичний Союз” — 714, ВО “Батьківщина” — 594, КПУ — 594, ВО “Громада” — 589, СПУ — 563, НДП — 506⁹. Чотири політичні партії мають легалізовані місцеві осередки в більш ніж половині районів, міст обласного значення, районів міст: ДемПУ, ЛПУ(о), АПУ, НРУ (395 осередків).

Отже, навіть найбільш розвинуті партії, змогли поширити організаційну мережу, в кращому випадку, до рівня районів.

Про нерозвинутість організаційних структур політичних партій свідчать і результати соціологічного опитування УЦЕПД. Лише менше третини опитаних (27,7%) “щось чули про діяльність місцевих осередків будь-яких партій” у їх регіоні. Не чули про таку діяльність — 66,9% респондентів.

Допоміжні структури політичних партій

Переважає більшість провідних політичних партій активно вдаються до створення допоміжних структур: молодіжних, жіночих та інших громадських організацій, що діють під егідою партії¹⁰. З формально-правової точки зору, ці організації не є структурними підрозділами партій. Водночас, наявність таких структур, **по-перше**, є засобом формування партійного кадрового резерву; **по-друге**, дозволяє

партії більш ефективно формувати та більш широко демонструвати свою позицію у тих чи інших сферах (захисту специфічних прав молоді, жінок та інших соціальних груп); **по-третє**, залучати додаткові ресурси під час проведення виборчих кампаній чи масових акцій.

Інформаційні ресурси партій

За даними Книжкової палати України, станом на початок 2001р., загалом виходило 2667 назв газет, з них партійних видань — 349 (13% загальної кількості). Загальний річний тираж газет складає близько 3,5 млрд. примірників, партійні газети виходять загальним річним тиражем майже 252,5 млн. примірників (7,2% загальної кількості), що свідчить про не досить високу інформаційну активність українських партій у частині друкованих ЗМІ.

Партійні ЗМІ, за невеликим винятком, мають характер “бойових листків”, тобто за своїм змістом не є привабливими для широкого загалу. З партійних видань лише “Наша газета +” (СДПУ(о)) та “Товариш” (СПУ) мають тиражі, що перевищують декларовану чисельність членів партії (відповідно 516 424 та 105 410 примірників). Видання інших партій охоплюють лише частину партійної аудиторії.

Природно, що напередодні виборів тираж партійної преси буде зростати (вже зараз можна говорити про більш ніж мільйонний тираж, наприклад, газети “Слово Батьківщини”), зокрема — через оформлення партіями безкоштовної передплати для громадян.

Останнім часом спостерігається тенденція використання партіями мережі Інтернет — практично всі найбільш впливові партії (загалом понад 20) створили свої web-сайти. Зважаючи на низьку загальну чисельність користувачів мережі в Україні (близько 2% населення), розвиток цього інформаційного ресурсу партій може бути визначений лише як орієнтований на віддалену перспективу. Водночас, засоби мережі Інтернет дозволяють партіям більш активно співпрацювати із ЗМІ та оперативніше спілкуватися з місцевими осередками, що підвищує присутність політичних партій в інформаційному просторі.

Пріоритетну роль в інформаційному ресурсі партій відіграють можливості їх впливу на загальнонаціональні електронні ЗМІ. Окремі політичні партії тісно співпрацюють з певними телерадіоорганізаціями, в т.ч. центральними. Експерти відзначають вплив СДПУ(о) на канали “Інтер”, ТЕТ, “1+1”; “Трудової України” — на ICTV та СТБ;

⁸ Станом на 1 січня 2001р., в Україні загалом налічувалося 785 районів, міст державного, республіканського і обласного значення та районів у містах (з них 490 районів, 173 міст державного, республіканського і обласного значення, 122 райони в містах). Див. Статистичний щорічник України за 2000 рік. — Київ, 2001, с.29.

⁹ Слід враховувати, що йдеться лише про легалізовані (зареєстровані в той чи інший спосіб у місцевих органах юстиції) осередки партій, тобто можуть існувати місцеві осередки партій, які з різних причин не легалізовані.

¹⁰ Наприклад, під егідою НДП створені жіноча Народно-демократична спілка “Дія”, Народно-демократична Ліга молоді; Партії регіонів — Спілка молоді регіонів України; СДПУ(о) — “Українська соціал-демократична молодь”; ХДПУ — Спілка Християнсько-демократичної молоді України. Молодіжні організації створені Народним Рухом України, Українським Народним Рухом, Ліберальною партією України та іншими політичними партіями.

ВО “Батьківщина” — на ЮТАР¹¹ тощо. За результатами експертного опитування журналу “Компаньон”, у якому брали участь і представники УЦЕПД¹², саме ці партії мають найбільші інформаційні ресурси (діаграма “Інформаційні ресурси окремих політичних партій”).

Фінансові ресурси партій

Порядок фінансування політичних партій визначається статтею 15 Закону України “Про політичні партії в Україні”¹³, а його особливості в період виборчих кампаній — Законом України “Про вибори народних депутатів України”. Занепокоєння викликає той факт, що фінансування партій має здебільшого непрозорий характер і переважно здійснюється за рахунок спонсорських, а не членських внесків, звіти про річний бюджет партій не публікуються¹⁴.

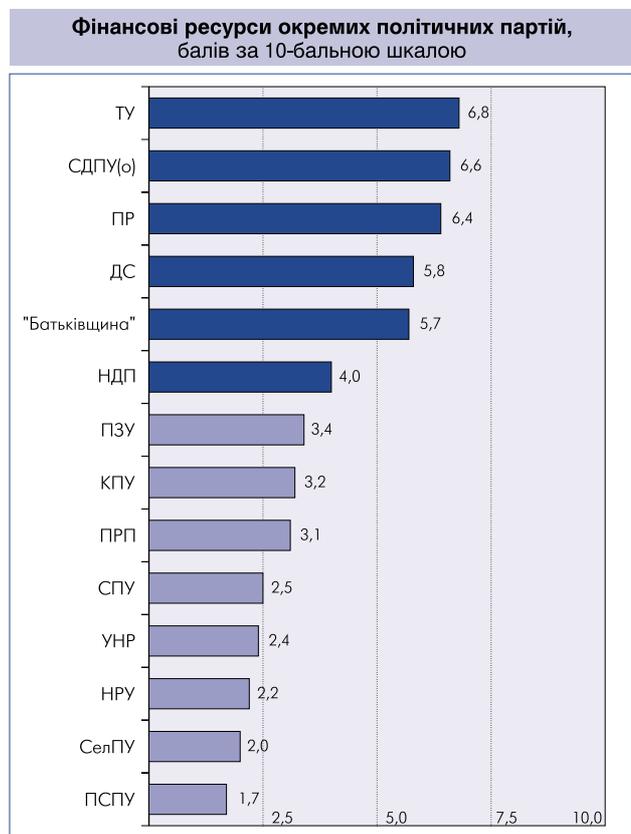
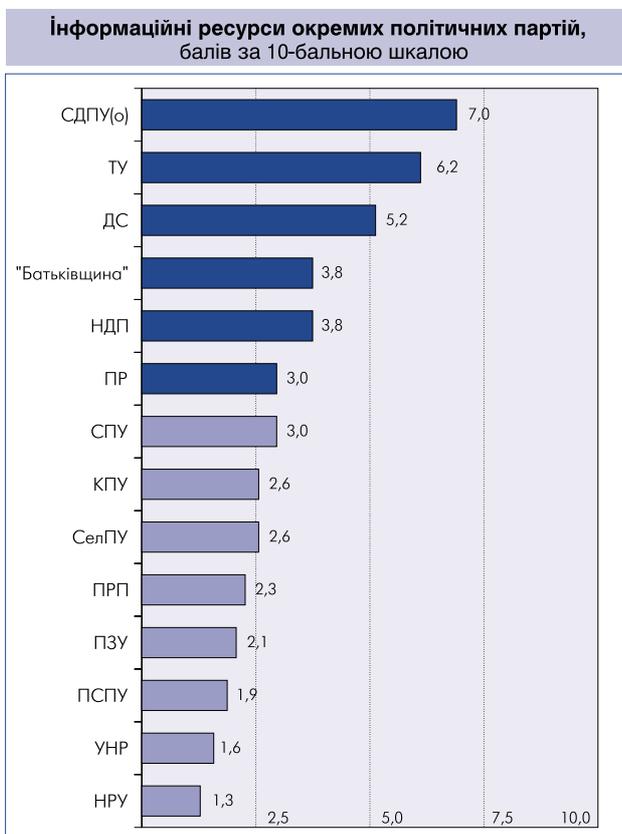
За експертними оцінками¹⁵, найбільші фінансові ресурси мають “Трудова Україна” (ТУ), СДПУ(о),

“Демократичний союз” (ДС), Партія регіонів (ПР) та ВО “Батьківщина” — тобто партії, утворені для захисту інтересів державно-політичної еліти або для легалізації політичних інтересів фінансово-промислових груп (ФПГ) (діаграма “Фінансові ресурси окремих політичних партій”).

Привертає увагу та обставина, що так звані ідеологічні партії значно обмежені у своїх фінансах. Натомість, лідируючі позиції посідають партії, що тісно співпрацюють або з владою, або з крупними ФПГ.

Ідеологічне забезпечення діяльності партій

Політичні партії розробляють певні ідеологічні документи переважно у формі передвиборних програм, лише незначна їх кількість продукується в міжвиборчий період. Передвиборні програми в цілому корелюють із власне партійними програмами, проте в силу специфіки мають ухил до популізму та не

¹¹ За оцінками експертів УЦЕПД, це вплив швидше не партій як таких, а фінансово-промислових груп (або окремих бізнесменів), які стоять за створенням як зазначених партій, так і відповідних ЗМІ.

¹² Див.: Марчак В., Кулешова Е. Задачі об'єднаної боротьби. — Компаньон, 25 июня 2001г., №25, с.10-14.

¹³ Зокрема, не допускається фінансування політичних партій: (1) органами державної влади та органами місцевого самоврядування, крім випадків, визначених законом; (2) державними та комунальними підприємствами, установами та організаціями, а також підприємствами, установами та організаціями, в майні яких є частки (паї, акції), що є державною чи комунальною власністю, або які належать нерезидентам; (3) іноземними державами та їх громадянами, підприємствами, установами, організаціями; (4) благодійними та релігійними об'єднаннями та організаціями; (5) анонімними особами або під псевдонімом; (6) політичними партіями, що не входять до виборчого блоку політичних партій. Інформація про надходження на рахунок політичної партії коштів, заборонених цим Законом, доводиться відповідною банківською установою до відома Міністерства юстиції України. Кошти, що надійшли політичним партіям з порушенням вимог, передбачених цим Законом, перераховуються політичними партіями до Державного бюджету України або стягуються в доход держави в судовому порядку.

¹⁴ Відповідно до статті 17 Закону України "Про політичні партії в Україні", партії зобов'язані публікувати річні фінансові звіти в ЗМІ. Однак, Закон прийнятий лише в 2001р. і тому жодних звітів опубліковано ще не було. Сподіваємося, що звіти будуть оприлюднені наприкінці 2001р. - на початку 2002р.

¹⁵ Див.: Марчак В., Кулешова Е. Задачі об'єднаної боротьби. — Компаньон, 25 июня 2001г., №25, с.10-14.

розраховані на серйозний аналіз з точки зору оцінки можливостей їх реалізації. Напередодні парламентських виборів 1998р. УЦЕПД провів кілька аналітичних досліджень, присвячених окремим положенням передвиборних програм політичних партій (з питань економіки та зовнішньої політики), які підтвердили вищенаведені висновки¹⁶.

Як свідчить аналіз передвиборних програм восьми партій (блоків), що перемогли на виборах 1998р., в них, **по-перше**, здебільшого йдеться про те, “що” треба зробити, але не завжди — “як” це зробити. **По-друге**, в програмах партій іноді поставлені завдання, реалізація яких має бути покладена переважно на органи виконавчої влади. **По-третє**, навіть ті нечисленні конкретні завдання, що були визначені в програмах, у більшості своїй так і не виконані до грудня 2001р.

Політичні та соціально-економічні програми жодної з партій не підтримані більшістю громадян України. Це пояснюється як *об’єктивними* причинами (неготовністю суспільства до сприйняття партійних програм; регіональними та демографічними відмінностями в українському суспільстві — а отже, й різними підходами до вирішення проблем; *масштабними політико-економічними перетвореннями*; низьким впливом політичних партій на формування та реалізацію політики в органах державної виконавчої влади тощо); так і *суб’єктивними*: неспроможністю політичних партій мобілізувати необхідні інтелектуальні, кадрові, організаційні та фінансові ресурси для підготовки таких документів. У результаті, на відміну від країн розвинутої демократії, де громадяни роблять вибір між різними варіантами одного й того ж політичного курсу, населення України поставлене часто перед діаметрально протилежним вибором. За таких умов, **громадяни переважно голосують не за партійні програми, а за харизматичні особистості**, що спричинило, зокрема, створення “іменних” блоків у парламентській кампанії 2002р.

Політичні партії та політичні орієнтації населення

За даними опитування УЦЕПД, 14,8% громадян України визначають свої політичні погляди як ліві; 25,7% вважають себе центристами; 17,8% відносять себе до категорії правих¹⁷. Більш глибока деталізація отриманих результатів дає наступний спектр політичних орієнтацій населення: 7% — крайні ліві; 7,8% — ліві центристи; 25,7% — центристи; 9,5% — праві центристи; 8,3% — крайні праві (таблиця “Політичні орієнтації партій і населення”). Таким чином, лівоцентристських, центристських і правоцентристських поглядів дотримуються 43% респондентів.

Наведений розподіл політичних партій за секторами політичного спектру¹⁸ та їх співставлення з політичними орієнтаціями громадян свідчить про переважаність центристського та лівоцентристського секторів, у яких зосереджені переважна більшість українських партій¹⁹. Крайні ліві та крайні праві партії мають досить обмежений електорат, що не сприяє їх становленню як впливових політичних партій.

Самоідентифікація населення в ідеологічному спектрі загалом кореспондується з політичними орієнтаціями респондентів. 13,9% опитаних відносять себе до прихильників комуністичної ідеології, майже третина населення (29%) поділяють цінності соціал-демократичної (9,8%), націонал-демократичної (8,8%), християнсько-демократичної (3,9%), ліберальної (2%) ідеологій та ідеології “зеленого” руху (4,5%). Радикальні ідеологічні течії: націоналістичну та анархістську — підтримують незначні частки населення: 1,3% та 0,5%, відповідно. Водночас, у суспільстві існує **резерв для ідеологічної роботи партій** — кожен сьомий (14,2%) утримався від відповіді. Дає підстави говорити про **певну деідеологізацію українського суспільства** той факт, що 40,2% населення країни не відносять себе до

Політичні орієнтації партій і населення

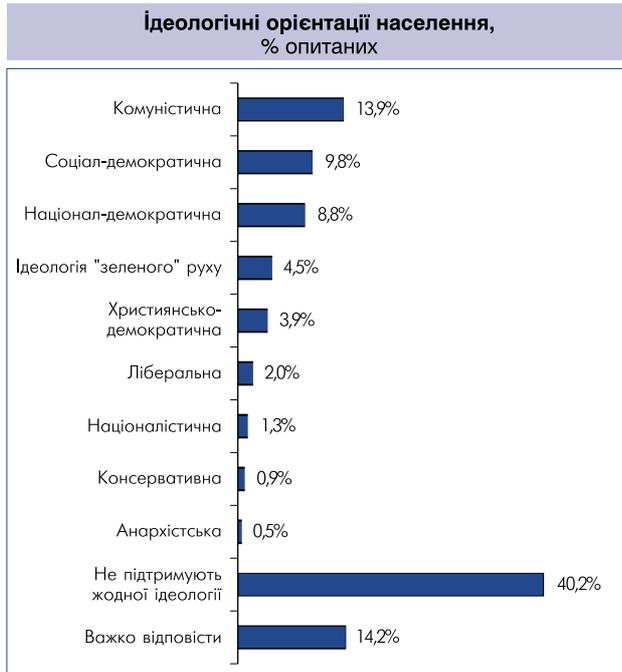
Політична орієнтація	Ліві	Лівий центр	Центр	Правий центр	Праві
Основні партії, що представляють політичну орієнтацію	КПУ, ПСПУ, КПРС	СПУ, ВОЛ "Справедливість", СелПУ	НДП, ПЗУ, СДПУ(о), АПУ, "Трудова Україна"	НРУ, ПРП, УНР	КУН, УКРП, УРП, СНПУ
Приблизна кількість партій, що представляють політичну орієнтацію, та їх частка в загальній кількості партій (у %)	7 (5,5%)	38 (29,9%)	54 (42,5%)	19 (15%)	9 (7,1%)
Частка населення, що є прихильниками політичної орієнтації	7,0%	7,8%	25,7%	9,5%	8,3%

¹⁶ Див. Гуревич А. Предвыборный марш партийных экономик. — Зеркало недели, 31 января 1998г., с.1,4; Гуревич А. Детская болезнь кругизны в украинском посткоммунизме. — Зеркало недели, 21 марта 1998г., с.4.

¹⁷ 41,9% опитаних не змогли чітко визначити свою позицію.

¹⁸ Критеріями віднесення партій до тих чи інших категорій були наступні: положення програмних документів, самоідентифікація партій; практичні політичні дії. Пріоритетність критеріїв у кожному конкретному випадку визначалася шляхом експертних оцінок, тому наведена класифікація не може претендувати на вичерпність.

¹⁹ Слід зазначити, що значна кількісна перевага партій, віднесених до категорії “лівоцентристських” і “центристських”, зумовлюється, зокрема, тим, що саме до них зарахована переважна більшість партій, що не ведуть активної політичної діяльності та можуть оцінюватися лише за їх програмними заявами.

прихильників жодної з ідеологій (діаграма "Ідеологічні орієнтації населення").

Аналіз ідеологічних орієнтацій населення в регіональному аспекті свідчить, що комуністичні орієнтації притаманні переважно Східному (21,5% опитаних) та Північному (15,7%) регіонам; націонал-демократичні — Західному (24,8%); соціал-демократичні — Центральному (13,8%); "зеленого" руху — Східному (6%) (діаграма "Ідеологічні орієнтації населення за регіонами"²⁰). Отже,

Ідеологічні орієнтації населення за регіонами, % опитаних

	Південь	Центр	Захід	Схід	Північ
Комуністична	11,7%	11,9%	4,0%	21,5%	15,7%
Соціал-демократична	6,0%	13,8%	7,5%	10,9%	6,0%
Націонал-демократична	5,0%	6,8%	24,8%	4,2%	4,8%
Ідеологія "зеленого" руху	4,0%	3,5%	4,8%	6,0%	2,4%
Християнсько-демократична	2,7%	2,5%	6,7%	3,4%	5,4%
Ліберальна	2,7%	2,7%	0,8%	2,1%	1,2%
Націоналістична	0,7%	1,4%	3,2%	0,4%	1,8%
Консервативна	2,0%	0,2%	0,8%	0,7%	1,2%
Анархістська	0%	0,2%	0%	1,3%	0%
Не підтримують жодної ідеології	52,8%	37,8%	27,2%	41,3%	48,2%
Важко відповісти	12,4%	19,2%	20,2%	8,2%	13,3%

²⁰ Тут і далі здійснено такий регіональний розподіл: Західний регіон — Волинська, Закарпатська, Тернопільська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Чернівецька області; Центральний регіон — Вінницька, Кіровоградська, Полтавська, Хмельницька, Черкаська області; Північний регіон — Житомирська, Київська, Сумська, Чернігівська області та м.Київ; Східний регіон — Дніпропетровська, Запорізька, Донецька, Луганська, Харківська області; Південний регіон — Миколаївська, Одеська, Херсонська області, АР Крим, м.Севастополь.

²¹ КПУ, блок СПУ та СелПУ "За правду, за народ, за Україну!", ПСПУ. Якщо врахувати партію "Громада", за яку проголосувала значна частина протестного електорату, то ця цифра зростає до 42,7%.

²² НРУ, НДП, ПЗУ, СДПУ(о).

ідеологічні орієнтації населення України мають досить виразний регіональний характер, що, у свою чергу, зумовлює регіональні диспропорції у розвитку організаційної мережі більшості ідеологічних партій.

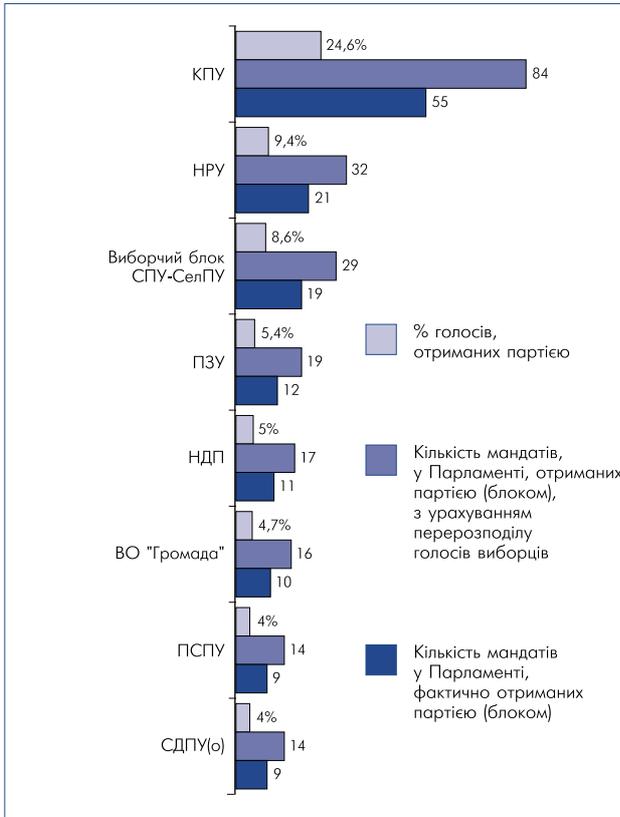
Співвіднесення політичної орієнтації партій з політичними та ідеологічними орієнтаціями населення свідчить про політичні партії створюються не як відповідь на суспільний запит, а з інших причин, що наводяться нижче.

Представництво партіями політичних позицій громадян у Верховній Раді

Партійно-політичний склад нинішньої Верховної Ради відрізняється від політичних орієнтацій громадян, які її обирали (діаграма "Результати виборів до Верховної Ради в багатомандатному загальнодержавному окрузі в 1998р." на наступній сторінці). Так, на виборах 1998р. партії лівого спрямування отримали 38% голосів²¹, партії центристської орієнтації²² — 23,85%. Таким чином, представництво лівих у Верховній Раді дещо завишене, порівняно з політичними орієнтаціями населення. Така ситуація пояснюється наступними причинами.

По-перше, лівих на виборах підтримує значна частина протестного електорату — люди голосують не за лівих, а скоріше проти діючої влади. **По-друге**, на відміну від прихильників лівих, центристський електорат є малоорганізованим. **По-третє**, пропорційно-мажоритарна виборча система передбачає отримання партіями-переможницями додаткових місць у Парламенті за рахунок партій, що не подолали на виборах 4% бар'єр. Так, на виборах 1998р. КПУ отримала 24,65% голосів, що еквівалентно 55 депутатським мандатам, — але за рахунок перерозподілу комуністи отримали

Результати виборів до Верховної Ради в багатомандатному загальнодержавному окрузі в 1998р.

84 мандати²³, що значно збільшило їх присутність у Парламенті.

Отже, система багатопартійності в Україні перебуває на етапі формування та розподілу політичного простору між партіями. В Україні зареєстровані 127 партій, більшість із яких декларують центристські та лівоцентристські орієнтації. Значна частина партій не виявляють політичної активності, по суті — це законсервовані квазіпартійні структури, що не мають значного впливу на політичні процеси в державі.

Партійно-політичний склад Верховної Ради непропорційно відбиває політичні орієнтації населення. Зокрема, є завищеним представництво в Парламенті лівих, порівняно з часткою громадян - прихильників лівої ідеології.

Абсолютна більшість партій України не мають розвинутої мережі регіональних і місцевих осередків, а отже — відповідних організаційних ресурсів для проведення як повсякденної партійної роботи, так і передвиборної кампанії.

До п'ятірки партій, що мають найбільші організаційні, інформаційні та фінансові ресурси, належать СДПУ(о), Партія регіонів, "Трудова Україна", "Демократичний союз" та НДП.

1.2 ЧИННИКИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА СТАНОВЛЕННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ПАРТІЙ

Існування кількох партій є необхідною, але недостатньою умовою створення та функціонування сталої і розвинутої багатопартійної системи. В практиці демократичних країн визнається, що політичні партії мають здійснювати наступні функції: (1) вироблення ідеологічних доктрин²⁴ і формування на їх основі політичного та економічного курсу країни; (2) боротьба за державну владу та участь у її здійсненні; (3) представництво соціальних інтересів; (4) формування громадської думки; (5) політичне рекрутування та соціалізація.

Саме такі функції політичних партій передбачає законодавство України. Стаття 36 Конституції України визначає, що "політичні партії в Україні сприяють формуванню і вираженню політичної волі громадян, беруть участь у виборах"²⁵.

Виконання партіями перелічених функцій визначальним чином залежить від умов їх діяльності²⁶: рівня структурованості та політичної культури суспільства; законодавчого забезпечення діяльності політичних організацій; взаємовідносин партій і влади.

Нижче наводиться аналіз впливу негативних і позитивних чинників на розвиток багатопартійної системи на етапах створення партій та їх участі у формуванні й реалізації державної політики²⁷.

Чинники, що впливають на створення політичних партій

Аналіз процесу створення політичних партій дозволяє виявити певну залежність його інтенсивності та характеру від наступних чинників: змін у законодавстві про політичні партії; соціальної структуризації суспільства та запиту на створення ідеологічних партій; адміністративного впливу на створення партій; потреби легалізації і захисту інтересів фінансово-промислових груп та окремих бізнесменів; суб'єктивних чинників (зокрема, особистих амбіцій представників партійно-політичної еліти²⁸).

Зміни в законодавстві про політичні партії. Одним із головних чинників, що сприяв масовому утворенню нових партій протягом 1992-2001рр., було визначення Законом України "Про об'єднання громадян" процедури створення та функціонування партій. Вимоги Закону не передбачали значних організаційних ресурсів і фінансових витрат на створення

²³ 18 політичних партій і блоків центристського та правого спрямування (за кожен з яких проголосувало менше 2%) загалом отримали 13,3% голосів виборців. Ці голоси були перерозподілені між партіями-переможцями.

²⁴ Сьогодні можна говорити скоріше про адаптацію, пристосування до сучасних умов вже розроблених ідеологічних доктрин.

²⁵ Їй відповідає стаття 2 Закону України "Про політичні партії в Україні", згідно з якою "політична партія — це зареєстроване згідно з законом добровільне об'єднання громадян - прихильників певної загальнонаціональної програми суспільного розвитку, що має своєю метою сприяння формуванню і вираженню політичної волі громадян, бере участь у виборах та інших політичних заходах".

²⁶ Див.: Рибачук М. Політичні партії та виборчий процес, с.7, <http://www.cvk.ukrpack.net/indexCEC.htm>.

²⁷ Участь політичних партій у виборах і чинники, що впливають на проведення ними виборчих кампаній, аналізуються в наступному розділі аналітичної доповіді.

²⁸ Зрозуміло, що в Україні політична еліта ще остаточно не сформована, тому застосування цього терміну є досить умовним.

партій²⁹ і сталої повсякденної роботи партійних структур³⁰. Зі 127 зареєстрованих політичних партій, за оцінками експертів УЦЕПД, лише близько 25 виявляють відносно високий рівень політичної активності³¹.

У 1997р. Парламентом був прийнятий новий Закон України “Про вибори народних депутатів України”, яким впроваджувалися вибори до Парламенту на змішаній основі; були внесені зміни та доповнення до Закону України “Про вибори Президента України”, що відчутно розширило участь політичних партій у президентських виборах і сприяло їх становленню як одного з головних суб’єктів політичної системи. В 2001р. було нарешті прийнято Закон України “Про політичні партії в Україні”. Це певним чином підвищило вплив партій на суспільно-політичне життя країни, а отже — інтенсифікувало процеси їх створення.

Ідеологічний чинник: соціальна структуризація суспільства — запит на створення ідеологічних партій. Протягом перших років незалежності визначальним при створенні партій був ідеологічний чинник. Партійні структури створювалися як відповідь на певний соціальний запит, зумовлений політичною і соціально-економічною структуризацією суспільства. Так з’явилися УРП, НРУ, була відтворена КПУ та створені інші ідеологічні партії. В наведеній вище періодизації процесу становлення багатопартійності в Україні цей період відповідає першим двом етапам та охоплює 1990-1994рр.

Адміністративний чинник: боротьба за владу — запит на створення “партій влади”. Вже наприкінці другого етапу (1993-1994рр.) формування багатопартійної системи вплив ідеологічного чинника на створення партій або відчутно зменшується, або поєднується з іншими факторами. Про правомірність такого висновку свідчить, по-перше, очевидна суперечність між високими темпами зростання кількості партій і стагнацією суспільного розвитку, зумовленою поглибленням соціально-економічної кризи; по-друге, не менш очевидний зв’язок активних періодів створення політичних партій з проведенням у країні виборів.

Такий стан справ відбиває ті процеси, що відбувалися в суспільстві протягом 1994-1998рр. На фоні соціально-економічної кризи та уповільнення структуризації суспільства сформувалися й зміцніли групи державно-політичної, бізнесової та партійно-політичної еліти, що потребували легалізації і захисту своїх інтересів у політичних процесах боротьби за владу та її здійснення. Відповідно, створюються (або привласнюються) партії, що відбивають і захищають інтереси влади (державно-політичної еліти), ФПГ (бізнесової еліти) та окремих груп чи осіб, які зробили політику своєю професією (партійно-політичної еліти)³².

Перший “пік” зростання кількості партій припадає на 1993р., коли обговорювалася можливість дострокових парламентських і президентських виборів, а в Парламенті активно дебатувалися питання прийняття закону про проведення виборів на пропорційній чи змішаній основі, що відкривало перспективу відчутного підвищення впливу партій на суспільно-політичні процеси в країні.

Значна активізація реєстрації партій починається в 1997р. й триває дотепер — саме в цей час щороку відбувалися значні політичні події за участю партій: 1998р. — парламентські вибори, які проводилися на змішаній основі; 1999р. — вибори Президента України, в яких була розширена участь партій; 2000р. — всеукраїнський референдум, який підтримувався значною частиною пропрезидентських партій; 2001р. — фактичний старт парламентської кампанії 2002р. Зазначені обставини стимулювали створення та діяльність політичних партій.

Отже, значна частина партій створюються та діють не у відповідь на соціальний запит, як інститути формування та просування інтересів широких суспільних верств, а як інструменти (засоби) політичної легалізації і боротьби інтересів окремих груп та осіб, які прагнуть або зберегти, або здобути владу. Природно, що такі партії створюються (активізуються) саме в ті моменти політичного життя, коли склад владного корпусу може або змінитися, або отримати підтвердження своєї легітимності — в моменти виборчих кампаній чи референдумів.

На третьому етапі формування багатопартійності в Україні (1995-1998рр.) провідним чинником створення партій стає адміністративне втручання, що здійснюється з метою захисту інтересів державно-політичної еліти (створення так званих “партій влади”), а також недопущення формування та блокування впливових опозиційних політичних партій.

Серед прикладів “адміністративних” партій можна назвати НДП, АПУ, з певним допуском — Партію регіонів. Одним із головних засобів формування таких партій є “стимулювання” (примус) до вступу до них осіб, залежних від фундаторів партії, наприклад, державних службовців, працівників бюджетних організацій, бізнесменів, залежних від центральної або місцевої влади. Подібну практику визнало й керівництво самих партій, чисельність яких збільшувалася саме такими методами. Так, 11 грудня 2001р. на Донецькій обласній конференції Партії регіонів голова обласного виборчого штабу блоку “За єдину Україну!” народний депутат України С.Ларін, говорячи про Партію регіонів, заявив: “У деяких, недружніх нам засобах масової інформації нас звинувачували в методах побудови партії. Якщо вони думають, що керівництво партії не знає про те, як відбувалося будівництво, то вони глибоко помиляються. Ми намагались не допустити перегинів, але треба було

²⁹ Норми Закону дозволяли створювати партії за наявності представництва в 15 регіонах і загальної чисельності засновників 70-100 осіб. При недосконалості механізмів контролю за діяльністю партій це дало можливість формувати регіональні або субрегіональні політичні партії, що мали партійні структури у кількох регіонах України.

³⁰ Наприклад, відсутність норм стосовно обов’язкового здійснення партіями статутної діяльності (регулярне проведення з’їздів, інших партійних заходів, фіксоване членство тощо) дала можливість створення “законсервованих” партій, що роками не беруть участі в політичному житті, але в потрібний момент “активуються” через фінансові ін’єкції (найбільш виразний приклад — ВО “Громада”), тобто відбувається фактична купівля партій.

³¹ Інші 50 партій обмежується епізодичними діями, ще понад 50 — практично не виявляють такої активності, залишаючись непомітними на політичній арені.

³² Докладніше див. статтю О.Афоніна “Вибори... без вибора”, розміщену в цьому журналі.

враховувати й той факт, що в нас практично не було часу”. Подібні методи дозволили за вісім місяців збільшити чисельність Партії регіонів в 15 разів — з 30 тис. до 450 тис. членів³³.

Місцеві осередки партії, створеної за допомогою “стимулювання”, як правило, дублюють структури певних державних органів, насамперед, виконавчої влади. Зрозуміло, що політична вага такої партії, чисельність, наявність місцевих організацій залежать від перебування її керівництва на вищих державних посадах³⁴.

З метою недопущення формування впливових опозиційних політичних партій влада вдається до “клонування” партійних структур. Наприклад, появу Комуністичної партії України (оновленої), Всеукраїнського об’єднання лівих “Справедливість”, розколи в НРУ експерти УЦЕПД пов’язують, перш за все, саме з діями влади, яка мала на меті не допустити становлення консолідованого партійного руху на певному фланзі політичного спектру. При цьому часто використовуються *політичні амбіції партійних лідерів*.

Бізнесовий чинник: формування підприємницької еліти — запит на створення бізнес-партії. Формування нових політичних партій часто зумовлене підвищенням інтересу до них з боку керівництва великих і середніх бізнес-структур, потребою політичної легалізації і захисту їх економічних інтересів. Водночас, у ряді випадків спостерігалися “гібридні” форми: “брендова” політична ідеологія слугувала основним чинником при створенні партії, проте згодом виразно проявлялися інтереси її реальних спонсорів. Прикладами цього можуть бути ЛПУ, “Демократичний союз”, СДПУ(о).

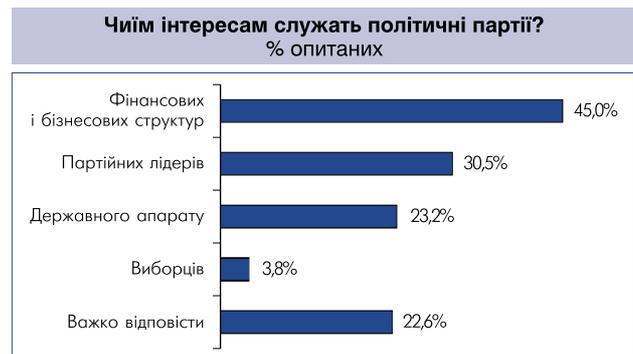
Останнім часом основні фінансово-політичні угруповання та великі бізнес-структури створювали партії, вже особливо не вдаючись до їх ідеологічного обґрунтування. Як правило, такі партії спираються на відповідні організаційні структури ФПГ, а їх членами є працівники цих бізнес-структур. Наприклад, Партія національного економічного розвитку України (ПНЕРУ) активно створювалася регіональними відділеннями “Промінвестбанку”. Серед найбільш типових партій, що створювалися за ініціативою (допомогою) ФПГ, — партія “Демократичний союз”, ВО “Батьківщина”, СДПУ(о), “Трудова Україна” та ін. У свої діяльності такі партії використовують фінансові та інформаційні можливості “материнських” ФПГ.

Особистісний (суб’єктивний) чинник: формування партійно-політичної еліти — запит на створення партій - “особистих проектів”. Поява нових партійних структур зумовлена також особистими амбіціями лідерів, створенням партій - “особистих проектів” окремих політиків, які намагаються в такий спосіб або підвищити свою політичну вагу, або залишитися гравцем на політичній арені (такий шлях стає вже типовим для осіб, позбавлених високих посад у структурах

державної влади). Не можна виключити й того припущення, що партії - “особисті проекти” можуть створюватися з метою їх “продажу” ФПГ або окремим бізнесменам як засоби політичної легалізації.

Партії - “особисті проекти” створюються як “з нуля”, так і шляхом розколів вже існуючих партій — як правило, з вдалими ідеологічними “брендами”. Цим можна пояснити факт існування відразу кількох партій, що мають у своїх найменуваннях похідні від назв основних політичних ідеологій: кількох Рухів, соціал-демократичних, ліберальних та інших партій.

Негативні тенденції втручання влади та ФПГ, вплив суб’єктивних чинників на процеси партійно-політичного життя усвідомлюються громадянами України, що не сприяє підвищенню авторитету партій і зростанню довіри до них. За даними соціологічного опитування УЦЕПД, 45% громадян впевнені, що політичні партії служать інтересам фінансових і бізнесових структур (діаграма “*Чийм інтересам служать політичні партії?*”); 30,5% респондентів вважають, що партії обслуговують, перш за все, інтереси партійних лідерів; 23,2% опитаних схиляються до думки, що партії діють в інтересах державного апарату.

Респонденти могли відзначити кілька варіантів відповіді

Примітно, що лише 3,8% респондентів переконані в тому, що партії служать інтересам виборців. Таким чином, з точки зору українських громадян, функція представництва соціальних інтересів політичними партіями виконується незадовільно. Це цілком корелюється з висновками експертів УЦЕПД про створення політичних партій для легалізації, просування та захисту інтересів державно-політичної, бізнесової і партійно-політичної еліти.

Класифікація політичних партій за способом їх утворення. Зрозуміло, що кожна партія створюється під дією кількох чинників, вирізняючи (з певним елементом умовності) провідний, можна зробити спробу класифікації партій за способом їх утворення (таблиця “*Класифікація партій за способом їх утворення*”³⁵ на наступній сторінці).

Інтенсивність і способи створення партій в Україні залежать від характеру соціальних запитів та особли-

³³ Гармаш С. За рік партія Азарова зросла у 15 разів. — Українська правда, 11 грудня 2001р., <http://www.pravda.com.ua>. Про інші подібні приклади див.: Гасюк С. Политическое Бородино. — Новый век, 8 декабря 2001г., с.4; Кривицька О. Діснейлленду не обіцяємо, але... — Наша газета +, 7 грудня 2001р., с.4.

³⁴ Наприклад, експерти відзначають суттєве зменшення впливу НДП, після того як її лідер В.Пустовойтенко залишив посаду прем’єр-міністра України.

³⁵ Останнім часом в Україні створюються партії, які намагаються представляти інтереси певних соціально-демографічних і професійних груп населення. Наприклад, Жіноча народна (об’єднана) партія, Прогресивно-автомобільна партія України, Партія інтелігенції України. За експертними оцінками, це скоріше не повноцінні партійні структури, а організації, що виконують функції професійних спілок і громадських об’єднань.

Класифікація партій за способом їх утворення		
Спосіб утворення	Приблизна кількість	Основні приклади
Ідеологічні партії	33	КПУ, СПУ, НРУ, СДПУ, ЛПУ, УРП
Партії - бізнес-проекти, утворені або взяті під контроль ФПП	13	“Демократичний союз”, “Трудова Україна”, СДПУ(о), ПНЕРУ, ВО “Батьківщина”
Адміністративні партії, утворені за допомогою адміністративного ресурсу	3	НДП, АПУ, Партія регіонів
Партії - “особисті проекти”	40	ПСПУ, НРУ(є), ВО “Єдина родина”, Патріотична партія України

востей законодавства. Водночас, ідеологічний чинник створення партій останнім часом суттєво поступається за своїм впливом адміністративним, бізнесовим та суб’єктивним чинникам. Інтенсифікація цього процесу, “клонування” партій зумовлені переважно потребами легалізації, захисту та просування інтересів державно-політичної, бізнесової і партійно-політичної еліти.

Чинники, що впливають на участь політичних партій у формуванні та реалізації державної політики

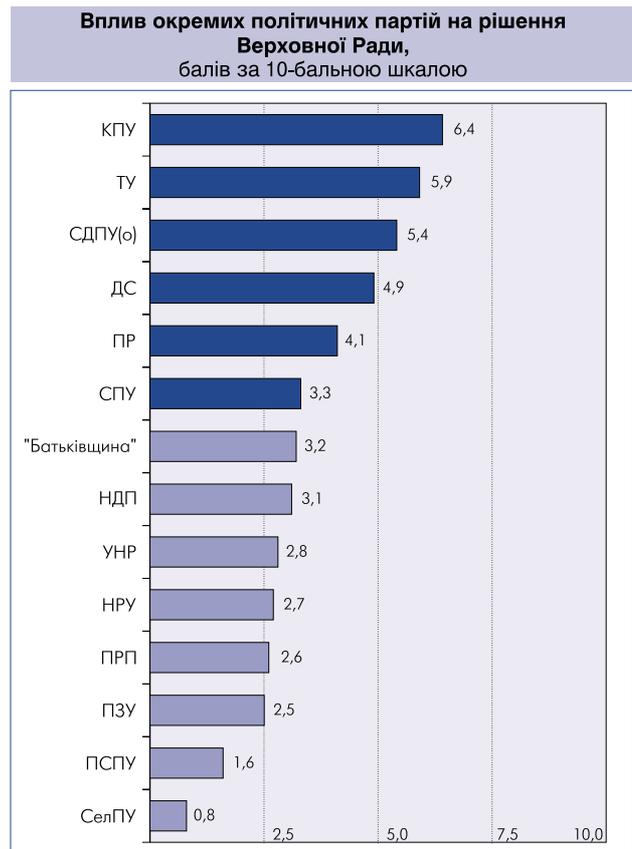
Недосконалою є система зворотних зв’язків між виборцями та політичними партіями, представленими в Парламенті. За результатами парламентських виборів 1998р., 4% бар’єр подолали вісім суб’єктів виборів (дев’ять партій: дві з них у складі блоку), які сформували в складі Парламенту свої фракції. Однак, протягом 1998-2001рр. фракційна структура Парламенту зазнала суттєвих змін: дві партійні фракції припинили своє існування³⁶, натомість утворилися дев’ять нових фракцій і депутатських груп, які практично всі мали свої партійні “аналоги”, створені вже після виборів. Загалом, станом на 1 листопада 2001р., народні депутати 467 разів переходили з однієї фракції до іншої³⁷.

Отже, партії, за які проголосували виборці, втратили свої фракції у Парламенті, а відтак — і відповідні можливості впливу на законотворчий процес; натомість, можливостей впливу набули партії (їх фундатори та прихильники), що не брали участі у виборах. Такий стан справ ставить під сумнів саме поняття політичної відповідальності партій, обраних до Парламенту, свідчить про недосконалу систему зворотних зв’язків між партіями та громадянами. Причини цього явища, що суперечить принципам представницької демократії, полягають у: недосконалості відповідних положень Конституції України³⁸ та чинного законодавства; низькій політичній культурі багатьох народних депутатів; впливі влади та ФПП на структуру Парламенту.

Звітність за виконання партіями висунутих ними програм не має системного характеру та використовується переважно як технологічний засіб PR-кампанії напередодні виборів. Програмні ініціативи партій у Верховній Раді, що безпосередньо не стосуються виборів³⁹, служать, як правило, лише “довготривалими інформаційними приводами”, що мають на меті утримання партії у полі зору ЗМІ. Це, за оцінками експертів, є однією з головних причин низької довіри громадян до політичних партій.

Загалом, механізм соціального представництва та політичної відповідальності, система зворотних зв’язків політичних партій з громадянами потребують подальшого вдосконалення, насамперед, через розширення участі Парламенту (а отже — обраних до нього політичних партій) у формуванні Уряду.

За даними експертного опитування⁴⁰, найбільший вплив на прийняття рішень у Верховній Раді мають: КПУ, “Трудова Україна” та СДПУ(о) — партії, представлені чисельними фракціями в Парламенті. Найменший ступінь впливу мають партії, що втратили свої фракції у Парламенті: ПСПУ та СелПУ (діаграма “Вплив окремих політичних партій на рішення Верховної Ради”).

³⁶ Фракції “Громади” та ПСПУ. Втратила своє представництво і СелПУ, що входила до об’єднаної фракції СПУ/СелПУ.

³⁷ Див.: веб-сайт Верховної Ради України, <http://www.rada.kiev.ua>.

³⁸ Зокрема, в Парламенті вже тривалий час обговорюється проект змін до Конституції України, за якими вихід з партійної фракції обраного за партійним списком депутата мав би наслідком складання ним депутатських повноважень.

³⁹ Наприклад, Програма боротьби з бідністю, ініційована НРУ в 1996р.

⁴⁰ Див.: Марчак В., Кулешова Е. Задачи объединительной борьбы. — Компаньон, 25 июня 2001г., №25, с.10-14.

Недосконала законодавча база обмежує участь політичних партій у діяльності органів місцевого самоврядування. З майже 300 тис. депутатів місцевих рад лише 17537 (7,6%) є партійними. Найбільше представництво має КПУ (6675 депутатів, або 2,9%); АПУ (3403 депутати, або 1,8%); НРУ (1969 депутатів, або 0,86%); “Громада” (1402 депутати, або 0,61%); НДП (1366 депутатів, або 0,6%)⁴¹. Таким чином, участь партій у роботі органів місцевого самоврядування та їх вплив на прийняття рішень на місцевому рівні є досить обмеженими, що цілком відповідає їх обмеженим можливостям. Типовою є ситуація у Дніпропетровській області, де за останні чотири роки жодна з політичних партій не внесла своїх пропозицій до обласної ради⁴².

За прогнозом, на виборах 2002р. представництво політичних партій у місцевих радах, а отже, їх вплив на діяльність рад можуть бути вищими — в разі, якщо вибори пройдуть за змішаною виборчою системою. Водночас, до впровадження такої системи виборів необхідно підходити поступово, передбачивши сьогодні на першому етапі змішану систему виборів до місцевих рад обласних центрів, міст обласного значення та до обласних рад.

Особливості організації державної влади в Україні зумовлюють низький вплив політичних партій на формування та реалізацію державної політики в органах виконавчої влади. Відсутність у Конституції України положень про формування Уряду політичними партіями, що обрані до Парламенту та створили в ньому більшість, призводить до низького впливу політичних партій на процес формування та реалізації державної політики в органах виконавчої влади. Тому цей вплив реалізується, як правило, за принципом індивідуальних і колективних домовленостей між партіями, їх парламентськими фракціями та Президентом України, який здійснює кадрові призначення. В період створення парламентської більшості в 2000р. та затвердження на посаду прем'єр-міністра В.Юшенка на певний час утворився прообраз “псевдокоаліційного Уряду”, який користувався підтримкою “демократичної” псевдобільшості, сформованої парламентськими фракціями (групами). Проте, відсутність ідеологічних засад та інституційних підвалин існування такої більшості, механізмів її впливу на Уряд, а також загострення внутрішньополітичної ситуації, як і слід було очікувати, призвели до руйнування цієї штучної конструкції⁴³.

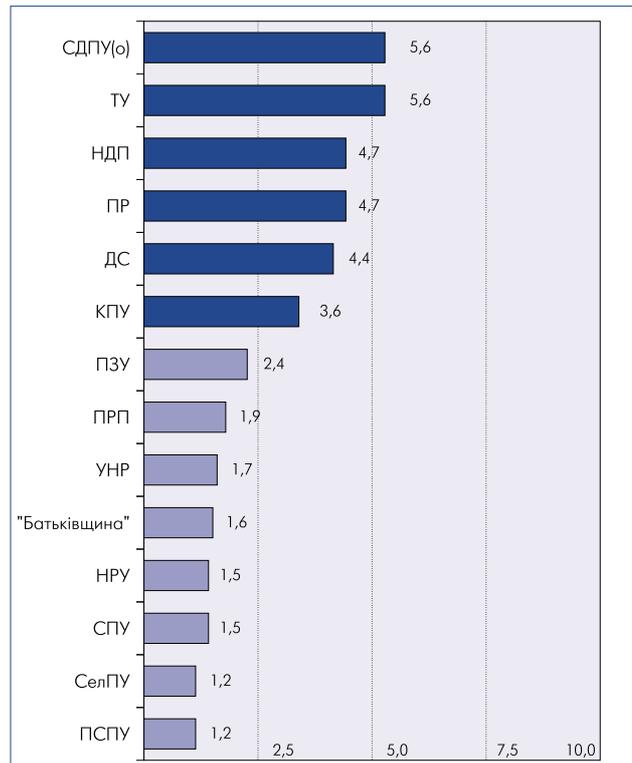
Загалом, у нинішньому складі Кабінету Міністрів, який очолює голова Партії промисловців і підприємців України А.Кінах, з 21 члена Уряду членами партій є дев'ять урядовців. У Кабінеті Міністрів представлені шість партій: ПППУ, СДПУ(о) та АПУ мають по два представники; Партія регіонів, ПЗУ та НДП — по одному. Примітно, що після запровадження посад державних секретарів, у розпорядженні яких зосереджуються основні організаційні та фінансові важелі

впливу, пропрезидентські партії вдалися до лобювання призначення своїх представників саме на ці посади.

Однак, конституційні принципи формування Уряду не дають підстав стверджувати, що урядовці-члени партій є відповідальними перед своїми структурами за виконання партійних настанов: будучи призначеними Президентом на персональних підставах (хоч іноді і з врахуванням пропозицій партій), вони є підзвітними й відповідальними винятково перед ним. З іншого боку, партійні фракції у Парламенті, що голосували за призначення А.Кінаха на посаду прем'єр-міністра, теж не несуть політичної відповідальності за роботу Уряду.

За даними експертного опитування⁴⁴, найбільший вплив на прийняття рішень Кабінету Міністрів мають партії, що або тісно співпрацюють з владою (НДП, Партія регіонів), або представляють інтереси близьких до влади ФППГ, — “Трудова Україна”, СДПУ(о) (діаграма “Вплив окремих політичних партій на рішення Кабінету Міністрів”).

Вплив окремих політичних партій на рішення Кабінету Міністрів, балів за 10-бальною шкалою

Ситуація з участю партій у діяльності місцевих органів виконавчої влади є практично тотожною ситуацією у центрі — на думку експертів⁴⁵, впливовість політичних партій на регіональному рівні є практично такою ж, як і на центральному рівні

⁴¹ Див.: Українські ліві: між ленінізмом і соціал-демократією. За ред. О.Гараня, О.Майбороди. — Київ, 2000, с.131.

⁴² Бублик В. Боятся черных технологий. — Киевские ведомости, 21 ноября 2001г., с.5.

⁴³ Про ці особливості парламентської більшості та недовговічність її існування експерти УЦЕПД попереджали відразу після її створення. Див.: Адміністративна реформа в Україні: як розірвати замкнене коло? Аналітична доповідь УЦЕПД. — Національна безпека і оборона, 2000, №5, с.42.

⁴⁴ Див.: Марчак В., Кулешова Е. Задачи объединительной борьбы. — Компаньон, 25 июня 2001г., №25, с.10-14.

⁴⁵ Див.: Там само.

Вплив окремих політичних партій на рішення, що приймаються на регіональному рівні, балів за 10-бальною шкалою

(діаграма "Вплив окремих політичних партій на рішення, що приймаються на регіональному рівні").

На рівні керівників місцевих органів виконавчої влади партійна належність вже неодноразово була приводом для "конфлікту лояльностей" (вибором між членством у партії і статусом державного службовця, призначеного на свою посаду главою держави), як це було, наприклад, з колишнім главою Закарпатської обласної державної адміністрації, экс-членом СДПУ(о) В.Балогою.

Таким чином, переважна частина партій фактично не мають реальних можливостей впливати на формування структур виконавчої влади, а відтак — на їх діяльність. Лише в окремих, нечисленних випадках

такий вплив втілюється в конкретних результатах. Це призводить до того, що взаємодія між партіями й органами виконавчої влади на місцях відбувається переважно або у вигляді заходів представницького характеру — засідань консультативних рад, круглих столів тощо, або у вигляді кулуарних переговорів і домовленостей. Партійні структури також вдаються до різноманітних акцій протесту.

На підставі раніше наведених експертних оцінок, та з урахуванням нових обставин розвитку політичного процесу в Україні, експерти УЦЕПД визначили найбільш впливові політичні партії. Як видно з таблиці "Найбільш впливові політичні партії", такими партіями (за інтегральним показником, що охоплює сім позицій) є: СДПУ(о); НДП, Партія регіонів, "Демократичний союз"; "Трудова Україна" та КПУ. Примітно, що найбільш впливові партії — це партії, створені за допомогою адміністративних важелів або для захисту бізнесових інтересів.

1.3 ОПОЗИЦІЙНІ ПАРТІЇ ТА ЇХ ВЗАЄМВІДНОСИНИ З ВЛАДОЮ

Характер взаємовідносин влади і опозиції — це один із важливих показників рівня демократичності країни. Аналіз розвитку політичних процесів за останні три роки свідчать, що налагодження конструктивного діалогу між владою та опозицією є необхідною передумовою сталого суспільного розвитку України.

У цьому підрозділі аналізуються особливості взаємодії опозиції і влади; робиться спроба класифікації політичних партій з точки зору їх ставлення до існуючої в Україні системи влади та до Президента України.

Класифікація опозиції за ставленням до Президента України

Конструкція політичної системи України передбачає, що політичний курс держави фактично визначається Президентом — оскільки у вигляді його передвиборної програми отримує безпосередню легітимацію через голосування більшості громадян, незалежно від їх партійної належності. Крім того, Президент Л.Кучма є позапартійним і в здійсненні владних повноважень спирається переважно на

Найбільш впливові політичні партії

Назва партії	Чисельність партії	Організаційна структура	Фінансові ресурси	Інформаційні ресурси	Вплив на Верховну Раду	Вплив на Кабінет Міністрів	Вплив на регіональному рівні
СДПУ(о)	+	+	+	+	+	+	+
НДП	+	+	+	+	+	+	+
ПР	+		+	+	+	+	+
ДС		+	+	+	+	+	+
КПУ	+	+			+	+	+
ТУ			+	+	+	+	+
"Батьківщина"		+	+				
СПУ		+			+		
АПУ	+		+				

вертикаль виконавчої влади, яка за умов слабкості судової влади та неструктурованості Парламенту набуває виняткової ваги в системі гілок державної влади. Президент України (і в очах громадян, і в очах державно-політичної і бізнесової еліт) виступає фактично єдиним уособленням влади. Зрозуміло, що таким чином побудована система діючої влади, за великим рахунком, не потребує суттєвої участі політичних партій⁴⁶ (а тим більше — партій опозиційних) у виробленні та реалізації політичного курсу.

Відповідно, в Україні відсутня **структуризація партійно-політичного простору в координатах “правляча партія” — опозиція, а позиціонування партій за ознакою ставлення до діючої влади відбувається фактично за ознакою ставлення до Президента.** Тому в Україні немає поняття “правлячої партії” (або коаліції партій), але вже ввійшло до політичного обігу поняття “партій влади”, тобто партій, що підтримують Президента та в обмін на цю підтримку можуть розраховувати на керівні посади в системі виконавчої влади. Як правило, до кола “партій влади” входять партії, створені за допомогою адміністративних важелів або для захисту бізнесових інтересів.

За ознакою ставлення до Президента (а отже — власне до влади), в середовищі політично активних партій можна вирізнити наступні групи⁴⁷:

1) партії, що декларують підтримку політики Президента України (АПУ, НДП, СДПУ(о), “Демократичний союз”, ПР, ПППУ, ПЗУ, “Трудова Україна”, ЛПУ та ін.);

2) партії, що дотримуються тактики “конструктивної опозиції” (НРУ, УНР, ПРП, КУН, ВОЛ “Справедливість”, СелПУ та ін.);

3) партії, що перебувають у жорсткій опозиції до Президента України (КПУ⁴⁸, СПУ, ВО “Батьківщина”, УНП “Собор”, УНА, УРП, СДПУ, УКРП та ін.).

Дві останні групи партій складають політичну опозицію в Україні. Її особливості полягає у тому, що група партій, яка дотримується тактики “конструктивної” опозиції, використовує переважно методи парламентського тиску, намагається проводити політичні “торги” з принципових питань. Група партій, що перебувають у жорсткій опозиції до нинішнього Президента України, застосовують як парламентські, так і позапарламентські методи боротьби та, як правило, відкидають будь-які компроміси з Л.Кучмою з принципових питань.

ОПОЗИЦІЯ В УКРАЇНІ

Розрізняють системну та позасистемну опозиції. *Системна опозиція* поділяє основні цінності, принципи, структуру та цілі існуючої політичної системи, але заперечує методи здійснення політики; *позасистемна* — протистоїть основним принципам

існуючої політичної системи, виступає за радикальну зміну політичного режиму⁴⁹. Нижче наводяться основні характеристики системної і позасистемної опозиції в Україні.

Системна опозиція

Опозиція, що виступає за вдосконалення існуючої політичної системи, перебуває на складному етапі становлення, пошуку союзників, визначення стратегії і тактики політичної боротьби.

Опозиція виступає під гаслами: активізації реформ, передусім у сфері економіки та державного управління; забезпечення соціальної захищеності населення; боротьби з корупцією, “тіньовою економікою” та олігархами з президентського оточення; обмеження владних повноважень Президента, їх перерозподілу на користь Парламенту та Уряду; свободи ЗМІ; зміцнення громадського контролю над діяльністю спецслужб і правоохоронних органів; впровадження прозорості, моральності влади та її відповідальності перед народом.

Опозиція представлена політичними партіями, рухами, громадськими та профспілковими організаціями, що охоплюють більшу частину політичного спектру — від крайніх правих до лівих центристів. П’ять партій представлені в Парламенті (УНР, НРУ, СПУ, ПРП, ВО “Батьківщина”).

Структура системної опозиції. За ступенем опозиційності до діючої влади та політичними орієнтаціями, системна опозиція може бути структурована наступним чином.

1) Права опозиція (поміrkована): НРУ (фракція — 14 депутатів, лідер — Г.Удовенко, рейтинг партії — 5-6%), УНР (фракція — 22 депутати, лідер — Ю.Костенко, рейтинг партії — 1,5-2,5%), ПРП (фракція з 14 депутатів, лідер — В.Пинзеник, рейтинг партії — 2-3%), які увійшли до складу блоку “Наша Україна” на чолі з В.Ющенком. Лідери партій виступають за вихід України з СНД, вступ до ЄС і НАТО, виразно акцентують увагу на проблемах української мови й культури, що, з одного боку, обмежує їх базу підтримки західними регіонами, а з іншого — унеможлиблює блокування з іншими опозиційними силами, що не поділяють цих позицій.

2) Центристська опозиція (радикальна): Блок **Юлії Тимошенко**, реорганізований з Форуму національного порятунку, утвореного на початку 2001р. в період “касетного скандалу”. До блоку належать: *ВО “Батьківщина”* (фракція — 25 депутатів, лідер партії — Ю.Тимошенко, лідер фракції — О.Турчинов, рейтинг партії — 3,0-3,5%); *громадське об’єднання “Україна без Кучми”*, *Конфедерація незалежних профспілок України* (понад 140 тис. членів), ще кілька десятків нечисельних партій і громадських організацій. Лідерами

⁴⁶ Нещодавно Президент України підтвердив несприйняття участі партій у здійсненні владних повноважень, заявивши про свою незгоду з пропозицією про проведення виборів до місцевих органів влади за змішаною системою. Див.: Інтерфакс-Україна, 7 декабря 2001г.

⁴⁷ На підставі аналізу заяв лідерів партій, характеру голосування фракцій у Верховній Раді, матеріалів партійних ЗМІ.

⁴⁸ Експерти висловлюють думку, що КПУ все більше перетворюється на “контрольовану” опозицію до влади. Зокрема, такі висновки зумовлені політичною позицією КПУ під час “касетного” скандалу, голосування за відставку Генерального прокурора України тощо.

⁴⁹ Існують різні класифікації опозиції, що ґрунтуються за ознаками: присутності в Парламенті (парламентська, позапарламентська); ставлення до існуючого політичного режиму (радикальна, поміrkована, лояльна); ступеню реалістичності програм (утопічна, реалістична); характеру засобів здійснення політики (демократична, антидемократична) та ін.

блоку, крім згаданих вище, є народні депутати А.Матвієнко (лідер УНП “Собор”), В.Онопенко (лідер УСДП), С.Головатий, Г.Омельченко.

3) Ліво-центристська опозиція (радикальна): об’єднується навколо СПУ (фракція — 17 депутатів, лідер — О.Мороз, рейтинг партії — близько 3%). До СПУ приєдналися кілька невеликих партій, профспілкових об’єднань, громадських організацій антипрезидентського або лівого спрямування. СПУ не лише рішуче виступає за відставку діючого Президента та підтримує наведені вище гасла опозиції, але й виступає проти вільної купівлі-продажу землі, що унеможливує блокування СПУ з ліберально налаштованими опозиційними силами, зокрема, з блоком “Наша Україна”. Віднесення СПУ до системної, а не поза-системної опозиції є досить умовним.

До **сильних сторін** системної опозиції можна віднести: наявність харизматичних лідерів (експрем’єр В.Ющенко⁵⁰, экс-віце-прем’єр Ю.Тимошенко, экс-спікер Парламенту О.Мороз) і певної громадської підтримки.

Водночас, її **слабкими сторонами** є: відсутність дієвих важелів впливу на владу; обмеженість фінансових та інформаційних ресурсів; роз’єднаність і незкоординованість зусиль, що знижують ефективність її дій. Перш за все, опозиція не є єдиною у ставленні до діючого Президента: наприклад, ряд партій виступають під гаслами “Україна без Кучми”, інші — готові співпрацювати з Президентом.

Позасистемна опозиція

Позасистемна опозиція представлена партіями й громадськими організаціями лівого та крайнього лівого політичного спектру. На *правому* фланзі політичного спектру значимі позасистемні сили практично відсутні. Підґрунтя існування *лівої* опозиції є: тривала соціально-економічна криза в країні та відсутність перспективи радикального покращання соціально-економічної ситуації ближчим часом; помилки влади та аморальні прояви в діяльності владних структур.

Опозиція висуває наступні вимоги: недопущення вільної купівлі-продажу землі; перегляд результатів приватизації; згорання співпраці з МВФ, Світовим банком і НАТО; приєднання України до Союзу Росії і Білорусі, до Ташкентського Договору; пріоритет співпраці з СНД; надання російській мові статусу державної та ін.

Опозиція представлена наступними партіями: КПУ (фракція у Парламенті — 113 депутатів, лідер — П.Симоненко, рейтинг партії — 15-18%), ПСПУ (представлена в Парламенті, власної фракції не має, лідер — Н.Вітренко, рейтинг партії — близько 1,5-2,0%), СелПУ (представлена

в Парламенті, власної фракції не має, лідер — С.Довгань, рейтинг партії — 1,5-2,0%). Решта кілька десятків дрібних партій (*Комуністична партія трудящих України, Комуністична партія робітників і селян, Комуністична партія України (оновлена), Слов’янська партія, Партія слов’янської єдності та ін.*) — практично не мають впливу на політичний процес.

Позасистемна опозиція в Україні має сталий, але обмежений електорат, водночас, вона не справляє значимого впливу на органи виконавчої державної влади, а відтак — її діяльність не створює відчутної загрози ні для засад державного устрою в Україні, ні для нинішньої влади. Навпаки, наявність позасистемної опозиції в особі КПУ є вигідною і навіть необхідною для діючої влади, оскільки дозволяє кожні вибори в країні — парламентські чи президентські — побудувати за принципом вибору “меншого зла”.

Протистояння влади та опозиції

Взаємодія влади та опозиції в Україні не відповідає рівню розвинутих демократичних країн. Як влада, так і опозиція розглядають одна одну не як політичних опонентів, а як політичних ворогів, не набувають досвіду конструктивної співпраці, у взаємній боротьбі вдаються до будь-яких засобів, включаючи і силові. **Небажання влади співпрацювати з опозицією** виявлялося, наприклад, в ігноруванні розроблюваних опозиційними партіями програм вирішення тих чи інших соціально-економічних проблем України⁵¹. Але найбільш виразно небажання, неготовність і нездатність до конструктивного діалогу з опозицією влада продемонструвала під час “касетного скандалу”. Саме в цей період до опозиції були застосовані силові методи тиску, а вище керівництво держави кваліфікувало діяльність опозиції як “загрозу національній безпеці”, що є неприпустимим у демократичних країнах⁵².

З іншого боку, дії опозиції не завжди є **конструктивними та коректними**. Зіткнення з органами правопорядку біля Адміністрації Президента України 9 березня 2001р. засвідчили, що лідери опозиції неспроможні контролювати дії своїх прихильників. Такий розвиток подій негативно вплинув на ставлення громадян, які в більшості є прихильниками несилкових методів вирішення конфліктів, до опозиційних сил.

Проти дія опозиційним партіям може здійснюватися владою за багатьма напрямками. Основні з них наведені нижче.

❖ **Обмеження впливу опозиційних партій на органи державної влади.** Так, ліва опозиція позбавлена можливості повноцінного впливу на діяльність Верховної Ради. В січні-лютому 2000р. “силовим способом” була сформована пропрезидентська більшість, а представники лівих опозиційних партій — усунуті з усіх керівних постів у Верховній Раді, які вони обіймали

⁵⁰ Хоча В.Ющенко постійно підкреслює, що він не належить до опозиції, аналіз його виступів, заяв, програмних лозунгів доводить, що він є представником *нерадикальної опозиції*.

⁵¹ Наприклад, за заявою лідера ПСПУ Н.Вітренко, під її керівництвом була підготовлена програма виведення економіки України з кризи. Однак, вона так і не розглядалася Парламентом і не була серйозно проаналізована в органах державної виконавчої влади. Див.: Наталя Вітренко: “У розмові зі мною сам на сам Мітюков сказав мені “так”. — Дзеркало тижня, 10 листопада 2001р., с.4. Фактично не була реалізована й Програма боротьби з бідністю НРУ. Не розглядаючи ці програми по суті, слід зазначити, що їх відхилення без попередньої експертизи навряд чи було доцільним.

⁵² Детальніше див. статтю експерта УЦЕПД: Гриценко А. Загроза? Національній? Безпеці? — Дзеркало тижня, 17 лютого 2001р., с.4; <http://www.uceps.com.ua>.

до того часу: голови та першого заступника голови Парламенту, керівників парламентських комітетів і їх заступників. Що стосується виконавчої влади, то, як зазначалося вище, вплив будь-яких політичних партій на її діяльність є незначним.

❖ **Обмеження присутності опозиційних партій в інформаційному просторі.** Опозиція в Україні фактично позбавлена доступу до державних електронних ЗМІ; недержавні ЗМІ, під тиском влади, обмежено й нерідко тенденційно висвітлюють діяльність опозиції. ЗМІ опозиційних партій зазнають тиску у формі політичної цензури, численних перевірок фіскальними органами, позбавлення офісів, можливості друку та поширення видань тощо⁵³.

❖ **Обмеження можливості проведення масових заходів опозиційних партій.** Користуючись тим, що проведення масових заходів відбувається за дозвільною системою, місцеві органи влади часто не надають таких дозволів опозиційним партіям, в т.ч. під відверто надуманими приводами. Так, під час “касетного скандалу” влада протидіяла опозиції, обмежуючи її масові заходи на підставі потреби “захисту історичної частини Києва” чи “захисту довкілля”.

❖ **Обмеження діяльності лідерів опозиційних партій.** У практиці стосунків влади та опозиції відзначаються непоодинокі випадки цілеспрямованої компрометації лідерів опозиційних партій, застосування до них силових методів тиску, зокрема — так званого “вибіркового правозастосування”, коли особу під певним приводом притягають до правової відповідальності, водночас широко афішуючи цей крок у ЗМІ. Так, лідер “Батьківщини” Ю.Тимошенко була заарештована саме в момент найбільш

гострого протистояння між владою та опозицією і більше місяця перебувала під арештом, що значно знизило ефективність дій опозиційних сил.

У кінцевому підсумку, владні структури змогли стримати натиск опозиції навіть у критичний період “касетного скандалу”. Це стало свідченням як слабкості опозиції, так і низької імовірності того, що опозиційні сили здатні відчутно посилити свої позиції, кардинально змінити політичну ситуацію або домогтися відставки нинішнього керівництва.

Опозиція в оцінках громадян

Опозиція та її діяльність оцінюється громадянами України досить критично. Згідно з результатами соціологічного опитування УЦЕПД, значна частка (46,4%) респондентів⁵⁴ вважають, що опозицію складають, перш за все, люди, особисто ображені владою — “опозиція є групою політиків, які були при владі, але зміщені з посад і тепер намагаються повернутися до влади”; більше третини (33,6%) відзначають, що опозиція “не має чіткої ідеологічної платформи”, об’єднуючи як крайніх правих, так і крайніх лівих; приблизно така ж частка (34,2%) — вважають, що “опозиція не має жодних конструктивних програм та ідей”; більше чверті (28,4%) респондентів впевнені, що “опозиція не спирається на широкі верстви населення і підтримується фінансово Заходом” (таблиця “Оцінка діяльності опозиційних структур”).

Так само критично оцінює громадська думка **взаємодію влади та опозиції**: лише кожен п’ятий респондент (20,7%) впевнений у тому, що влада й опозиція в Україні “конструктивно співпрацюють” (цілком упевнених у цьому набагато менше — 5,7%);

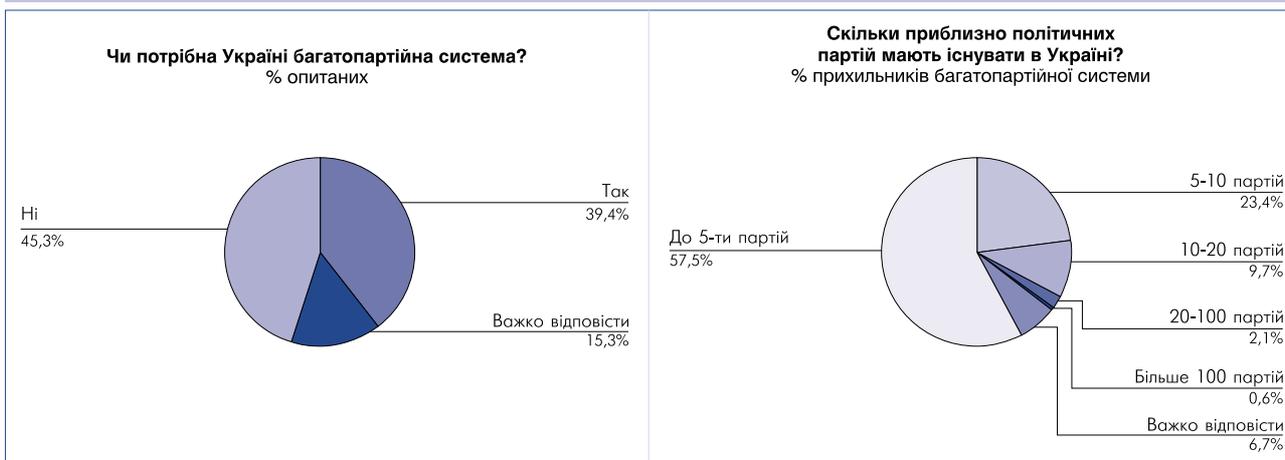
**Оцінка діяльності опозиційних структур,
% опитаних**

	Не згоден		Згоден	
	повністю	скоріше не згоден	повністю	скоріше згоден
Опозиція є групою політиків, які були при владі, але були зміщені з посад і тепер намагаються повернутися до влади	22,8		46,4	
	6,2	16,6	30,1	16,3
Опозиція не має жодних конструктивних програм та ідей, вони лише критикують Президента і Уряд, дестабілізуючи ситуацію	32,7		34,2	
	6,8	25,9	22,8	11,4
Опозиція не має чіткої ідеологічної платформи, вона об’єднує як крайніх правих, так і крайніх лівих політиків	26,9		33,6	
	5,6	21,3	24,3	9,3
Опозиція не спирається на широкі верстви населення та підтримується фінансово Заходом	23,6		28,4	
	5,8	17,8	19,3	9,1
Існування опозиції необхідне для нормального політичного розвитку України	17,1		51,1	
	5,6	11,5	32,9	18,2
Діяльність опозиції має позитивний вплив на ситуацію у країні	29,4		36,6	
	10,4	19,0	27,3	9,3
Лише опозиція здатна вивести країну із кризи	46,9		20,5	
	18,2	28,7	14,7	5,8
Опозиція і влада в Україні конструктивно співпрацюють	31,0		20,7	
	10,6	20,4	15,0	5,7
В Україні влада намагається придушити опозицію, використовуючи будь-які засоби	22,4		34,6	
	6,5	15,9	23,8	10,8
В Україні опозиція намагається завдати шкоди владі, використовуючи будь-які засоби	26		29,0	
	7,5	19,3	21,2	7,8

⁵³ Докладно про прояви тиску на ЗМІ з боку влади див.: Актуальні проблеми інформаційної безпеки України. Аналітична доповідь УЦЕПД. — Національна безпека і оборона, 2001, №1, с.29-37; <http://www.uceps.com.ua>.

⁵⁴ Тут і далі — суми позицій: “повністю згоден” і “скоріше згоден” та “повністю не згоден” і “скоріше не згоден”.

Ставлення громадян до багатопартійності

натомість, 34,6% опитаних вважають, що “в Україні влада намагається придушити опозицію, використовуючи будь-які засоби”, а 20,9% — мають таку саму думку про дії опозиції стосовно влади.

Водночас, в українському суспільстві існує **розуміння існування опозиції “як необхідного чинника нормального політичного розвитку України”**: таку думку поділяють більш ніж половина (51,1%) громадян, не згодні з цією тезою — лише 17,1% опитаних. У тому, що “діяльність опозиції має позитивний вплив на ситуацію у країні” впевнені 36,6% респондентів, але при цьому тільки кожен п’ятий опитаний (20,5%) вважає, що “лише опозиція здатна вивести країну з кризи”.

Загалом, можна констатувати, що опозиція в Україні перебуває на початковому етапі становлення. Взаємодія влади та опозиції в Україні не відповідає рівню розвинутих демократичних країн. Опозиція в Україні може розраховувати на підтримку громадян — за умови висунення чіткої ідеологічної платформи та конструктивної програми дій з виводу країни із кризи.

1.4 СТАВЛЕННЯ ГРОМАДЯН ДО БАГАТОПАРТІЙНОСТІ

Ефективність існування багатопартійності в Україні можна опосередковано оцінити, виходячи зі ставлення громадян до цього суспільно-політичного інституту, яке виявляється в результатах соціологічних досліджень.

У тому, що Україні потрібна багатопартійна система, впевнені майже 40% громадян (діаграма “Ставлення громадян до багатопартійності в Україні”).

При цьому, більше половини (57,5%) прихильників багатопартійності вважають, що в країні мають існувати до п’яти партій, ще 23,4% — припускають існування 5-10 партій; кількість партій у межах 10-20 доцільно вважають лише 9,7% прихильників багатопартійної системи. А нинішнє число партій в Україні — більше 100 — схвалили лише 0,6% опитаних з числа прихильників багатопартійності. Отже, 127 партій в Україні не сприймаються переважно більшістю громадян, навіть прихильників багатопартійної системи, як нормальне й доцільне явище.

Привертає увагу значне число противників багатопартійності в Україні — 45,3%. Цей показник кореспондується з великим числом тих громадян, які вважають, що українські політичні партії не виконують свої функції у суспільстві — 74,9% — і пояснюється розчаруванням у багаторічній суспільно не ефективній діяльності партій. Та обставина, що число противників багатопартійності все ж менше, ніж число тих, хто дав негативну оцінку виконанню партіями їх функцій, свідчить, що інститут багатопартійності ще має кредит довіри громадян.

На недостатню підтримку громадянами багатопартійності в Україні впливає сам її стан — політичні партії в Україні ще не виконують функції, притаманні їм у демократичному суспільстві. Громадяни ще не усвідомили (і не могли цього зробити) роль партій як впливових інститутів громадянського суспільства, здатних реалізувати його інтереси у владних структурах.

ВИСНОВКИ

Система багатопартійності в Україні перебуває на етапі формування, розподілу та перерозподілу політичного простору між партіями. В Україні діють 127 партій, більшість із яких декларують центристські та лівоцентристські орієнтації. Значна частина партій не виявляють політичної активності, по суті — це законсервовані квазіпартійні структури, які не мають значного впливу на політичні процеси в державі.

Партійно-політичний склад Верховної Ради непропорційно відбиває політичні орієнтації населення. Зокрема, є завищеним представництво в Парламенті лівих, порівняно з часткою громадян - прихильників лівої ідеології.

Встановлення реальної чисельності партій є проблематичним. Загальна чисельність членів усіх українських партій, за експертними оцінками та даними соціологічних опитувань, становить не більше 5% дорослого населення країни. Розбіжність між числом громадян, які визнають себе членами партій, та показником довіри до партій свідчить, зокрема, про те, що половина членів партій вступили до них не за переконаннями, а з примусу.

Абсолютна більшість партій не мають розвинутої мережі регіональних і місцевих осередків, а отже — відповідних організаційних ресурсів для проведення як систематичної партійної роботи, так і передвиборної кампанії.

Інтенсивність і способи створення партій в Україні залежать від характеру соціальних запитів

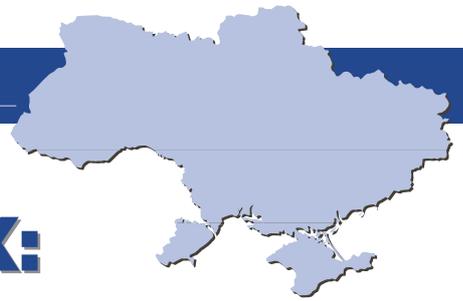
та особливостей законодавства. Водночас, останнім часом переважний вплив на формування партій, їх “клонування” справляє потреба легалізації, захисту та просування інтересів державно-політичної, бізнесової та партійно-політичної еліт.

До п'ятірки партій, що мають найбільші організаційні, інформаційні та фінансові ресурси, належать: СДПУ(о), Партія регіонів, “Трудова Україна”, “Демократичний союз” та НДП.

Система зворотних зв'язків партій з громадянами потребує подальшого вдосконалення. Становлення політичної відповідальності партій можливе через розширення їх участі у формуванні Уряду та підвищення відповідальності за його діяльність. Недостатнім є рівень участі партій у формуванні та реалізації державної політики в органах державної виконавчої влади.

Взаємодія влади й опозиції в Україні не відповідає рівню розвинутих демократичних країн. Як влада, так і опозиція розглядають одна одну не як політичних опонентів, а як політичних ворогів, не набувають досвіду конструктивної співпраці, у взаємній боротьбі вдаються практично до будь-яких засобів.

Опозиція в Україні може розраховувати на підтримку громадян за умови висунення чіткої ідеологічної платформи та конструктивної програми дій з виводу країни із кризи. Але у своєму нинішньому стані опозиція в очах громадян не є прийнятною альтернативою діючій владі. ■

2. ПАРТІЇ НА ВИБОРАХ: ЧИННИКИ, ЩО НЕГАТИВНО ВПЛИВАЮТЬ НА ПОЛІТИЧНИЙ ВИБІР ГРОМАДЯН

Аналіз досвіду парламентських виборчих кампаній минулого десятиріччя свідчить, що найбільш демократичними парламентськими виборами в Україні були вибори 1990р. та 1994р., коли країна робила лише перші кроки на шляху демократичних перетворень. У цих кампаніях і вибір громадян, і здійснення активного виборчого права визначалися переважно особистими якостями кандидатів, а не їх фінансовими можливостями та підтримкою з боку діючої влади.

Однак, наступні вибори 1998р. відбувалися вже із залученням інших чинників — насамперед, із застосуванням адміністративного ресурсу, який виявлявся як у безпосередньому використанні впливу владних повноважень на політичний вибір громадян, так і в маніпулюванні масовою свідомістю через застосування новітніх політичних технологій⁵⁵.

Зрозуміло, що на процес волевиявлення громадян під час парламентських виборів 2002р. будуть впливати багато чинників, зокрема й негативних. Саме негативні чинники можуть поставити під сумнів прозорість і чесність виборів, їх результати. Серед них, на думку експертів УЦЕПД, найбільшу небезпеку становлять масштабне застосування адміністративного ресурсу та використання брудних політичних технологій.

У цьому розділі розглядається можливість впливу зазначених чинників на хід і результати парламентських виборів 2002р., на політичний вибір громадян; аналізуються процеси, що відбуваються в партійно-політичному житті України напередодні виборів; на підставі результатів соціологічного дослідження розглядаються перспективи участі окремих партій (блоків) у виборах 2002р.

2.1 АДМІНІСТРАТИВНИЙ РЕСУРС ЯК ЧИННИК ВПЛИВУ НА ПОЛІТИЧНИЙ ВИБІР ГРОМАДЯН

У цьому підрозділі визначається адміністративний ресурс як чинник суспільно-політичного життя України; розглядається можливість його застосування та рівень впливу на перебіг і результати парламентської кампанії 2002р.

Адміністративний ресурс: визначення, масштаби, особливості застосування в Україні

Адміністративний ресурс можна визначити як вплив посадових осіб з використанням їх владних повноважень на розвиток політичного процесу в Україні, зокрема, на перебіг, результати та інші складові виборчого процесу з метою збереження влади.

Отже, **суб'єктами** застосування адміністративного ресурсу є особи, які здійснюють функції державної влади, місцевого самоврядування або наділені адміністративно-розпорядчими повноваженнями. Ці посадові особи — державні службовці, керівники і працівники органів місцевого самоврядування, керівники підприємств і установ, як правило, державних⁵⁶.

Об'єктом застосування адміністративного ресурсу у виборчому процесі є волевиявлення виборців, політичний вибір громадян України.

Застосування адміністративного ресурсу є антиконституційним діянням, оскільки стаття 71 Конституції України проголошує, що “вибори до органів державної влади та органів місцевого самоврядування є вільними і відбуваються на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування. Виборцям гарантується вільне волевиявлення”.

Крім того, воно порушує також **норми Кримінального кодексу України та Кодексу України про адміністративні правопорушення** — в частині відповідальності за порушення виборчих прав громадян, зловживання владою або службовим становищем, перевищення влади, корупції тощо.

Застосування адміністративного ресурсу призводить до того, що (за формального дотримання демократичних норм) волевиявлення виборців і результати виборів перебувають під значним впливом державних чиновників, керівників підприємств та установ. Таке становище можна визначити як **квазі-демократію**, або “адміністративну демократію”.

Отже, застосування адміністративного ресурсу є **аморальним, асоціальним, протиправним явищем**.

Головним потенційним розпорядником адміністративного ресурсу є **Президент України та його адміністрація**. Кабінет Міністрів у визначенні стратегії застосування адміністративного ресурсу має менше можливостей, але на етапі його безпосереднього застосування можливості Уряду, що здійснюються

⁵⁵ Як правило, такі технології застосовувались або владою, або лояльними до неї політичними силами, певною мірою — опозиційними силами.

⁵⁶ Керівники недержавних підприємств також можуть використовувати адміністративний ресурс стосовно працівників підприємств з метою збереження власного бізнесу, наприклад, у випадку тиску на них посадових осіб. Однак, такі приклади є поодинокими.

через функціональні міністерства, є співставними з можливостями президентської адміністрації. Обласні та районні державні адміністрації транслюють вплив адміністративного ресурсу на виборців (іноді граючи своєю політичну гру).

Вплив адміністративного ресурсу відбувається за функціональним напрямом: через міністерства, державні комітети тощо. Наприклад, Міністерство оборони України може потенційно впливати майже на 300 тис. військовослужбовців і членів їх сімей; Міністерство охорони здоров'я України, Міністерство праці та соціального забезпечення України, Державний комітет молодіжної політики, спорту і туризму — на 1,4 млн. працівників сфери охорони здоров'я, соціального забезпечення, фізкультури; Міністерство освіти і науки України, Міністерство культури й мистецтв України — на 2,2 млн. співробітників сфери освіти, науки, культури та мистецтва⁵⁷. Відповідні можливості впливу є у керівництва Міністерства палива та енергетики, Міністерства фінансів України⁵⁸. Як правило, застосування адміністративного ресурсу безпосередньо може здійснюватися командирами військових частин, головними лікарями, директорами шкіл, керівниками вищих навчальних закладів тощо⁵⁹.

Реалізація адміністративного ресурсу за *регіональним напрямом* може здійснюватися шляхом впливу на волевиявлення громадян з боку глав обласних і районних державних адміністрацій, керівників органів місцевого самоврядування. Лише в обласних і районних державних адміністраціях працюють біля 64 тис. державних службовців⁶⁰, які не лише є потенційним об'єктом впливу, але й самі можуть використовуватися для його здійснення.

Зрозуміло, що далеко не всі з перелічених вище осіб будуть активно використовуватися під час проведення парламентської виборчої кампанії чи проголошують так, як вимагає керівництво. Це лише потенційні можливості використання адміністративного ресурсу. Водночас, експерти відзначають, що найбільш сприятливі умови для впливу на виборців існують саме в середовищі, що може бути названим "закритою аудиторією": серед військовослужбовців строкової служби; студентів денної форми навчання; осіб, засуджених до позбавлення волі; хворих, які перебувають на стаціонарному лікуванні, тощо.

Якщо в 1998р. адміністративний ресурс міг бути використаним переважно на заключному етапі виборчого процесу (вплив на виборців у день голосування, порушення під час підрахунку голосів та оголошення результатів виборів), то зараз його застосування переноситься безпосередньо на перебіг передвиборної кампанії. Суттєвий вплив адміністративного ресурсу може забезпечити його застосування на етапах: формування виборчих округів; висування та реєстрації кандидатів; формування виборчих комісій; складання списків виборців; проведення передвиборної агітації; голосування; встановлення результатів виборів. Оцінити масштаби такого

впливу неможливо, оскільки для цього відсутні об'єктивні показники.

Основні чинники, що визначають масштаби застосування адміністративного ресурсу

Самозбереження влади. В будь-якій країні влада (посадовці, які її репрезентують) намагається зберегти та подовжити термін своїх повноважень. Тому використання адміністративного ресурсу не є явищем, притаманним винятково Україні. Тією чи іншою мірою воно присутнє практично в усіх державах.

У країнах розвинутої демократії, країнах Центральної і Східної Європи застосування адміністративного ресурсу зведене до мінімуму, оскільки активну роль на виборах відіграють впливові (та переважно об'єктивні) ЗМІ, інші структури громадянського суспільства; достатньо високим є також рівень політичної і правової культури — як громадян, так і посадовців.

В Україні вплив адміністративного ресурсу має на порядок більші масштаби та суттєво впливає на волевиявлення громадян. Структури громадянського суспільства перебувають лише на початковому етапі становлення. ЗМІ переважно підконтрольні або владі, або фінансово-промисловим групам, які з нею співпрацюють. Рівень політичної та правової культури і громадян, і посадовців далеко не завжди є достатнім для забезпечення відповідальної громадянської поведінки.

Для багатьох державних службовців, політиків використання адміністративного ресурсу стало звичним і нормальним явищем, яке не тягне за собою не лише правової чи адміністративної відповідальності, але й громадського осуду. Збереження влади, типу владних відносин, який склався в Україні, стало самоціллю переважної частини державно-політичної еліти. Для досягнення цієї цілі можуть бути використані всі доступні владі методи та засоби впливу, включаючи примус.

В Україні відсутнє стале виборче законодавство, що перешкоджає формуванню відпрацьованої практики проведення виборчих кампаній. Кожні чергові вибори відбуваються за новим законом: вибори 1990р. — за законом 1989р., вибори 1994р. — за законом 1993р., вибори 1998р. — за законом 1997р. Не стали винятком і парламентські вибори 2002р.

Одним із головних каменів спотикання в процесі ухвалення нового Закону України "Про вибори народних депутатів України" було запровадження в початковому варіанті Закону пропорційної виборчої системи, яка мала б посилити роль політичних партій і зміцнити партійну основу українського парламентаризму. За нинішніх умов, пропорційна система виборів — це серйозний крок у напрямі становлення демократичної моделі політичної системи в Україні, реалізації ідеї унормування статусу парламентських партій, парламентської більшості та коаліційного Уряду. Проте, **Президент України п'ять**

⁵⁷ Щорічний статистичний довідник України за 2000 рік. — Київ, 2001, с.341.

⁵⁸ Під час розгляду Державного бюджету на 2002р. окремі народні депутати України заявили про те, що Уряд приховує у ньому гроші на проведення виборчої кампанії. Наприклад П.Кузнецов, член фракції КПУ сказав: "У багатьох депутатів є претензії до прибуткової частини бюджету. Ясна річ, що Уряд підозрюється в приховуванні коштів на вибори". Див.: Україна сьогодні. — Огляд телерадіоєфіру, 3 листопада 2001р.

⁵⁹ Негативні прояви адміністративного ресурсу аналізуються у підрозділі 2.2.

⁶⁰ Адміністративна реформа в Україні: як розірвати замкнене коло? Аналітична доповідь УЦЕПД. — Національна безпека і оборона, 2000, №5, с.14.

разів застосовував до Закону право вето та надсилав до Парламенту зауваження, в яких, окрім суто правових тез, містилися наполегливі пропозиції про збереження мажоритарно-пропорційної системи виборів. Опоненти глави держави особливо відзначали, що в текстах президентських зауважень чітко проглядалася політична мета Президента України, його оточення та окремих політичних партій залишити без необхідних змін вигідну для них (змішану) виборчу систему, зберегти важелі адміністративного впливу на перебіг виборчого процесу⁶¹.

В жовтні 2001р. стало зрозумілим, що за старим Законом вибори проводити вже неможливо, а нового ще не існувало. Цейтот підштовхнув парламентські фракції і групи та Президента України до політико-правового компромісу, що полягав у врахуванні парламентаріями принципових зауважень глави держави, в т.ч. стосовно збереження мажоритарно-пропорційної системи, скорочення термінів проведення виборчої кампанії, змін у порядку формування виборчих комісій тощо⁶².

Досягнення такого компромісу не змінило негативного ставлення Президента України до ролі політичних партій у суспільстві та їх участі у виборах. Так, у листопаді 2001р. Л.Кучма заявив: "Я весь час же виступав за мажоритарну систему... Бачите, деякі блоки повертаються до моєї пропозиції, вони ж не хочуть мати партійну назву, хочуть мати назву особистості. Чому? Тому що роль сьогодні партій, на великий жаль, така, яка не дозволяє їм виступати перед людьми, перед виборцями зі своєю чітко зрозумілою програмою, бо все це розпливчато, все однаково, ніякої різниці. Я ж переконаний, що у блока Мороза і у блока Ющенка різниці не буде великої... в програмах, та й в іншому. Декларувати всі будуть одне і те ж: демократія, свобода слова, життя заможне уже через рік після приходу, — і так далі, і тому подібне"⁶³.

Зрозуміло, що такі заяви, розтиражовані державними ЗМІ та ще й з відповідними коментарями, не сприятимуть підвищенню довіри до партій і нормального розвитку виборчого процесу. Більш конструктивним було б вивчити причини такого стану та вжити заходів з їх подолання.

Новий виборчий закон встановив більш прозору та досконалу модель виборчого процесу (врізка "Основні характеристики нового Закону України" "Про вибори народних депутатів України").

Водночас, навіть найбільш досконалий закон не може остаточно обмежити використання адміністративного ресурсу. Це можливо, крім іншого, лише за умов встановлення нормальних, прозорих і чесних правил політичної "гри" та їх неухильного дотримання посадовцями, політиками, журналістами та політичними технологіями.

Правова відповідальність за порушення законодавства: роль судової влади у виборчому процесі. Закінчення

ОСНОВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ НОВОГО ЗАКОНУ УКРАЇНИ "ПРО ВИБОРИ НАРОДНИХ ДЕПУТАТІВ УКРАЇНИ"

- ❖ Значно посилена роль політичних партій у виборчому процесі. Це відповідає основному призначенню самих партій, про що йшлося вище. Розширення можливостей участі партій у виборчому процесі, закріплене в Законі, є позитивним явищем і в плані демократизації політичного життя в Україні⁶⁴.

- ❖ Докладніше виписані норми щодо виборчого процесу та його стадій. Деталізовані: загальні засади виборів; організація роботи виборчих комісій; статус їх членів; порядок оскарження рішень, дій та бездіяльності, що стосуються виборів; фінансування виборчої кампанії.

- ❖ Виписаний порядок утворення виборчого блоку та змін у його складі.

- ❖ Замість збирання підписів запроваджена грошова застава.

- ❖ Визначені чіткі підстави скасування рішення про реєстрацію кандидатів у депутати.

- ❖ Конкретно визначені строки передвиборної агітації, деталізовано порядок використання аудіовізуальних і друкованих ЗМІ в передвиборній агітації.

- ❖ Окремо визначені гарантії діяльності партій, блоків, кандидатів у депутати. Деталізований статус і визначені гарантії діяльності офіційних спонсорів.

- ❖ Чітко визначені процедури: виготовлення виборчих бюлетенів і їх передачі від ЦВК до інших виборчих комісій, в т.ч. дільничних; організації голосування як на виборчих дільницях, так і поза їх межами; підрахунку результатів голосування на виборчих дільницях, встановлення результатів голосування на них, передачі до вищестоящих виборчих комісій виборчих документів після встановлення результатів голосування. Встановлені чіткі та зрозумілі критерії щодо того, які бюлетені визнаються недійсними, в яких випадках бюлетені не враховуються при встановленні результатів голосування, за яких умов результати голосування по виборчій дільниці визнаються недійсними.

Наскільки ефективною є закладена в Законі модель виборчого процесу, покажуть подальший перебіг виборчих перегонів і результати народного волевиявлення навесні 2002р. Іншими словами, повною мірою недоліки та переваги Закону виявляться в ході самого виборчого процесу.

Навряд чи цей Закон можна розцінювати як передумову формування стабільного виборчого законодавства, що є гарантією високого рівня дотримання законності під час виборчого процесу. Закон лише продовжив започатковану багатьма раніше тенденцію перманентних змін законодавства про парламентські вибори.

⁶¹ Див. наприклад: Вишняк О. Три системи — три образи кампанії. — Дзеркало тижня, 14 липня 2001р., с.4.

⁶² 18 жовтня 2001р. Верховна Рада України прийняла Закон у черговий раз (вшосте) і цього разу врахувала більшість зауважень і пропозицій глави держави. 30 жовтня 2001р. Закон був підписаний Президентом України.

⁶³ Україна сьогодні. — Огляд телефіру, 18 листопада 2001р.

⁶⁴ Водночас, таке розширення можливостей партій не повинне призводити до обмеження чи звуження прав інших суб'єктів виборчого процесу, в першу чергу, виборців. Сам же виборчий процес не повинен перетворюватися на суто партійний захід, принаймні, за нинішніх умов, коли авторитет партій серед виборців ще недостатньо високий.

дії перехідних положень Конституції України, ухвалення ряду законів з пакету так званої “малої судової реформи”, нового Закону України “Про вибори народних депутатів України” значно підвищили вплив судової влади на проведення виборів.

Проте, по-перше, судова гілка влади в Україні значною мірою залежить від виконавчої влади (наприклад, фінансування судів здійснюється через Міністерство юстиції) та органів місцевого самоврядування (надання житла судді часто залежить саме від рішення керівників цих органів); по-друге, судді та інші працівники судових органів належать до категорії низкооплачуваних: середня заробітна плата судді не перевищує \$100. Означені обставини створюють потенційні можливості для впливу на рішення судів, для вибіркового застосування законодавства, за якого рішення стосовно кандидатів у народні депутати (політичної партії) залежатиме від їх лояльності до виконавчої влади⁶⁶.

Широкому використанню адміністративного ресурсу сприяла практика правозастосування: лише районними (міськими) судами України в 1998р. було розглянуто понад 2500 справ щодо рішень і дій виборчих комісій. Центральна виборча комісія отримала близько 2000 скарг стосовно порушень під час виборів, **однак порушники так і не понесли правової відповідальності за свої дії.**

Консолідація адміністративного ресурсу. На відміну від президентських виборів, де адміністративний ресурс, як правило, закріплюється за діючим Президентом - кандидатом на посаду глави держави, в парламентській виборчій кампанії постає проблема консолідації (чи розподілу) цього ресурсу та управління ним.

Процес структуризації політичних сил напередодні парламентських виборів 2002р. засвідчив, що на застосування частки адміністративного ресурсу сподівався широкий спектр політичних партій (блоків): від партій, що декларують опозиційність, до партій, що відкрито захищають інтереси державно-політичної чи бізнесової еліти.

Ситуація кардинально змінилася після того, як лідери блоку “За єдину Україну!” проголосили про входження до блоку глави Адміністрації Президента України В.Литвина та прем’єр-міністра України А.Кінаха. За оцінками експертів, у цьому разі адміністративний ресурс може бути повністю переданий у використання саме цій політичній силі⁶⁷. Таким чином, остаточно визначена “партія влади” в Україні, в якій і до цього був сконцентрований достатній адміністративний потенціал (міністр аграрної політики України І.Кириленко очолює передвиборний штаб блоку, окремі виборчі штаби знаходяться у приміщеннях обласних державних адміністрацій⁶⁸; серед лідерів блоку — віце-прем’єр-міністр України В.Семиноженко, экс-прем’єр-міністр України, нинішній міністр транспорту України В.Пустовойтенко,

екс-віце-прем’єр-міністр України С.Тігіпко, народний депутат України В.Пінчук — особи, наближені до діючого Президента України)⁶⁹.

Навіть якщо державні службовці візьмуть відпустку на період проведення передвиборної агітації, навряд чи вдасться таким чином обмежити використання адміністративного ресурсу. Адже за ними залишаться “авторитет посади”, розгалужені зв’язки серед політичної еліти, підтримка органів влади тощо. В цій ситуації єдиний стримуючий чинник застосування адміністративного ресурсу (крім неухильного дотримання законодавства) — це особисті морально-етичні принципи лідерів блоку “За єдину Україну” — В.Литвина та А.Кінаха.

Водночас, навіть за таких умов, **існують певні тенденції розпорошення адміністративного ресурсу, особливо на регіональному рівні:**

(1) глави обласних та районних адміністрацій будуть більше займатися мажоритарними округами, ніж політичними партіями, що створює певні регіональні можливості для проведення виборчої кампанії політичними партіями, не наближеними до влади;

(2) як показав досвід 1998р., навряд чи вдасться повністю узгодити в усіх виборчих округах списки кандидатів-мажоритарників, які будуть підтримуватися владою, що призведе до певної конкуренції між ними;

(3) лідери окремих політичних партій мають неформальні стосунки з керівниками органів виконавчої влади, місцевого самоврядування, а також впливові партійні організації у регіонах, що може зменшити вплив адміністративного ресурсу. Наприклад, позиції Партії регіонів у Донецькій і Луганській областях навряд чи можна суттєво похитнути;

(4) глави обласних і районних державних адміністрацій будуть намагатися забезпечити своє політичне майбутнє за будь-якого розкладу сил — як у новообраному Парламенті, так і після президентських виборів 2004р. Це змусить їх виявити готовність до співпраці не лише з політичними партіями, які

⁶⁶ Разом з тим, події, пов’язані зі звільненням лідера “Батьківщини” Ю.Тимошенко з-під варті, засвідчили, що суди можуть приймати рішення всупереч практично оголошеним вимогам влади.

⁶⁷ Мостова Ю. Партію влади відіграли в “ТУНДРІ” — Дзеркало тижня, 17 листопада 2001р., с.1.

⁶⁸ Вибори-2002: в очікуванні початку. — Web-сайт Комітету виборців України, <http://www.cvu.kiev.ua>.

⁶⁹ За оцінками Комітету виборців України, 67% порушень, спричинених застосуванням адміністративного ресурсу, припадають на партії, що входять до блоку “За єдину Україну!”. Див.: 28+13+13+10+3=67%. І це без Литвина! — Українська правда, 7 грудня 2001р., <http://www.pravda.com.ua>.

офіційно розраховують на підтримку влади, але й з іншими політичними силами. При цьому, глави адміністрацій скоріше зосередяться на забезпеченні бажаних результатів на виборах до районних та обласних рад, ніж на виборах до Парламенту;

(5) проведення земельної реформи суттєво порушило систему залежності сільського населення від голів КСП, що теж може зменшити вплив адміністративного ресурсу в Україні⁷⁰;

(6) парламентські вибори 1998р. засвідчили, що управління адміністративним ресурсом є досить складним процесом і масштаби його використання залежать, насамперед, від кваліфікації посадових осіб, які здійснюють таке управління. Так, очолювана прем'єром В.Пустовойтенком НДП змогла отримати на цих виборах лише трохи більше 5% голосів⁷¹.

Водночас, попри викладені вище обставини, влада зберігає достатньо важелів впливу для широкого застосування адміністративного ресурсу. В цій ситуації на застосування адміністративного ресурсу, його рівень і масштаби значною мірою впливатимуть позиції громадян.

Усвідомлення суспільством, представниками влади, політиками, журналістами, громадськістю неприйнятності використання адміністративного ресурсу

За даними соціологічного опитування УЦЕПД⁷², якщо представники діючої влади будуть примушувати громадян голосувати проти їх вибору, то лише 3,5% "підкоряться і проголосують, як їм скажуть" (діаграма "Дії громадян України у випадку тиску на них представників влади"). Найбільші ресурси для адміністративного впливу відзначаються в наступних регіонах: у Харківській (7% респондентів висловили готовність проголосувати так, як потрібно владі), Закарпатській (6,9%), Запорізькій (6,1%), Волинській

(6%) областях. Натомість, в Автономній Республіці Крим та Одеській області вплив адміністративних важелів може виявитися мінімальним — підкоритися владі готові лише по 0,7% респондентів.

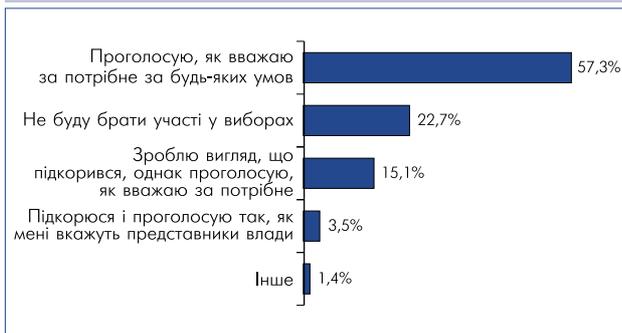
У цілому по Україні, переважна більшість громадян (72,4% опитаних) готові в різний спосіб відстоювати своє конституційне право на вільне волевиявлення. Водночас, **22,7% громадян України не будуть брати участь у виборах, у випадку здійснення на них тиску**. Така позиція майже чверті населення свідчить про великий потенціал соціальної апатії, накопичений у суспільстві. Якщо подібні негативні тенденції будуть розвиватися, то це може призвести до масового відчуження громадян від держави, їх розчарування в здійсненні безпосередніх форм демократії.

Отже, за рахунок адміністративних важелів можна розраховувати на підтримку 3-4% виборців, які будуть брати участь у голосуванні (тобто приблизно 800-900 тис. громадян)⁷³. Слід зазначити, що **переважна частина громадян, насамперед, розуміють адміністративний ресурс як безпосередній вплив посадових осіб у день голосування та на встановлення результатів виборів. Це досить вузьке трактування, оскільки, як уже зазначалося, основні важелі адміністративного ресурсу будуть застосовуватися у процесі проведення виборчої кампанії**⁷⁴.

Неодноразові виступи Президента України, високих посадових осіб, указ глави держави⁷⁵ про обмеження використання адміністративного ресурсу, яким він фактично взяв на себе відповідальність за чесність і прозорість виборів, свідчать про усвідомлення цієї проблеми вищим керівництвом держави. Проте, не виключено, що такі дії та заяви тиражуються лише для зовнішнього використання, для заспокоєння світового співтовариства та громадської думки всередині країни. Крім того, будь-яку ідею можна перекрутити до її повної протилежності. Наприклад, у Дніпропетровській області державні чиновники вже ініціювали, посилаючись на згаданий Указ Президента України, створення громадської (?) організації, яка буде сприяти проведенню чесних і прозорих виборів⁷⁶. Зрозуміло, що в цьому випадку результат скоріше матиме негативний характер.

Частина журналістського корпусу (особливо в столиці) також вважає неприйнятним застосування адміністративних важелів та/або брудних технологій під час виборчої кампанії. Провідними журналістами створена Комісія з питань журналістської етики, під головуванням авторитетного в журналістських колах В.Мостового⁷⁷, громадська організація "Хартія-4".

Дії громадян України у випадку тиску на них представників влади, % опитаних

⁷⁰ Детальніше про це див.: Земельна реформа в Україні. Аналітична доповідь УЦЕПД. — Національна безпека і оборона, 2001, №6, с.2-51.

⁷¹ Натомість, у Росії на виборах до Державної Думи РФ у 1999р. блок "Єдинство", що був фаворитом влади, зміг акумулювати практично всі голоси прихильників влади та прагматиків — він отримав 23,3% голосів вибоців у федеральному виборчому окрузі.

⁷² Соціологічне опитування було проведене з 1 по 25 жовтня 2001р. в усіх регіонах України. Опитано 10900 громадян України віком від 18 років.

⁷³ Ці дані корелюють з експертними висновками Комітету виборців України, за якими на президентських виборах 1999р. можна було поставити під сумнів волевиявлення 300-400 тис. осіб. Див.: 16 тисяч — це лише початок. Прес-служба Комітету виборців України. — Точка зору, 1999, №19, <http://www.tz.cvu.kiev.ua>.

⁷⁴ Напередодні передвиборної кампанії прозвучали заяви окремих політиків щодо неможливості використання адміністративного ресурсу під час проведення парламентських виборів 2002р. (Наприклад, лідера СДПУ(о) В.Медведчука, "Трудової України" — С.Тігіпка та інших політиків). Втім, зараз важко оцінити — чи це лише прояв політичної кон'юнктури, чи дійсне усвідомлення необхідності проведення чесних, прозорих і демократичних виборів.

⁷⁵ Указ Президента України "Про забезпечення реалізації прав громадян, принципів демократичного суспільства, відкритості і прозорості у процесі підготовки та проведення виборів 2002 року" №1022 від 30 жовтня 2001р.

⁷⁶ За інформацією Комітету виборців України.

⁷⁷ 16 вересня 2001р. пройшли громадські слухання "Журналісти і вибори", на яких було підписане звернення "Журналісти — за чисті вибори" та створена Комісія з питань журналістської етики. Комісія буде розглядати конфліктні ситуації етичного характеру, створювати робочі групи для їх розгляду. Див.: Інтерфакс-Україна, 16 вересня 2001р.

Проводяться регулярні зустрічі з журналістами із регіонів, готується проведення моніторингу ЗМІ для забезпечення рівних можливостей висвітлення виборчих кампаній різних політичних партій (блоків).

Громадськими організаціями створений “Комітет рівність можливостей”, що виступає за проведення чесних виборів. В Україні діє Комітет виборців України, який з 1994р. здійснює спостереження за проведенням виборів.

Водночас, сили, які виступають за проведення чесних і прозорих виборів ще досить слабкі й розпоршені, навряд чи їм вдасться кардинально змінити ситуацію у досить обмежений час, що залишився до виборів. Розвиток політичної ситуації в Україні свідчить, що рівень застосування адміністративного ресурсу на майбутніх парламентських виборах 2002р. буде достатньо високим.

2.2 МОЖЛИВІ ПРОЯВИ ЗАСТОСУВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО РЕСУРСУ НА ВИБОРАХ 2002р.

Експерти УЦЕПД проаналізували досвід попередніх виборчих кампаній в Україні, досвід проведення виборів в інших країнах, зокрема в Росії, новий Закон України “Про вибори народних депутатів України” (далі — Закон). На підставі цього аналізу та певних узагальнень були виявлені **можливі прояви застосування адміністративного ресурсу під час проведення парламентських виборів 2002р.**, викладені нижче за етапами виборчої кампанії.

Етап утворення виборчих округів

Нові виборчі округи можуть бути утворені Центральною виборчою комісією з частин старих округів. У результаті, депутати-мажоритарники можуть втратити ті округи, в яких вони працювали та мали автотитет серед виборців. Це значно ускладнить проведення ними виборчої кампанії. Така ситуація є досить реальною, особливо для опозиційно налаштованих народних депутатів України — відповідні ініціативи вже лунають від окремих губернаторів.

Етап формування окружних і дільничних виборчих комісій

Механізм утворення виборчих комісій є недосконалим, що дає можливість застосування адміністративного ресурсу на цьому етапі виборчої кампанії.

Відповідно до Закону (статті 20 та 21), виборчі комісії будуть утворюватися не місцевими радами, а вищими виборчими комісіями. З одного боку, це зменшить вплив місцевої влади на виборчі комісії, з іншого — **істотно централізує їх діяльність і зміцнить ступінь підпорядкованості Києву.**

Закон значно посилив **вплив партій** на формування виборчих комісій⁷⁸. Водночас, під час парламентських виборів 1998р. партійний контроль за роботою дільничних комісій був обмежений (а подекуди — повністю відсутній⁷⁹), а під час президентських виборів 1999р. та проведення всеукраїнського референдуму в комісіях (особливо у їх керівництві) відзначалася очевидна перевага представників діючого Президента України⁸⁰, або лояльних до нього політичних партій. У всіх цих випадках створювалися можливості для використання адміністративного ресурсу.

За експертними оцінками, під час проведення парламентської кампанії 2002р. **жодна з політичних партій (як пропрезидентських, так і опозиційних) самотійно не зможе забезпечити представництво в усіх дільничних виборчих комісіях.** Не виключено, що влада буде пропонувати політичним партіям доповнити їх представництво в дільничних виборчих комісіях за рахунок своїх представників. Член комісії може формально представляти інтереси певної політичної партії, а насправді — влади, що створить можливості для зловживань. Влада буде намагатися закріпити керівництво окружними та дільничними виборчими комісіями за пропрезидентськими партіями.

З іншого боку, Закон не передбачає випадків, коли загальна кількість партій і блоків, представників яких необхідно *обов'язково* включити до складу окружної комісії, буде перевищувати 20 осіб. У цьому випадку, рішення про включення (невключення) до складу окружної комісії представника певної партії може мати суб'єктивний характер і визначатися характером її ставлення до влади.

⁷⁸ До складу окружних комісій обов'язково включаються представники партій (блоків), які на минулих парламентських виборах подолали 4% бар'єр, та партій, які в поточному складі Парламенту мають свої фракції, за умови, що ці партії мають у відповідному регіоні зареєстровану партійну організацію. При цьому кількісний склад цих комісій не повинен перевищувати 20 осіб.

⁷⁹ В Україні були утворені 32711 дільничних виборчих комісій, до складу яких увійшли близько 383500 осіб, у т.ч. понад 45 тис. представників політичних партій і виборчих блоків (що становило лише 11,7% загального числа членів комісій). Див.: Рябець М. Участь політичних партій у виборах та всеукраїнському референдумі в 1998-2000рр. У кн.: Політичні партії України. — Київ, 2001, с.12.

⁸⁰ Наприклад, з 225 голів територіальних виборчих комісій 82 (за іншими даними — 80) представляли діючого Президента України. Див.: Черненко О. Абсурдність виборчої кампанії впевнено прогресує з кожним наступним її етапом. — Точка зору, 1999, №12, <http://www.tz.cvu.kiev.ua>. Під час всеукраїнського референдуму 2000р. переважну частину членів виборчих комісій склали представники пропрезидентських партій — НДП, АПУ, “Демократичний союз”, СДПУ(о) та ін. Представництво партій, що виступали проти референдуму, було нечисельним і мало безсистемний характер. Див.: Чи готова Україна до повноцінного проведення всеукраїнського референдуму 16 квітня. — Матеріали прес-конференції Комітету виборців України, <http://www.cvu.kiev.ua>.

Нечіткість окремих положень статті 27 Закону, якими визначаються підстави дострокового припинення повноважень членів дільничних та окружних виборчих комісій (наприклад, систематичне невиконання обов'язків; порушення законодавства про вибори тощо) дає можливість як виведення певних осіб зі складу виборчих комісій за політичними мотивами, так і тиску на членів комісій.

Додатковою можливістю впливу на склад окружних і дільничних виборчих є вимога до її членів про обов'язкове проживання на території відповідного одномандатного виборчого округу. На президентських виборах 1999р. саме місцеві органи виконавчої влади залучалися до перевірок цього факту, що створювало можливість застосування адміністративних важелів⁸¹. Ще більше непорозумінь може викликати зазначена норма після фактичного скасування Конституційним Судом України інституту прописки.

Етап висування та реєстрації кандидатів у народні депутати України

Очевидно, що влада буде намагатися узгодити перелік кандидатів у народні депутати, яким буде надаватися підтримка, у всіх 225 мажоритарних округах. Як і на виборах 1998р., місцеві органи виконавчої влади вже на етапі висування та реєстрації можуть створювати сприятливі умови та привілеї окремим кандидатам, наближеним до влади.

До окремих кандидатів у народні депутати (насамперед, опозиційних) можуть вибірково застосовуватися норми Закону, що передбачають відмову в реєстрації та її скасування у випадку виявлення суттєвих недостовірностей відомостей про нього, поданих відповідно до Закону. Особливо це стосується декларації про майно та доходи кандидата в депутати та членів його сім'ї за попередній рік⁸². Занепокоєння викликає можливість зняття з реєстрації кандидатів у народні депутати безпосередньо перед проведенням голосування, оскільки на захист своїх прав у цьому випадку в кандидатів просто не залишається часу.

Стаття 38 Закону передбачає фактично дискримінаційну умову висування кандидатів політичними партіями, обмежуючи коло партій лише тими, що були зареєстровані не пізніше, ніж за рік до дня виборів (станом на 5 грудня 2001р., налічувалося сім таких партій). Ця норма, у випадку визнання її неконституційною, може поставити під сумнів перелік парламентських виборів у цілому та спрямувати Україну шляхом "казахстанському варіанту"⁸³.

Термін висування кандидатів у народні депутати України припадає на час проведення новорічних і різдвяних свят. У зв'язку з цим, у політичних партій

(блоків), не наближених до влади, можуть виникнути як об'єктивні (проведення новорічних ялинок, свят тощо), так і суб'єктивні ("тихий саботаж" влади) труднощі з орендою приміщень для проведення партійних з'їздів і зустрічей з виборцями.

Етап складання списків виборців

Закон не враховує тієї обставини, що на сьогодні значне число виборців проживають не за місцем прописки, а сам інститут прописки фактично скасований рішенням Конституційного Суду України. Парламентські 1998р. та президентські 1999р. вибори засвідчили, що під час встановлення меж виборчих дільниць та одномандатних округів можливі помилки. При цьому, списки виборців складаються, як правило, на підставі списків попередніх виборів без врахування міграції і смертності населення за минулий період⁸⁴. Таким чином, можуть створюватися передумови для друкування зайвих бюлетенів, а в кінцевому підсумку — спотворення результатів виборів.

Попередні результати Всеукраїнського перепису населення, який проводиться в грудні 2001р., будуть оприлюднені лише в квітні 2002р., вже після проведення парламентських виборів. Ці результати можуть суттєво відрізнятись від даних, за якими склалися списки виборців; не виключено, що в такому разі окремі політичні сили можуть поставити питання про визнання виборів недійсними.

Етап передвиборної агітації

На цьому етапі можливе застосування адміністративного ресурсу шляхом: упередженої перевірки джерел фінансування виборчої кампанії; використання бюджетних коштів на проведення кампанії; створення несприятливих організаційних умов діяльності для опозиційних кандидатів та, навпаки, сприятливих — для кандидатів, які підтримуються владою; використання державних і лояльних до влади ЗМІ для агітації за кандидатів у народні депутати, тиск на ЗМІ опозиційних партій (блоків).

Застосування адміністративного ресурсу під час перевірки джерел фінансування виборчої кампанії. Під час виборів до Парламенту в 1998р. всім політичним партіям (блокам) вдалося залучити до власних виборчих фондів понад 7,8 млн. грн.⁸⁵ (близько \$4 млн.), з яких більше 70% було витрачено на агітацію в ЗМІ⁸⁶. За експертними оцінками, для проведення повноцінної виборчої кампанії у 1998р. одна політична партія (блок) потребувала \$3-7 млн. Зрозуміло, що всі інші кошти виділялися готівкою, що було заборонено законодавством.

⁸¹ Президентські вибори в Україні 31 жовтня і 14 листопада 1999р. Заключний звіт місії ОБСЄ/БДП (Організація з безпеки та співробітництва в Європі/Бюро з демократичних інститутів і прав людини). — Варшава, 2000, с.8.

⁸² Саме таку тактику відмови та скасування реєстрації застосовувала влада під час проведення парламентських виборів 1999р. у Росії.

⁸³ У 1995р. Конституційний Суд Казахстану визнав, через порушення законодавства під час проведення виборів, нелегітимним Парламент Казахстану після року його роботи. Парламент було розпущено і проведено референдум про подовження терміну повноважень Президента Казахстану Н.Назарбаєва. Див.: Куртов А. Демократія виборів в Казахстані: авторитарна еволюція. — <http://www.ilpp.ru/kpvo/kpvo231/spreports/kurtov.html>.

⁸⁴ Особливо гострою зазначена проблема є для західних регіонів України, де спостерігається масова трудова міграція населення, зокрема нелегальна. За окремими оцінками, за кордоном перебувають до 1,5 млн. громадян України, які навряд чи зможуть реалізувати своє пасивне виборче право.

⁸⁵ Рябець М. Участь політичних партій у виборах та всеукраїнському референдумі в 1998-2000рр., с.13. Це становить 5,6% від фактичних витрат Державного бюджету України на підготовку та проведення виборів народних депутатів України в 1998р.

⁸⁶ Витрати політичних партій на отримання одного мандату відрізнялися на кілька порядків. Так, з виборчого фонду КПУ на здобуття одного мандату було витрачено 912 грн.; з виборчого фонду НДП — 100 800 грн. Це засвідчило різний ступінь впливу названих партій у суспільстві та різні форми виборчої кампанії, що вони застосовували. Див.: Рябець М. Участь політичних партій у виборах та всеукраїнському референдумі в 1998-2000рр., с.13.

Під час виборів 1998р. були зафіксовані численні порушення законодавства про формування виборчих фондів партій. Лише 23 із 30 суб'єктів виборчого процесу вчасно подали свої звіти про використання коштів виборчих фондів. Всупереч вимогам законодавства, до цих фондів було зараховано 283 тис. грн., а не за цільовим призначенням використано близько 18 тис. грн. (ці офіційно зареєстровані порушення є незначною частиною фактичних порушень). Встановлені факти відкриття двох рахунків одним суб'єктом виборчого процесу⁸⁷. Іноді звіти взагалі не надавалися. Такий стан справ став можливим завдяки недосконалому законодавству та відсутності державного й громадського контролю за використанням коштів.

Новим Законом України “Про вибори народних депутатів України” заборонене фінансування виборчих фондів за рахунок юридичних осіб і більш детально виписані процедури звітності за надіслані та використані кошти. За Законом, гранична сума витрат з виборчого фонду не може перевищувати 150 тис. неоподатковуваних мінімумів доходів громадян для партій і блоків у багатомандатному окрузі (2,55 млн. грн.) і 10 тис. неоподатковуваних мінімумів доходів громадян — для кандидатів в одномандатному окрузі (170 тис. грн.). Як уже відзначалося, це недостатня сума для проведення передвиборної агітації.

Відповідні органи Міністерства фінансів України будуть уважно відслідковувати всі витрати з виборчих фондів політичних партій (блоків), кандидатів у народні депутати, насамперед, опозиційних. Порушення згаданих положень (а Закон однозначно спонукає до цього), оплата готівкою **можуть стати однією із причин вибіркового застосування законодавства для зняття окремих політичних партій (насамперед, опозиційних) з виборчого процесу на законних підставах.**

З метою умисного ініціювання порушень, не виключені факти тиску на розпорядників виборчих

фондів, які контролюють джерела надходжень і витрат. Для блокування роботи виборчого штабу досить перешкодити діяльності лише двох осіб — розпорядників виборчого фонду.

Застосування адміністративного ресурсу для використання бюджетних коштів. У Законі відсутня чітка заборона (і, відповідно, санкції за її порушення) внесків до виборчих фондів органами державної влади і місцевого самоврядування. Очевидно, що така ситуація потенційно загрожує створенням додаткового навантаження на державний чи місцевий бюджет (або зумовлює законодавчо не закріплений перерозподіл його витрат), уможлиблює додаткове фінансування лояльних до влади партій (блоків).

Зокрема, вже сьогодні можна передбачити стрімке зростання кількості благодійних вечорів, концертів, ювілеїв міст — за рахунок бюджетних коштів і водночас — з прихованою чи відкритою агітацією за лояльні до влади політичні сили. Наприклад, на кінець березня 2002р. заплановані Дні культури Москви в Києві. Зрозуміло, що цей захід буде використаний як PR-кампанія київського мера О.Омельченка та його партії “Єдність”.

Бюджетні кошти можуть використовуватися за прямим призначенням — для будівництва шкіл, дитячих садків, доріг, газопроводів тощо. Але інформація про таке будівництво може бути подана (і, скоріше за все, буде подана) таким чином, щоб підкреслити особисту роль того чи іншого державного службовця, керівника органу місцевого самоврядування, взагалі “своєї людини”. Це може стати вагомим внеском у передвиборну кампанію кандидата в депутати. Тому немає нічого дивного, що ведеться жорстка боротьба за перерозподіл коштів на користь округів, у яких вони балотуються.

Пряме втручання державних службовців у виборчу кампанію. Як відзначалося офіційними спостерігачами місії ОБСЄ/БДПІЛ (Організації з безпеки та співробітництва в Європі/Бюро з демократичних інститутів і прав людини) на президентських виборах 1999р. “втручання у виборчу кампанію працівників державного апарату, громадських установ і їх персоналу було поширеним, систематичним і скоординованим” (курсив наш — ред.). Подібна практика є порушенням українського законодавства та принципів ОБСЄ, сформульованих у Копенгагенській резолюції 1990р.⁸⁸

Однією з характерних рис попередніх виборчих кампаній було масове проведення державними службовцями (особливо керівниками місцевих державних адміністрацій) передвиборної агітації. Передвиборна агітація також активно проводилася через профільні міністерства та відомства, зокрема, охорони здоров'я, освіти, оборони; у виправно-трудовах закладах. Так, набула широкого розголосу інформація про телекс Міністерства внутрішніх справ України до місцевих органів з роз'ясненням тих заходів, яких необхідно

⁸⁷ Там само.

⁸⁸ Див.: Президентські вибори в Україні 31 жовтня і 14 листопада 1999р. Заключний звіт місії ОБСЄ/БДПІЛ, с.20. Подібні порушення відзначались і під час проведення парламентських виборів 1998р. Так, місія спостерігачів ОБСЄ/БДПІЛ у 1998р. отримала дані про те, що глави обласних державних адміністрацій, які балотувалися у виборчих округах №№12, 31, 213, 214 використовували своє службове становище для самореклами та поширення агітаційних матеріалів. Див.: Огляд парламентських виборів в Україні 1998р. Звіт місії ОБСЄ/БДПІЛ, с.13.

вжити для проведення кампанії на підтримку діючого Президента України в 1999р.⁸⁹

Масовий характер мали випадки використання приміщень державних адміністрацій для розгортання виборчих штабів окремих політичних сил, використання ними державних засобів зв'язку, оргтехніки, автомобілів, організаційних і кадрових ресурсів для проведення виборчої кампанії.

Новим Законом встановлена пряма заборона такої діяльності та передбачені певні санкції за її порушення. Водночас, **розвиток політичних процесів в Україні свідчить, що унеможливити таке втручання державних службовців у перебіг виборчої кампанії навряд чи можливо, в кращому випадку воно набуде лише більш витончених і прихованих форм.**

Напевне, не вдасться виключити пряму участь державних службовців і керівників бюджетних установ, підприємств у проведенні агітації за місцем роботи або при вирішенні службових питань, наприклад, у лікарнях, школах, вищих навчальних закладах, серед військовослужбовців, осіб, засуджених до позбавлення волі, або при призначенні пенсій, соціальних виплат, отримання кредитів тощо⁹⁰.

Застосування адміністративного ресурсу для створення системи пільг і переваг лояльним до влади політичним силам. Лояльні політичні сили (кандидати в народні депутати) можуть отримати пільги та привілеї: їм можуть надаватися офіси не в державних установах, а за рахунок бізнесменів або за пільговими розцінками. Аналогічна ситуація може бути з оплатою оргтехніки, бензину, автомобілів. Пошта може першочергово та за пільговим тарифом поширювати їх агітаційні матеріали. Такі ж дії можуть виконувати комунальні служби⁹¹. Для передвиборної агітації їм можуть виділятися без зайвої бюрократичної тяганини найбільш пристосовані приміщення для проведення зустрічей з виборцями. Агітаційні матеріали таких сил можуть друкуватися в першу чергу, за пільговими тарифами та з перевищенням накладу.

З іншого боку, **влада намагатиметься створити вкрай несприятливі умови проведення передвиборної кампанії для опозиційних сил.** Серед можливих методів — завищення сум оренди для офісів виборчих штабів, їх регулярна перевірка санітарно-епідеміологічними пожежними та іншими контролюючими службами. Цілком імовірним є застосування методів психологічного тиску на працівників виборчого штабу, використання комунальних служб для

зривання листівок опозиційних сил. Влада може відмовляти в наданні приміщень для зустрічей з виборцями, неправильно інформувати про час і місце їх проведення, відключати електроенергію під час проведення таких зустрічей (виступів опонентів влади по телебаченню); можливі повідомлення про замінування приміщень тощо.

Під особливим контролем можуть опинитися бізнесмени, які надають допомогу опозиційним партіям (кандидатам), або кандидати в народні депутати, які мають власний бізнес. Не виключено, що внаслідок перевірок державними органами їх підприємницької діяльності подальше ведення бізнесу буде ускладнене.

Загалом, за експертними оцінками, **роль правоохоронних органів, органів прокуратури та податкової адміністрації у проведенні виборчої кампанії може значно зрости.** Представники опозиційних сил можуть знаходитися під постійним контролем цих органів, їх опонентами будуть ініціюватися регулярні перевірки, що ускладнить участь цих кандидатів у виборчій кампанії, а в окремих випадках — може блокувати діяльність їх виборчих штабів. На активістів може здійснюватися тиск (загроза втрати роботи, виключення з навчального закладу, зменшення заробітної плати тощо) з метою припинення агітації за опозиційні сили.

Досвід попередніх виборчих кампаній свідчить, що під час проведення передвиборної агітації не вдалося забезпечити рівний доступ різних політичних партій до ЗМІ, особливо державних. Роль адміністративного ресурсу в цих випадках зводилася до того, щоб надати трибуну партіям, лояльним до влади, та, навпаки, запровадити інформаційну блокаду опозиційних сил, не виключаючи масованого інформаційного тиску на них.

Наприклад, у 1998р. за експертними оцінками, на центральних каналах телебачення проводилися спланована реклама лише 4-5 партій (блоків) із 30⁹². За результатами моніторингу центральних телерадіоканалів, проведеного УЦЕПД 13-19 лютого 1998р., найбільша кількість позитивних матеріалів припадала на НДП — 67 (негативних — чотири); найбільша кількість негативних — на "Громаду" (13, позитивних — 10)⁹³. Аналогічні тенденції зберігалися й у 1999р., коли безперечно перевагу у висвітленні діяльності мав діючий Президент України⁹⁴.

Навряд чи, **ситуація кардинальним чином зміниться під час проведення парламентських виборів 2002р.,**

⁸⁹ Див.: Президентські вибори в Україні 31 жовтня і 14 листопада 1999р. Заключний звіт місії ОБСЄ/БДІПЛ, с.20.

⁹⁰ Типовий приклад — відділ соціального забезпечення Корабельного району м.Миколаєва, що протягом двох тижнів напередодні проведення всеукраїнського референдуму 2000р. не здійснював прийом громадян через завантаженість агітаційною діяльністю. Див.: Попередній аналіз ходу дострокового голосування на референдумі, 16 квітня 2000р.; 12:05. Комітет виборців України, <http://www.cvu.kiev.ua>.

⁹¹ Наприклад, під час проведення виборів міського голови м.Києва були оприлюднені оперативні зйомки, які виявили велику кількість ніде не зареєстрованих компрометуючих газет і листівок проти одного з кандидатів (Г.Суркіса). Див.: Інформація Комітету виборців України, <http://www.cvu.kiev.ua>.

⁹² Див.: Притула А. Бей первым, Фредди!.. или субъективные мнения об избирательной кампании. — Зеркало недели, 21 февраля 1998р, с.4.

⁹³ Моніторинг проводився УЦЕПД з грудня 1997р. по березень 1998р. Відслідковувалися новини, інформаційно-аналітичні програми та рекламні матеріали на УТ-1, УТ-2, Інтер, СТБ, ІСТV та УР-1. Наведено приклад одного з типових тижнів. Аналогічна ситуація спостерігалась і в регіонах. Див.: Захарченко О. Замовчування — не найкращий спосіб протидії конкурентам. — Точка зору, 1999, №16, <http://www.tz.cvu.kiev.ua>.

⁹⁴ Слід враховувати, що в цьому випадку практично неможливо відокремити діяльність посадової особи як такої і як кандидата на виборну посаду. У новому Законі України "Про вибори народних депутатів України" вперше зроблена спроба зробити це.

коли більшість недержавних ЗМІ підконтрольні власникам, які є лояльними до глави держави. Розвиток політичної кризи навесні 2001р. засвідчив переважно заангажоване та необ'єктивне висвітлення діяльності опозиційних сил на державному телеканалі УТ-1⁹⁵.

До опозиційних ЗМІ можуть застосовуватися методи політичної цензури, заборони їх виходу у світ, податкові та інші перевірки, психологічний та фізичний тиск на керівництво ЗМІ та журналістів тощо⁹⁶. Добре відомий приклад з телекомпанією СТБ, яка під час проведення президентської кампанії 1999р. неодноразово перевірялася Державною податковою адміністрацією, Контрольно-ревізійним управлінням Міністерства фінансів України та Комісією з розподілу частот. Це значно ускладнило діяльність телекомпанії і призвело до певних змін у редакційній політиці телеканалу⁹⁷.

На недержавні ЗМІ, що не є опозиційними, може здійснюватися тиск з боку державних чиновників для створення сприятливих умов для політичних сил, наближених до влади, або завищення розцінок на політичну рекламу для опозиційних сил. У ЗМІ можуть використовуватися так звана прихована реклама, що не заявлялася у якості реклами, а також інформаційні "приводи" для висвітлення діяльності кандидатів у народні депутати, які обіймають посади в органах державної влади. Можливості проведення агітації будуть обмежені досить високими цінами на рекламу⁹⁸.

Впровадження елементів надзвичайного стану. Під час проведення президентських виборів 1999р. окремі ЗМІ повідомили про "спеціальну директиву" для силових відомств з метою посилення заходів безпеки⁹⁹. При цьому силовим структурам дозволялося перевіряти офіси, склади, вводилися підвищені заходи безпеки при проведенні багатолюдних масових заходів. Опозиційні цілі розцінили такі заходи як спробу тиску на опозиційні сили під час проведення виборчої кампанії¹⁰⁰. Ситуація у 2001р. дещо змінилася й навряд чи будуть застосовані аналогічні методи. Водночас, не можна виключити заборони масових акцій опозиційних сил, зустрічей виборців, яка можуть мотивуватися інтересами національної безпеки.

Етап голосування

Потенційні прояви адміністративного ресурсу на цих виборах під час голосування можуть бути наступними.

По-перше, адміністративне втручання в хід голосування на закритих дільницях (насамперед, у виправно-трудовах закладах¹⁰¹), лікарнях¹⁰² тощо. На попередніх виборах непоодинокими були випадки, коли керівники навчальних закладів, лікарі вели прямий контроль за голосуванням студентів, хворих, фактично примушували їх до голосування. При цьому, громадські організації України Законом позбавлені права мати своїх спостерігачів¹⁰³. Отже, можна відзначити, що система громадського контролю за виборчим процесом, передбачена цим Законом, не є досконалою¹⁰⁴.

По-друге, як можливий вплив на результати виборів можна розглядати вкидання у виборчі скриньки додаткових (фальшивих) бюлетенів¹⁰⁵. Закон не передбачає виготовлення пронумерованих бюлетенів, що було б більш надійною перешкодою для ймовірних спотворень результатів голосування.

По-третє, сприятливі умови для адміністративного втручання створюються у випадку, коли виборець

⁹⁵ Після зміни керівництва Національної телевізійної кампанії України (НТКУ) окремі експерти висловлювали сподівання, що інформаційна політика кампанія буде змінена в напрямі більшої об'єктивності. Водночас, інші політологи наголошували, що призначення президентом НТКУ І.Сторожука призведе лише до впровадження більш виточених пропагандистських технологій з тим же негативним ефектом для опозиційних сил.

⁹⁶ Про ці та інші прояви тиску на ЗМІ див.: Актуальні проблеми інформаційної безпеки України. Аналітична доповідь УЦЕПД. — Національна безпека і оборона, 2001, №1, с.29-37.

⁹⁷ Детальніше про це див: Президентські вибори відбудуться в секторі тіні. — Точка зору, 1999, №11, <http://www.tz.cvu.kiev.ua>. Це не поодинокий приклад. Див.: ЗМІ не забезпечили кандидатам рівних можливостей для агітації. За матеріалами УНІАН. — Точка зору, 1999, №19, <http://www.tz.cvu.kiev.ua>.

⁹⁸ Зазначені методи можуть використовуватися і в некоректній політичній боротьбі між різними партіями (блоками).

⁹⁹ Як привід до розсилання цієї директиви були використані терористичні акти в Москві у вересні 1999р. з офіційним мотивуванням "можливість проникнення міжнародного тероризму ззовні".

¹⁰⁰ Анисимова О., Артюшенко С. Жадання влади. — Точка зору, 1999, №14, <http://www.tz.cvu.kiev.ua>.

¹⁰¹ На президентських виборах 1999р. у виправно-трудовах закладах спостерігалася явка виборців до 100%. Зрозуміло, що це не випадкове явище. Див.: 16 тисяч — це лише початок. Прес-служба Комітету виборців України. — Точка зору, 1999, №19, <http://www.tz.cvu.kiev.ua>.

¹⁰² Так, на 95-й виборчій дільниці виборчого округу №153 на території лікарні для психічно хворих під час першого туру президентських виборів 1999р. (31 жовтня) голосували 15 психічно хворих осіб, а під час другого туру (14 листопада) — більше 200. Див.: Інформація Комітету виборців України, <http://www.cvu.kiev.ua>.

¹⁰³ Натомість, офіційні спостерігачі від іноземних держав і міжнародних організацій матимуть право спостерігати за виборчим процесом в Україні (стаття 61 Закону).

¹⁰⁴ За офіційними спостерігачами закріплено право робити фото-, кінозйомки, аудіо- та відеозаписи (п. 2 ч. 6 статті 60, п. 4 ч. 5 статті 61). Однак, ці положення Закону матимуть позитивну дію лише за умови, якщо виборчій комісії буде заборонено позбавляти спостерігача права бути присутнім на виборчій дільниці під час голосування (ч. 8 статті 60 Закону).

¹⁰⁵ Наприклад, під час проведення президентських виборів у 1999р. був зафіксований факт вкидання 26 бюлетенів "за Кучму" на 151-й виборчій дільниці виборчого округу №155. Буль складений акт про порушення виборчого законодавства, підписаний головою комісії. Див.: Інформація Комітету виборців України, <http://www.cvu.kiev.ua>.

буде голосувати вдома, оскільки на цій стадії члени виборчої комісії є фактично безконтрольними. При цьому, Законом не передбачені права офіційних спостерігачів на присутність при голосуванні за межами виборчої дільниці (наприклад, вдома у виборця).

По-четверте, можливе використання так званої технології “одного бюлетеня”. Закон не зобов’язує виборця у випадку невикористання ним свого бюлетеня опустити його у виборчу скриньку. Отже, залишається можливість, у разі виносу бюлетенів за межі виборчої дільниці, організувати процес їх заповнення (тобто самого голосування) поза межами виборчих дільниць, що може призвести до спотворення результатів голосування, або поставити їх під сумнів.

По-п’яте, згідно з Законом (ч. 16 статті 66), у разі помилки, виборець має право на отримання нового бюлетеня для голосування, а використаний бюлетень здається. Це положення може призвести до появи нової антитехнології. На виборчих дільницях можуть штучно псуватися виборчі бюлетені — для того, щоб їх не вистачило виборцям, які, наприклад, в даному регіоні переважно підтримують (чи не підтримують) певну політичну партію (блок). У такий спосіб можна штучно покращувати (погіршувати) результати голосування для певної партії.

По-шосте, гіпотетично можливе масове отримання відкріплювальних талонів, наприклад, студентами, та їх виїзд до сусіднього виборчого округу з метою підтримки лояльного до влади кандидата по мажоритарному виборчому округу.

По-сьоме, не виключене умисне скоєння ряду правопорушень у тих округах, де кандидат від влади буде явно програвати своєму опоненту, — з наступним визнанням цих виборів недійсними¹⁰⁶.

Етап встановлення результатів виборів

На цьому етапі вплив адміністративного ресурсу спрямовується безпосередньо на процес встановлення результатів виборів, їх фальсифікацію.

Здійснення такого впливу можливе шляхом: (1) вилучення бюлетенів опонента; (2) заміна бюлетенів, у яких перевагу віддано опоненту, на бюлетені, в яких зроблена позначка за потрібного кандидата чи політичну партію (блок); (3) перестановка результатів голосування — результати переможця записуються за кандидатом (політичною силою), що програли; (4) псування бюлетенів опонента¹⁰⁷, які

внаслідок цього визнаються недійсними, а отже не зараховуються на користь опонента¹⁰⁸.

Особливе занепокоєння викликає той факт, що під час проведення всеукраїнського референдуму 2000р. були зафіксовані результати, які значно відрізнялися від тих прогнозів, що оприлюднювалися соціологічними службами напередодні голосування. Так, за впровадження в Україні двопалатного Парламенту проголосувало 81,68% громадян, в той же час відповідно до соціологічного опитування, який проводив УЦЕПД, двопалатний Парламент в Україні підтримували лише 45% опитаних¹⁰⁹.

На виборах 2002р. застосування таких технологій буде дещо обмеженим, внаслідок досконалішого законодавства та контролю за його дотриманням. Водночас, все ще залишаються “шпарини” для застосування адміністративного ресурсу й на цьому етапі проведення виборчої кампанії.

Наприклад, уповноваженим особам надано право ознайомитися зі змістом протоколів засідань ЦВК та її рішеннями, іншими документами, отримувати копії цих рішень (п. 2 та 3 ч. 13 статті 57). Але Законом не передбачено право на отримання заверених копій тих документів, з якими вони знайомилися, а на відповідні виборчі комісії не покладено обов’язок надавати заверені копії документів на вимогу вказаних осіб.

Для офіційних спостерігачів не передбачено права супроводжувати виборчі документи з виборчої дільниці до окружної виборчої комісії, вимагати від членів виборчої комісії надавати для огляду виборчі документи, визнані недійсними під час підрахунку голосів, просити іншого члена комісії ще раз перевірити правильність підрахунку бюлетенів тощо. Не виключене масове подання позовів до суду з метою визнання виборів недійсними.

Новий Закон України “Про вибори народних депутатів України” дещо обмежує використання адміністративного ресурсу. Водночас, він не є досконалим і має прогалини, що можуть бути використані для застосування адміністративних важелів впливу.

На попередніх парламентських виборах адміністративний ресурс найбільш активно використовувався під час встановлення результатів голосування. Зараз акценти в його застосуванні будуть переноситися безпосередньо на перебіг виборчої кампанії, а найбільший за масштабами вплив адміністративного ресурсу буде спостерігатися на етапі проведення агітації.

¹⁰⁶ Одним із типових прикладів такого втручання у хід виборчої кампанії є ситуація в окрузі №221. Вибори народного депутата в цьому окрузі проводилися тричі протягом 1998-1999рр., однак, народний депутат України по ньому так і не був обраний. Голова ЦВК М.Рябець констатував, що такий перебіг подій є наслідком недосконалості виборчого законодавства, що не встановлювало конкретної відповідальності за його порушення. Див.: Новини ЦВК від 29 грудня 1998р., web-сайт Центральної виборчої комісії, <http://www.cvk.ukrpack.net/indexcec.htm>.

¹⁰⁷ Про опосередковану можливість адміністративного впливу на результати виборів (а фактично про можливу підробку виборчих документів) свідчить велика кількість виборчих бюлетенів, що були визнані недійсними. Загалом, під час парламентських виборів 1998р. недійсними було визнано 1 млн. 145 тис. 196 бюлетенів. У середньому по виборчому округу такий показник складав 5089 бюлетенів. Водночас, в окрузі №70 він сягав більше 20 тис.; в округах №№41, 72, 74, 153, 166, 204 — перевищував 10 тис. Такі дані дають можливість припустити, що в “чужих” бюлетенях навмисно робилися позначки для визнання їх недійсними та тим самим — зменшення кількості голосів, поданих за опонента. Див.: Стан дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні. Перша щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. — Київ, 2000, с.189.

¹⁰⁸ Прутула А. Наблюдатели и фальсификаторы — кто смеется последним. — Зеркало недели, 28 марта 1998г., с.2.

¹⁰⁹ Мы не рабы. Рабы немцы. А у нас есть право голоса. — Зеркало недели, 22 апреля 2000г., с.2.

МОЖЛИВІ ПРОЯВИ АДМІНІСТРАТИВНОГО РЕСУРСУ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ВИБОРІВ 2002р. ТА ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО НЕЙТРАЛІЗАЦІЇ ЙОГО ВПЛИВУ

Етапи виборчої кампанії	Потенційний суб'єкт (розпорядник) адміністративного ресурсу	Можливі прояви адміністративного ресурсу та методи його застосування	Пропозиції щодо нейтралізації впливу адміністративного ресурсу
Структуризація політичних сил напередодні виборів	Адміністрація Президента України; політичні сили, що мають вплив на главу держави	Вплив на блокування політичних партій з метою обмеження можливостей окремих політичних партій (насамперед, опозиційних). Використання ЗМІ для їх дискредитації. Визначення партій влади.	Створити (активізувати діяльність існуючих) громадські організації, об'єднання журналістів, що ставлять своєю метою проведення чесних і прозорих виборів в Україні.
Формування виборчих округів	Адміністрація Президента України, місцеві державні адміністрації, Центральна виборча комісія	Переформування виборчих округів з метою ліквідації тих, у яких, за результатами попередніх виборів, і за даними соціологічних досліджень про прихильність електорату, перевагу мають представники опозиційних сил.	Забезпечити громадський контроль, прозорість процесу формування нових виборчих округів. Центральна виборча комісія має навести аргументовані підстави можливого переформування округів, якщо уникнути цього неможливо.
Утворення окружних і дільничних виборчих комісій	Центральна виборча комісія, місцеві державні адміністрації, місцеві ради	<p>Забезпечення контролю влади над окружними та дільничними виборчими комісіями шляхом введення до складу комісій лояльних до влади представників, які формально будуть представляти політичні партії.</p> <p>Надання пріоритетного права на керівництво виборчими комісіями представникам пропрезидентських партій.</p> <p>Невключення до складу виборчих комісій представників окремих політичних партій (насамперед, опозиційних).</p> <p>Виведення окремих осіб зі складу виборчих комісій за політичними мотивами, шляхом вибіркового застосування чинного законодавства про вибори.</p>	<p>Створити партійні коаліції, що розподілять зусилля між партіями для встановлення всебічного контролю над діяльністю всіх виборчих комісій.</p> <p>З метою унеможливлення політичного тиску на членів виборчих комісій, більш чітко визначити підстави (стаття 27 Закону "Про вибори народних депутатів України", далі — Закон) припинення повноважень членів дільничних та окружних виборчих комісій.</p> <p>Передбачити в Законі порядок утворення виборчих комісій у випадках, коли загальна чисельність представників партій і блоків, яких необхідно включити до складу окружної комісії, буде перевищувати 20 осіб.</p>
Висування та реєстрація кандидатів у народні депутати	Адміністрація Президента України, Центральна виборча комісія, окружні виборчі комісії, Конституційний Суд України, Державна податкова адміністрація України, місцеві державні адміністрації	<p>Узгодження переліку кандидатів у народні депутати в усіх 225 мажоритарних округах, для підтримки яких буде використовуватися адміністративний ресурс. Створення сприятливих умов і привілеїв окремим кандидатам, наближеним до влади.</p> <p>Відмова в реєстрації (або її скасування) окремим кандидатам у народні депутати (насамперед, опозиційним), зокрема, шляхом: виявлення Державною податковою адміністрацією України суттєвих недостовірностей у задекларованих відомостях про кандидата в депутати та членів його сім'ї; скасування реєстрації на інших підставах (наприклад, через невідповідність терміну постійного проживання в Україні); висування згаданих або інших звинувачень безпосередньо за кілька днів, або в день виборів, коли для захисту своїх прав у кандидатів вже не буде часу.</p> <p>Визнання Конституційним Судом України неконституційною статті 38 Закону, що передбачає участь у виборах лише тих політичних партій, що були зареєстровані не пізніше ніж за рік до дня виборів. Це може потягти за собою визнання виборів недійсними.</p> <p>Вибіркова перевірка джерел надходження грошової застави окремих політичних партій (насамперед, опозиційних) з метою тиску на їх спонсорів.</p>	Скасувати ч. 1 статті 38 Закону, що передбачає умову висування кандидатів лише від тих політичних партій, що були зареєстровані не пізніше, ніж за рік до дня виборів.

		<p>Створення штучних перешкод у наданні пристосованих приміщень для проведення передвиборних з'їздів окремим політичним партіям (насамперед, опозиційним).</p>	
<p>Складання списків виборців</p>	<p>Районні державні адміністрації, місцеві ради, керівники комунальних організацій</p>	<p>Складання списків виборців, що не враховують міграцію населення та його смертність за минулий період, що може призвести до друкування зайвих бюлетенів, порушення чисельності виборців під час встановлення меж виборчих дільниць та одномандатних округів, а отже — до спотворення результатів виборів.</p>	<p>Встановити громадський контроль (у т.ч. — за участю представників політичних партій) над складанням списків виборців.</p>
<p>Проведення передвиборної агітації</p>	<p>Адміністрація Президента України, міністерства та відомства, Центральна виборча комісія, місцеві державні адміністрації, місцеві ради, окружні та дільничні виборчі комісії, керівники підприємств, установ та організацій</p>	<p>Створення сприятливих умов для політичних сил, лояльних до влади, та несприятливих — для опозиції. Вибіркова перевірка відповідними органами Міністерства фінансів України всіх витрат з виборчих фондів політичних партій (блоків), кандидатів у народні депутати (насамперед, опозиційних) і скасування їх реєстрації “на законних підставах”. Тиск на розпорядників виборчих фондів, які контролюють джерела надходжень і витрат, з метою ініціювання штучних порушень. Створення напівлегальних каналів отримання додаткового фінансування лояльними до влади партіями та блоками. Проведення благодійних вечорів, концертів, святкування ювілеїв міст, державних діячів за рахунок бюджетних коштів з одночасною агітацією під час їх проведення за лояльні до влади політичні сили. Використання бюджетних коштів за прямим призначенням (для будівництва шкіл, дитячих садків, доріг, газопроводів тощо) з одночасною агітацією за кандидатів у народні депутати, які балотуються з посад державних службовців, керівників органів місцевого самоврядування. Використання державних службовців (особливо, керівників місцевих державних адміністрацій) для проведення передвиборної агітації. Проведення передвиборної агітації через профільні міністерства та відомства. Використання приміщень обласних і районних державних адміністрацій для розгортання виборчих штабів лояльних до влади політичних сил, використання ними державних засобів зв'язку, комп'ютерів, факсів, автомобілів, організаційних і кадрових ресурсів для проведення виборчої кампанії. Надання лояльним до влади політичним силам (кандидатам у народні депутати) офісів за рахунок бізнесменів або за пільговими розцінками. Оплата оргтехніки, бензину, автомобілів. Друкування агітаційних матеріалів таких політичних сил за пільговими тарифами та з перевищенням накладу. Розповсюдження цих матеріалів поштою, комунальними службами у першочерговому порядку та за пільговим тарифом. Надання лояльним до влади політикам у пріоритетному порядку найбільш пристосованих приміщень для проведення зустрічей з виборцями. Пряма участь державних службовців і керівників бюджетних установ, підприємств у проведенні агітації за</p>	<p>Створити на період виборів пул представників центральних і регіональних ЗМІ для об'єктивного моніторингу перебігу виборів на всіх етапах. Запросити для участі в цьому об'єднанні представників впливових іноземних ЗМІ, відповідних міжнародних структур, наприклад, Асоціації організаторів виборів у країнах Центральної і Східної Європи. Результатом цієї роботи міг би стати звіт про проведення виборів в Україні. Протягом кампанії щомісячно проводити громадські слухання за результатами моніторингу. Проводити регулярний моніторинг ЗМІ, особливо державних з метою створення рівних умов для всіх політичних сил. На базі Інтернет-ресурсів неурядових структур створити web-сайт “Вибори-2002” для незалежного аналізу перебігу виборчої кампанії. На період виборів сформувати асоціацію неурядових дослідницьких структур для проведення круглих столів, прес-конференцій, присвячених аналізу виборчого процесу. В обласних організаціях Комітету виборців України (КВУ) організувати “гарячі” лінії, за якими виборці могли б повідомляти про можливі порушення у виборчому процесі. Оприлюднювати в місцевих і центральних ЗМІ звіти моніторингових груп КВУ. Визначити в Законі поняття “передвиборна агітація”, що унеможливило б будь-які його довільні тлумачення в процесі правозастосування. Скасувати норму Закону, якою визначається гранична сума витрат з виборчого фонду. Визначити у Законі обов'язковість щомісячного оприлюднення у ЗМІ під час проведення виборів звіту про джерела надходжень до виборчих фондів політичних партій (блоків), кандидатів у народні депутати України та кошторису їх витрат. Внести до Закону норму, якою органам державної влади та місцевого самоврядування робити внески до виборчих фондів. Встановити санкції за порушення цієї норми.</p>

Етапи виборчої кампанії	Потенційний суб'єкт (розпорядник) адміністративного ресурсу	Можливі прояви адміністративного ресурсу та засоби його використання	Пропозиції щодо нейтралізації адміністративного ресурсу
		<p>місцем роботи. Наприклад, у лікарнях, школах, вищих навчальних закладах, військових підрозділах, місцях позбавлення волі, а також — у поштових відділеннях, службах соціального забезпечення тощо.</p> <p>Завищення сум оренди для офісів виборчих штабів; постійні перевірки офісів штабів санітарно-епідеміологічними, пожежними та іншими службами. Застосування методів психологічного тиску на працівників виборчих штабів. Використання комунальних служб для зривання листівок опозиційних сил. Відмова у наданні приміщень для зустрічей з виборцями; неправильне інформування про час і місце їх проведення; відключення тепла та світла, хибні повідомлення про замінування приміщення під час зустрічей кандидатів від опозиції з виборцями, відключення електроенергії під час виступів цих кандидатів то телебаченню.</p> <p>Особливий контроль за бізнесменами, які надають допомогу окремим партіям (кандидатам), насамперед, опозиційним, або за кандидатами у народні депутати, які мають власний бізнес. Постійні (та тенденційні) перевірки державними органами їх підприємницької діяльності.</p> <p>Використання сил і засобів правоохоронних органів, податкової адміністрації для пильного спостереження за кандидатами (насамперед, опозиційними), організація їх перевірок “на замовлення”. Здійснення тиску на виборчих активістів (погроза звільнення з роботи, виключення з навчального закладу, зменшення заробітної плати тощо) з метою припинення агітації за опозиційні сили.</p> <p>Створення нерівних можливостей для висвітлення передвиборної діяльності політичних партій (блоків) у ЗМІ, особливо на державному телебаченні.</p> <p>Здійснення тиску з боку державних чиновників на недержавні ЗМІ з метою створення сприятливих умов політичним силам, наближеним до влади. Завищення розцінок на політичну рекламу для окремих політичних сил, насамперед, опозиційних. Використання так званої прихованої реклами.</p> <p>Застосування до опозиційних ЗМІ методів політичної цензури, заборони їх виходу у світ, в податкових та інших перевірок, психологічний тиск на керівництво ЗМІ та журналістів, фізична розправа з ними.</p> <p>Впровадження елементів надзвичайного стану. Перевірка силовими структурами офісів, складів, впровадження підвищених заходів безпеки при проведенні багатолюдних масових заходів. Заборона з мотивів захисту національних інтересів проведення масових акцій окремих політичних сил (насамперед, опозиційних).</p>	

Проведення голосування	<p>Адміністрація Президента України, Центральна виборча комісія, місцеві державні адміністрації, місцеві ради, окружні та дільничні виборчі комісії</p>	<p>Створення сприятливих умов для перемоги сил, лояльних до влади. Присутність представників органів виконавчої влади на виборчих дільницях. Обмеження доступу спостерігачів і представників ЗМІ на виборчій дільниці.</p> <p>Видача кількох бюлетенів одній особі; видача бюлетенів без пред'явлення посвідчення особи; проведення передвиборної агітації у день виборів; неправильне розміщення агітаційних матеріалів на виборчих дільницях на користь тих чи інших політичних сил, окремих кандидатів у народні депутати України.</p> <p>Вкидання у виборчі скриньки додаткових (фальшивих) бюлетенів. Використання технології "одного бюлетеня". Штучне псування виборчих бюлетенів для того, щоб їх не вистачило виборцям, які в даному регіоні переважно підтримують (чи не підтримують) певну політичну партію (блок). Організація масового отримання відкріплювальних талонів, наприклад, студентами, та їх виїзду до сусіднього виборчого округу з метою підтримки лояльного до влади кандидата по мажоритарному виборчому округу. Навмисне скоєння ряду правопорушень у тих округах, де кандидат від влади буде явно програвати своєму конкурентові, з наступним визнанням виборів у цих округах недійсними.</p> <p>Адміністративне втручання в хід голосування на закритих дільницях (насамперед, у військових підрозділах, виправно-трудових закладах, лікарнях тощо).</p>	<p>Передбачити статус офіційних спостерігачів за представниками українських громадських організацій, статутною метою діяльності яких є спостереження за виборами. Забезпечити всебічний контроль українських та іноземних спостерігачів, представників політичних партій за процесом голосування. Створити громадську "гарячу" телефонну лінію, якою можуть надаватися повідомлення про порушення виборчого законодавства, випадки застосування адміністративного ресурсу. Негайно оприлюднювати такі факти у ЗМІ.</p> <p>Надати право офіційним спостерігачам бути присутніми під час голосування за межами виборчої дільниці (наприклад, вдома у виборця); супроводжувати виборчі документи з виборчої дільниці до окружної виборчої комісії; вимагати від членів виборчої комісії надавати для огляду виборчі документи, що визнаються недійсними під час підрахунку голосів; просити іншого члена комісії ще раз перевірити правильність підрахунку бюлетенів.</p> <p>Передбачити в Законі право на отримання уповноваженими особами кандидатів (політичних партій) завірених копій тих документів, з якими вони знайомилися, зобов'язати відповідні виборчі комісії надавати завірених копій документів на вимогу вказаних осіб.</p>
Встановлення результатів виборів	<p>Адміністрація Президента України, Центральна виборча комісія, місцеві державні адміністрації, місцеві ради, окружні та дільничні виборчі комісії</p>	<p>Пряме спотворення результатів виборів: (1) вилучення бюлетенів політичних опонентів; (2) заміна бюлетенів, у яких перевага надана опоненту, на бюлетені, в які внесені потрібні позначки на користь певного кандидата, політичну партію (блок); (3) перестановка результатів голосування; (4) псування бюлетенів, заповнених на користь опонента, які внаслідок цього визнаються недійсними.</p> <p>Оскарження результатів виборів у мажоритарних округах з метою визнання їх недійсними та проведення повторних виборів.</p>	<p>Забезпечити паралельний підрахунок голосів представниками політичних партій. Встановити громадський контроль за визначенням результатів виборів із залученням українських та іноземних спостерігачів. Оперативно оприлюднити результати паралельного підрахунку голосів у ЗМІ.</p> <p>Передбачити в Законі, що всі засідання виборчих комісій фіксуються аудіовізуальними технічними засобами, а записи можуть застосовуватися як докази під час судового розгляду справ про порушення законодавчих встановлених норм.</p> <p>Передбачити в Законі виготовлення пронумерованих бюлетенів, що дійсно було б надійною перешкодою для спотворень результатів голосування.</p> <p>Передбачити в Законі, що всі бюлетені мають демонструватися не лише членам виборчої комісії, а й спостерігачам, а всі наслідки підрахунків, в тому числі й проміжні, проголошуються в такий спосіб, щоб всі присутні могли їх почути.</p> <p>Видати громадський звіт про порушення виборчого законодавства та застосування адміністративного ресурсу на парламентських виборах 2002р.</p>

2.3 МАНІПУЛЮВАННЯ МАСОВОЮ СВІДОМІСТЮ ЯК ЧИННИК ВПЛИВУ НА ПОЛІТИЧНИЙ ВИБІР ГРОМАДЯН

У цьому підрозділі наводяться загальні оцінки можливостей маніпулювання масовою свідомістю шляхом використання новітніх політичних технологій, аналізується стан ЗМІ напередодні виборів 2002р., їх особлива роль у проведенні виборчої кампанії, політичні наслідки скорочення терміну її проведення.

Оцінки можливості маніпулювання масовою свідомістю шляхом застосування новітніх політичних технологій у парламентській кампанії 2002р.

Новітні політичні технології є поширеним (і законним) засобом політичної боротьби, що особливо активно застосовується під час виборчих кампаній. Політичні технології — це комплекс заходів (передусім, інформаційних, але підкріплених відповідними організаційними, кадровими та фінансовими ресурсами), спрямованих на створення позитивного іміджу політичної партії (кандидата в народні депутати) та, відповідно — послаблення позицій опонентів.

Досвід проведення минулих виборчих кампаній показав **невпинне зростання** ролі новітніх політичних технологій. Порівняно з парламентськими і президентськими виборами 1994р., виборчі кампанії 1998р. і 1999р. проходили на значно якіснішому професійному рівні, із застосуванням нових виборчих технологій, що, зокрема, проявлялося в різноманітності політичної реклами. Перебіг виборчої кампанії у ЗМІ засвідчив значне посилення впливу центральних телевізійних каналів на електоральну поведінку населення¹¹⁰. Водночас, у ряді випадків політична реклама мала характер, не завжди адекватний рівню сприйняття виборців, а тому могла відігравати роль антиреклами.

Під час проведення виборів 1998р. та 1999р. виявилися ряд тенденцій, подальший розвиток яких може призвести до значного тиску на формування позицій виборців, до маніпулювання масовою свідомістю. Йдеться, перш за все, про масове застосування так званих чорних і сірих PR-технологій¹¹¹.

Парламентські вибори 1998р. були першими виборами, коли завдяки вдало проведеним рекламній кампанії політична партія (ПЗУ) змогла подолати 4% бар'єр і пройти до Парламенту¹¹². Водночас, на

цих же перегонах невдала агітаційна кампанія на телебаченні звела нанівець високі потенційні шанси відомої політичної партії (ДемПУ)¹¹³.

Останнім часом в Україні набули поширення політичні технології (як правило, імпортовані з Росії) що полягають у *маніпулюванні свідомістю громадян, а отже — у штучному обмеженні їх політичного вибору*. Так, виборцям штучно нав'язується думка, що представляє політичні сили винятково в чорно-білих тонах: “мир — війна”, “добро — зло”, “тоталітаризм — демократія” тощо. Наприклад, в Україні така тактика була застосована до комуністів і соціалістів, можливий прихід до влади яких характеризувався як “громадянська війна”. Їм протиставлялися, як єдина альтернатива, центристські сили, наближені до влади. За допомогою передвиборної агітації, спотворених соціологічних досліджень увага виборців приверталася саме до них.

У результаті, громадяни голосували скоріше не “за”, а “проти”. Класичною за цією технологією, ситуацією був вихід до другого туру президентських виборів лідера КПУ П.Симоненка та діючого Президента Л.Кучми в 1999р. В такій ситуації про пряме порушення законодавства говорити навряд чи можливо, йдеться, скоріше, про порушення морально-етичних норм як у стосунках політичних опонентів, так і в стосунках політиків з громадянами.

ЗМІ напередодні парламентських виборів 2002р.

Дослідження УЦЕПД особливостей розвитку формування та інформаційного простору України¹¹⁴ дають підстави стверджувати, що **переважна частина українських ЗМІ, особливо центральних каналів**

¹¹⁰ Слід зазначити, що центральні телевізійні канали відіграють провідну роль саме на виборах у загальнодержавному багатомандатному окрузі; у мажоритарних округах особлива роль належить місцевим ЗМІ.

¹¹¹ Чорні PR-кампанії — поширення через ЗМІ компрометуючих матеріалів, що не відповідають дійсності, іноді з використанням анонімних джерел. Сірі PR-технології набагато складніші та ефективніші. Вони полягають у поєднанні правдивих і неправдивих відомостей.

¹¹² Мало відома до виборів як політична сила ПЗУ провела професійну виборчу кампанію, стратегія і тактика якої полягала в масовому застосуванні політичної реклами. Вдало акцентуючи увагу на своїй аполітичності та екологічних лозунгах, ПЗУ змогла завоювати симпатії виборців. Серед недоліків кампанії: залучення до списку низки підприємців, чия діяльність, за пильнішого розгляду, далека від екологічних гасел.

¹¹³ Блок “Демократичної партії і Партії економічного відродження “НЕП” (народовладдя, економіка, порядок)” провів одну з найнепрофесійніших рекламних кампаній у ЗМІ. До основних негативів кампанії слід віднести: сам факт об'єднання в блок нечисельної, однак досить відомої партії із вдалою назвою, що вже встигла вкоренитися в свідомості виборців, і майже невідомої регіональної партії, яка виникла в процесі реорганізації суто кримської організації в загальноукраїнську; невизначеність із місцем новоствореного блоку в політичному спектрі; використання для назви блоку суперечливої асоціації з НЕПом 20-х років тощо. Аналіз передвиборних кампаній політичних партій (блоків) проведений за матеріалами, наданими заступником директора Інституту журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка О.Чекмишевим.

¹¹⁴ Актуальні проблеми інформаційної безпеки України. Аналітична доповідь УЦЕПД. — Національна безпека і оборона, 2001, №1, с.2-50.

українського телебачення, знаходиться або під контролем влади, або лояльних до глави держави крупних ФПГ. Це може мати визначальний вплив на результати політичної боротьби та парламентських виборів 2002р.

Інформаційний простір України характеризується корінними відмінностями від своїх аналогів у розвинутих демократичних країнах. По-перше, існуванням державних ЗМІ, а по-друге політичною спрямованістю практично всіх мас-медійних проєктів (на відміну від країн із сформованим громадянським суспільством, де ЗМІ, перш за все, орієнтуються на читача, глядача та на отримання прибутків).

Такий стан справ пояснюється як типом політичних відносин, що склався у державі (за яким влада намагається не допустити становлення дійсно впливових і об'єктивних ЗМІ); так і тим, що переважна частина українських ЗМІ є малорентабельними або взагалі збитковими. Це не дає можливості реалізувати інформаційні проєкти як бізнесові, здатні приносити прибуток. Крім того, більшість вітчизняних бізнесменів (а отже — і мас-медійні проєкти, які вони здійснюють) знаходяться під жорстким контролем влади. ЗМІ зорієнтовані не стільки на поширення інформації, скільки на здійснення впливу на суспільство та розвиток політичного процесу¹¹⁵. **Функція інформування зводиться до мінімуму, перетворюється на пропагандистську.**

Така негативна роль ЗМІ особливо посилюється під час виборів, що й підтвердив досвід попередніх виборчих кампаній. Найбільш типовим прикладом є ситуація з газетою "Правда України", що підтримувала "Громаду" на чолі з П.Лазаренком. У січні 1998р. її видання зусиллями владних органів було припинене. За оцінками більшості експертів та аналітиків, такі дії влади були спричинені опозиційним спрямуванням газети. Водночас, окремі

впливові журналісти наголошували, що матеріали, які друкувалися в "Правді України", порушували правила журналістської етики та загальнолюдські моральні норми. Тобто і видання, і журналісти були використані в політичній боротьбі між владою та П.Лазаренком. Не можна виключати такого перебігу подій і під час виборів 2002р.

Переважна частина журналістів не є вільними у висвітленні парламентської кампанії 2002р. Лише окремі представники журналістської еліти усвідомили всю небезпеку подальшого безконтрольного використання адміністративного ресурсу, застосування чорних і сірих PR-технологій або беззастережного служіння владі. Однак, такий журналістський рух поки що не є достатньо масовим і впливовим для створення передумов проведення чесних і прозорих виборів у 2002р.

Водночас, досвід минулих виборчих кампаній виявив значний брак журналістів-фахівців, спроможних професійно висвітлювати та аналізувати перебіг виборчого процесу.

З огляду на ці причини, переважна частина ЗМІ навряд чи зможуть виробити прозору й прийнятну для всіх суб'єктів виборчого процесу редакційну політику висвітлення виборчої кампанії. Керівники й журналісти цих ЗМІ будуть змушені вдаватися до самоцензури та накладати неписані заборони на окремі теми й висвітлення діяльності окремих політичних сил, насамперед, опозиційних.

Про особливу роль центральних телевізійних каналів свідчать і результати соціологічного дослідження, проведеного УЦЕПД. **Головними джерелами отримання суспільно-політичної інформації у процесі виборчої кампанії є загальноукраїнські канали телебачення, яким повністю довіряють 12,7% опитаних (таблиця "Довіра населення до джерел суспільнополітичної інформації").** Очевидно, основною

**Довіра населення до джерел суспільно-політичної інформації,
% опитаних**

	Повністю довіряю	Певною мірою довіряю	Не довіряю	Не дивлюся /не читаю	Важко відповісти
Загальноукраїнські телеканали	12,7	65,7	10,2	7,4	4,0
Місцеві телеканали	11,3	38,3	7,9	37,5	5,0
Місцеві друковані ЗМІ	10,8	49,4	9,5	26,5	3,8
Українське центральне радіо	10,4	33,1	7,6	43,3	5,6
Місцеві радіостанції	9,7	33,8	5,5	45,9	5,1
Російські телеканали	8,9	27,4	5,3	53,0	5,4
Українські центральні друковані ЗМІ	7,4	45,2	10,5	32,1	4,8
Російські радіостанції	5,9	20,1	4,5	63,4	6,1
Інтернет	4,7	7,6	3,4	76,1	8,2
Друковані видання політичних партій	3,0	29,6	30,5	31,8	5,1
Газети, листівки, що безкоштовно розповсюджуються через поштові скриньки	1,9	12,1	31,8	49,5	4,7
Інформаційні матеріали, що розповсюджуються під час проведення масових акцій	1,7	12,8	29,8	48,2	7,5
Інформаційні плакати та рекламні щити на вулицях	1,4	19,2	32,6	40,0	6,8

¹¹⁵ Наприклад, моніторинг, проведений УЦЕПД весною 2001р., засвідчив, що більш об'єктивну позицію у висвітленні діяльності опозиції займали телевізійні канали з часткою іноземного капіталу в статутному фонді (Студія "1+1", СТБ, "Новий канал") — тобто, ті телекомпанії, що більше зорієнтовані на отримання прибутку та дещо менше залежать від української влади.

причиною є доступність цього джерела інформації для громадян. Лише 7,4% опитаних зазначили, що вони не дивляться загальноукраїнських телеканалів, тоді як для решти запропонованих джерел інформації цей показник складає не менше 26%.

На регіональному рівні в проведенні виборчої агітації значну роль будуть відігравати місцеві телеканали, місцеві друковані ЗМІ, а також місцеві радіостанції, яким повністю довіряють 11,3%, 10,8% і 9,7% респондентів, відповідно. Різниця ж між тими, хто довіряє і не довіряє політичній інформації, також свідчить на користь місцевих засобів масової інформації. Особливо це стосується друкованих ЗМІ: число респондентів, які не довіряють політичній інформації, що поширюється українськими центральними друкованими ЗМІ, (10,5%) перевищує число тих, хто повністю довіряє цій інформації (7,4%). Ситуація з довірою до місцевих видань суттєво відрізняється: повністю їм довіряють 10,8% опитаних, не довіряють — 9,5%. Найменше серед друкованих ЗМІ довіряють виданням політичних партій — рівень недовіри до них (30,5%) вдвічі перевищує рівень довіри (3,0%), що зумовлено, мабуть, недовірою до самих політичних партій.

Найменшу довіру серед громадян мають безкоштовні газети та листівки (1,9%), інформаційні плакати та щити (1,4%), а також інформаційні матеріали, що розповсюджуються під час проведення масових акцій (1,7%).

Політичні наслідки скорочення терміну проведення передвиборної кампанії

Одне з принципів нововведень, зафіксованих у ч. 2 статті 15 Закону України “Про вибори народних депутатів України”, є зменшення строків виборчого процесу (до 90 днів). Воно було запроваджене законодавцями у відповідь на неодноразові вимоги Президента України.

Політичні опоненти глави держави заявили, що скорочення терміну проведення передвиборної кампанії спрямоване на зменшення ваги опозиційних партій та обмеження, в першу чергу, їх прав, оскільки передвиборна агітація, як правило, лояльними до влади партіями і блоками розпочалася де-факто набагато раніше, що вже відзначалося вище. Так, постійно демонструється реклама партії “Демократичний союз”. Активно проводить благодійні акції партія “Жінки за майбутнє”. Під патронатом “Трудової України” відбулися кілька концертів відомих співаків. Потужну рекламу в ЗМІ розгорнула партія “Нова генерація України”. Водночас, партіям, які заявляють про свою опозиційність, створюють штучні перешкоди в проведенні передвиборної агітації¹¹⁶.

Така ситуація ставить політичні партії у нерівні умови. На жаль, проведення подібної агітації чинним законодавством не вноرمоване, тим більше, що під час проведення подібних акцій політичні партії прямо не закликають голосувати за них на виборах.

Скорочення строків виборчого процесу зумовить динамізм проведення виборчої кампанії. Спостерігатиметься суттєве загострення політичної боротьби між політичними партіями (блоками). Водночас, у виборців буде значно менше часу для визначення своїх електоральних уподобань та здійснення продуманого, свідомого вибору на користь тієї чи іншої партії (блоку), кандидата в депутати. Очевидно, єдиним ресурсом у цьому плані стане інтенсифікація передвиборної агітації, підвищення поінформованості електорату.

Під час проведення парламентських виборів 2002р. навряд чи вдасться забезпечити рівність у висвітленні передвиборних кампаній різних політичних сил, обмежити застосування некоректних методів політичної боротьби, чорних і сірих PR-технологій.

Основними наслідками зменшення терміну проведення передвиборної агітації є значна інтенсифікація цього процесу, загострення боротьби між політичними партіями і блоками. Передвиборна агітація, яка проводиться політичними партіями (блоками), як правило, наближеними до влади, вже розпочалася. Це ставить різні політичні сили в нерівні умови. Таким чином, існують мотиви та створені сприятливі умови для маніпулювання масовою свідомістю.

2.4 МОЖЛИВІ ПРОЯВИ МАНІПУЛЮВАННЯ МАСОВОЮ СВІДОМІСТЮ ПІД ЧАС ВИБОРІВ 2002р.

У цьому підрозділі аналізуються можливі прояви маніпулювання масовою свідомістю шляхом застосування на виборах “брудних” політичних технологій. Такі технології проявляються, зокрема, в некоректній політичній боротьбі, проведенні чорних і сірих PR-кампаній з використанням засобів масової інформації тощо.

ВИКОРИСТАННЯ В ПОЛІТИЧНІЙ БОРЬБІ НОВІТНІХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Однією з особливостей проведення виборчої кампанії 2002р. може бути використання новітніх інформаційних технологій¹¹⁷. Не виключено, що “за допомогою” опонентів окремі web-сайти політичних партій перестануть працювати або видаватимуть спотворену інформацію. Поширеною практикою може стати оприлюднення компрометуючих матеріалів в мережі Інтернет, з наступною їх легалізацією в українських засобах масової інформації. Такі випадки в Україні вже були, при цьому, в правовому сенсі ситуація повністю не врегульована.

Цілком імовірно є створення фальшивих web-сайтів прихильників партій (кандидатів у народні депутати), на яких буде розміщуватися недостовірна інформація. Можливе спотворення змісту електронної пошти конкурентів, блокування чатів, на яких проводяться інтерв'ю з лідерами партій; блокування ліній зв'язку виборчого штабу, поширення через них спотвореної інформації тощо.

¹¹⁶ Див., наприклад, інтерв'ю лідера ПСПУ Н.Вітренко, розміщене в цьому журналі.

¹¹⁷ Про такі можливості див.: Актуальні проблеми інформаційної безпеки України. Аналітична доповідь УЦЕПД. — Національна безпека і оборона, 2001, №1, с.37, 44. Вперше про можливе використання новітніх інформаційних технологій йшлося під час проведення президентських виборів 1999р. Див.: Руденко С. Комп'ютерні війни: Генпрокуратура зробила перший постріл. — Точка зору, 1999, №11, <http://www.tz.cvu.kiev.ua>.

На кожному з етапів виборчої кампанії існують певні акценти у використанні новітніх політичних технологій, про що буде сказано нижче.

Етап формування виборчих комісій

Застосування чорних і сірих PR-технологій, використання засобів масової інформації на цьому етапі є обмеженим. Водночас, саме під час формування виборчих комісій може розгорнутися жорстка політична боротьба за представництво та керівництво дільничними й окружними комісіями не лише з владою, а й між різними політичними партіями (яка, не виключено, буде водночас супроводжуватися укладанням неформальних партійних угод про розподіл кадрових ресурсів для контролю над комісіями). Вона може стимулюватися наступними чинниками.

По-перше, окремі з виборчих блоків, що пройшли до Парламенту в 1998р., розпалися, як, наприклад, блок СПУ та СелПУ “За правду, за народ, за Україну!”. В Законі України “Про вибори народних депутатів України” не визначено, представники якої з партій блоку, що розпався, можуть взяти участь у формуванні виборчих комісій¹¹⁸. Тому може розгорнутися політична боротьба між СПУ та СелПУ за визначення правонаступництва, з відповідними зверненнями до Міністерства юстиції України та Верховного Суду України. Складнощі виникатимуть у зв’язку з розпадом політичних партій, як, наприклад, колись єдиного Народного Руху України.

По-друге, це може призвести до масового створення місцевих партійних організацій (з метою отримання права на представництво в складі окружних виборчих комісій). При цьому, такий процес може мати часто фіктивний і штучний характер. Незрозуміло також, як трактувати застосоване в Законі поняття “зареєстрована партійна організація” (стосовно регіонів): йдеться про існування будь-якої партійної організації (навіть первинного рівня) чи лише організації регіонального рівня.

Етап висування та реєстрації кандидатів у народні депутати України

На цьому етапі будуть переважно використовуватися як некоректні методи політичної боротьби, так і чорні та сірі PR-технології.

За експертними оцінками, на етапі висування та реєстрації кандидатів у народні депутати політичні сили будуть намагатися усунути своїх реальних опонентів як у мажоритарних, так і в загальнодержавному багатомандатному округах. З метою відмови в реєстрації (або її скасування) може бути здійснена вибіркова перевірка інформації, поданої у декларації про доходи та майно кандидата, терміну постійного проживання тощо. При цьому, такі перевірки будуть ініціюватися не лише владою, а й самими політичними конкурентами. Зрозуміло, що в такій “грі” переваги отримають представники політичних сил, які є лояльними до влади або мають можливість впливу на судові, податкові органи, органи прокуратури тощо.

Не виключене висування кандидатів з подібними прізвищами не лише в одномандатних округах, а й у багатомандатному загальнодержавному окрузі. Так, вже сьогодні створюється блок “Народний Рух України”, що може дезорієнтувати прихильників “Нашої України”. Окремі особи можуть висуватися кандидатами в народні депутати за домовленістю з реальними кандидатами, які розраховують на серйозний успіх в окрузі. “Підсадні качки” можуть поширювати компрометуючі матеріали проти конкурентів, пропонувати свої кандидатури до виборчих комісій, опротестовувати результати виборів, знімати кандидатуру на користь “замовника” тощо.

Етап проведення передвиборної агітації

Попередні вибори засвідчили, що саме на цьому етапі переважно застосовуються численні чорні та сірі PR-технології (масово використовуються некоректні методи політичної боротьби; розповсюджуються компрометуючі матеріали тощо¹¹⁹).

Розповсюдження компрометуючих матеріалів, фальшивих листівок, газет, поширення недостовірних відомостей. Новий Закон України “Про вибори народних депутатів України” значно обмежив використання “брудних” технологій у передвиборній агітації. Водночас, застосування чорних і сірих PR-технологій, некоректних методів політичної боротьби залишається можливим. Зрозуміло, що більшість таких послуг буде оплачуватися готівкою. Основні методи таких технологій можуть бути наступними:

- ❖ **розповсюдження листівок від імені опонента**, в яких містяться заклики, наприклад, до підвищення податків, на підтримку Президента України (якщо кандидат належить до опозиції), некоректні висловлювання про суперників. У перших двох випадках це може призвести до зниження рейтингу опонента; в останньому — використовуватися як привід для скарг з метою зняття кандидата з реєстрації;

- ❖ **розповсюдження анонімних листівок, поширення чуток**, що містять недостовірні відомості про кандидата, стан його здоров’я, матеріальний стан, родинні стосунки. В них може міститись інформація, здатна “зіграти” на національних почуттях виборців тощо. Застосування подібних методів може істотно знизити рейтинг конкурента;

¹¹⁸ Формулювання ч. 3 ст. 20 Закону не дає змогу зробити висновок з цього приводу, оскільки не визначає, зокрема, процедуру правонаступника блоку та хто його визначатиме.

¹¹⁹ Наприклад, див.: Притула А. Бей первым, Фредди!.. или субъективные мнения об избирательной кампании. — Зеркало недели, 21 февраля 1998г., с.4.

❖ **псування або спотворення листівок конкурентів.** Особливо ціниться робота “умільців”, за якої спотворену листівку практично неможливо відрізнити від оригіналу¹²⁰, водночас, вона справляє протилежний вплив, аніж передбачали її автори;

❖ **розповсюдження листівок, заяв від імені третіх сил, які користуються авторитетом у частини виборців.** Так, у 1999р. була розповсюджена листівка від імені КПУ, в якій критикувалася співпраця О.Мороза та Є.Марчука на президентських перегонах, а останнього було звинувачено у співробітництві з націоналістичними силами¹²¹;

❖ **розповсюдження фальшивих випусків друкованих ЗМІ.** На президентських виборах 1999р. був надрукований і розповсюджений фальшивий випуск газети “Сільські вісті”, в якому були піддані критиці кандидати в Президенти України, які традиційно підтримувалися виданням (винуватці досі не встановлені й не понесли жодної відповідальності за свої дії);

❖ **оприлюднення в ЗМІ недостовірних відомостей про кандидата, політичну партію (блок).** Закон зобов’язує у такому випадку надати можливість для спростування інформації не пізніше ніж за два дні до виборів. Проте, не врегульована ситуація, коли публікація з “компроматом” вийшла пізніше зазначеного строку. З іншого боку, може штучно створюватися ситуація для оприлюднення спростування безпосередньо напередодні виборів;

❖ **оприлюднення недостовірних відомостей про кандидата, політичну партію (блок) у закордонних ЗМІ.** Закордонні засоби масової інформації, особливо російські телеканали, є вагомим чинником політичної боротьби в Україні. Експерти вважають, що саме через них будуть переважно застосовуватися сірі PR-технології. Серед останніх прикладів — звинувачення дружини В.Ющенка у зв’язках з ЦРУ в одній із передач на каналі ОРТ. Водночас, російські телеканали можуть надати можливість і для проведення позитивної виборчої кампанії, у вигляді інтерв’ю, пріоритетного висвітлення кампанії тощо;

❖ **масовий показ сатиричних кліпів.** Подібна ситуація мала місце в 1999р., коли масово демонструвалися “кліпи” з діючим мером Києва О.Омельченком, які принижували його честь і гідність;

❖ **оприлюднення спотворених або фальшивих даних соціологічних досліджень.** Під час проведення виборчої кампанії цілком можливе оприлюднення тенденційних соціологічних досліджень або просто фальшивих результатів опитувань. Як правило, такі дослідження публікуються від імені нікому не відомої установи. Так, у листопаді 2001р. були

опубліковані дані соціологічного дослідження на Лівобережжі (?!) м.Києва установою з назвою, досить схожою на фонд “Демократичні ініціативи”¹²².

Передвиборна агітація з наданням виборцям товарів (послуг) безоплатно або за привілейованими цінами. Широкого розповсюдження під час попередніх виборів набула практика, коли кандидати в народні депутати України, представники політичних партій надавали виборцям товари (послуги) безоплатно, або за привілейованими цінами. Така діяльність охоплювала не лише роздачу продуктових наборів, а й будівництво доріг, газопроводів, ліній електропередач тощо. Таким чином, фактично **проводилася не передбачена законодавством передвиборна агітація, що полягала фактично в прямому підкупі громадян, яких таким чином “м’яко примушували”** голосувати за певну політичну силу (певного кандидата в народні депутати). Лише під час проведення парламентських виборів 1998р. ЦВК отримала більше 400 скарг, у яких наголошувалося на непропорційності зазначених дій¹²³.

Хоча новий Закон України “Про вибори народних депутатів України” однозначно забороняє проведення такої агітації, а порушники цієї норми можуть бути зняті з реєстрації, залишаються певні можливості обійти Закон¹²⁴. З іншого боку, надання таких послуг (товарів) може використовуватися як пропагандистське прикриття фальсифікації результатів голосування.

Етап проведення голосування

У підрозділі 2.2 аналізувався вплив адміністративного ресурсу на хід голосування. Окремі методи, які були описані вище, можуть бути використані політичними силами, кандидатами в народні депутати України.

Так, можливі: неправильне розміщення агітаційних матеріалів на виборчих дільницях на користь тих чи інших політичних сил, окремих кандидатів у народні депутати України; проведення передвиборної агітації у день виборів, наприклад через масову появу на виборчих дільницях великої кількості громадян з бейджами, символікою певної політичної партії; безоплатна роздача товарів (послуг), зокрема, горілки, пива, бутербродів, лотерейних квитків тощо. Штори виборчих кабінків можуть бути виготовлені з матеріалів, що містять агітацію за певних кандидатів у народні депутати (політичні сили)¹²⁵.

Можливе розповсюдження анонімних листівок, у яких кандидат-фаворит у виборчих перегонах знімає свою кандидатуру, що може дезорієнтувати його прихильників¹²⁶.

¹²⁰ Детальніше про це див.: Бєлий Д. Парканні війни. — Точка зору, 1999, №16, <http://www.tz.cvu.kiev.ua>.

¹²¹ Детальніше про це див.: Від політичного до смішного — один крок. — Точка зору, 1999, №9, <http://www.tz.cvu.kiev.ua>.

¹²² Див.: Кіпіані В. “Демократична” фальшивка для справжніх “ініціатив”. — Українська правда, 20 листопада 2001р., <http://www.pravda.com.ua>.

¹²³ Огляд парламентських виборів в Україні 1998р. Звіт місії ОБСЄ/БДІПЛ, с.13.

¹²⁴ Так, можна зареєструвати благодійний фонд і назвати його ім’ям кандидата. А потім надавати виборцям товари (послуги) безоплатно, або за привілейованими цінами. При цьому агітатори не будуть наголошувати на парламентській кампанії, а зосередять увагу на особистих і ділових якостях кандидата. Довести, що в цьому випадку проводилася передвиборна агітація, буде важко, оскільки формально цей кандидат не матиме до цих дій або цього фонду прямого відношення. Така ситуація спостерігалась у виборчому окрузі №64, де балотувався кандидатом у народні депутати України І.Бакай та активно діяв Благодійний фонд Ігоря Бакая. Див.: Інформація Комітету виборців України, <http://www.cvu.kiev.ua>.

¹²⁵ Такий випадок стався в 1999р. під час голосування на президентських виборах на кількох виборчих дільницях у Вінницькій області.

¹²⁶ Одним із прикладів є розповсюдження у виборчому окрузі №167 під час повторних виборів до Верховної Ради України 25 червня 2000р. листівок без вихідних даних про зняття своєї кандидатури Р.Шіллером на користь іншого кандидата — Р.Крамара.

Прихильники певних політичних сил, кандидатів у народні депутати України можуть вкинути у виборчі скриньки додаткові (фальшиві) бюлетені¹²⁷; такі дії, залежно від обставин, можна використати і для визнання виборів недійсними. Також можливе використання технології “одного бюлетеня”¹²⁸. Залишається можливість для штучного псування виборчих бюлетенів для того, щоб їх не вистачило виборцям, які, наприклад, в даному регіоні переважно підтримують (чи не підтримують) певну політичну партію (блок). У такий спосіб можна штучно покращувати (погіршувати) результати голосування для певної партії. У випадку явного програшу, прихильники певного кандидата можуть умисно скоїти ряд правопорушень з метою визнання виборів недійсними.

Цілком імовірно є оприлюднення (наприклад, у мережі Інтернет) результатів виборів у день голосування.

Боротьба між різними політичними силами розгорнеться вже на етапі формування дільничних і виборчих комісій. Особливо жорсткою вона буде на етапі проведення передвиборної агітації. Досвід попередніх виборів свідчить, що відбудеться масовий викид компрометуючих матеріалів, фальшивих листівок і газет. Нерівності у висвітленні діяльності різних політичних сил у ЗМІ навряд чи вдасться уникнути. ЗМІ можуть бути використані у політичній боротьбі між владою та її опонентами. Особливістю майбутньої кампанії може стати більш широке використання новітніх інформаційних технологій для блокування комунікативних можливостей опонентів.

На етапі проведення голосування можливе проведення передвиборної агітації, використання тактики “одного” бюлетеня, навмисне скоєння правопорушень, вкидання додаткових бюлетенів тощо. Зазначені методи можуть суттєво впливати на суспільну свідомість, а отже — на політичний вибір громадян.

2.5 ГРОМАДСЬКА ДУМКА ПРО ПЕРЕБІГ І РЕЗУЛЬТАТИ ВИБОРІВ 2002р.

У цьому підрозділі визначаються основні чинники, які, на думку громадян України, впливатимуть на перебіг виборчої кампанії 2002р., зокрема, на волевиявлення громадян. На підставі позицій населення наводиться прогноз можливих результатів парламентських виборів у загальнодержавному багатомандатному виборчому окрузі. Прогнозується політичний склад майбутньої Верховної Ради України.

Основні чинники, що впливають на волевиявлення громадян та результати виборів

Результати соціологічного опитування засвідчили, перш за все, що громадяни вважають **визначальними внутрішні чинники впливу** на результати виборів, підтримка ж політичної партії (блоку) з боку західних

політичних чи ділових кіл дістала посередню оцінку — 3 бали, нижчу за оцінки, що їх отримали переважна більшість внутрішніх чинників впливу (діаграма “Оцінка впливу окремих чинників на результати парламентських виборів”¹²⁹).

Оцінка впливу окремих чинників на результати парламентських виборів, балів за 5-бальною шкалою

Як видно з діаграми, найбільш значущими чинниками, що впливатимуть на результати парламентських виборів, громадяни вважають залучення потужних **фінансових ресурсів**: “наявність достатніх фінансових ресурсів для проведення виборчої кампанії” — 4,1 бала; “підтримка політичної партії (блоку) відомими в Україні олігархами (бізнесменами) — 3,7 бала та “надання партією (блоком) громадянам безкоштовних послуг або товарів під час проведення виборчої кампанії” — 3,5 бала¹³⁰.

Респонденти впевнені, що наявність достатніх **інформаційних ресурсів** для проведення передвиборної агітації також є необхідною передумовою для досягнення успіху на парламентських виборах. Так, “доступ до ЗМІ (наявність власних ЗМІ)” набрав 3,8 бала.

Досить високу оцінку серед опитаних отримало застосування **адміністративного ресурсу** як чинника, що впливає на результати виборів: “підтримка політичної партії (блоку) Президентом України” — 3,6 бала; “прем'єр-міністром України” — 3,3; “головою (керівництвом) Верховної Ради України” — 3,2 бала. Наведені результати свідчать, що громадяни розуміють — основні адміністративні важелі впливу

¹²⁷ За інформацією Комітету виборців України, таке правопорушення було зафіксоване спостерігачами Комітету на виборчій дільниці №41 у виборчому окрузі №115.

¹²⁸ Така технологія полягає в отриманні одного бюлетеня, який заповнюється на користь одного з кандидатів і зберігається в організатора акції. Під час проведення голосування цей бюлетень передається громадянину, який, за певну винагороду, повинен вкинути його до виборчої скриньки, а свій чистий бюлетень передати організатору акції. Організатор знову заповнює його на користь свого кандидата та повторює це коло з іншим виборцем.

¹²⁹ Оцінка чинників впливу проводилася за п'ятибальною шкалою, де 1 бал означав мінімальний вплив, 5 — максимальний.

¹³⁰ Зрозуміло, що без достатніх фінансових ресурсів проведення такої агітації неможливе.

зосереджені у глави держави та в органах виконавчої влади.

Підтримка політичної партії (блоку) керівниками місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування, на думку респондентів, буде мати нижчий вплив, аніж вищого керівництва держави. Це пояснюється, очевидно, тим, що голосування проводиться в загальнодержавному окрузі, і вплив місцевого керівництва на його результати буде меншим. До того ж, місцеве керівництво навряд чи буде займати відчутно відмінну від заданої центром позицію.

Примітно, що на виборах по мажоритарному округу для абсолютної більшості населення партійність кандидата в депутати не має особливого значення. Так, для половини населення (49,9%) важлива не партійність, а людина як особистість; чверть опитаних (26,4%) віддають перевагу кандидату, який вклав більше коштів у вирішення місцевих проблем. Для 3,7% респондентів визначальним чинником є позапартійність кандидата. Нарешті, лише для кожного десятого (9,8%) партійна належність кандидата є важливою. Отже, на вибір переважної більшості населення впливають особисті якості кандидата, його фінансові можливості, а не належність до певної партії.

Загалом, на думку громадян України, найбільші шанси пройти до Парламенту мають політичні партії (блоки), які зосередять у своїх руках достатні фінансові ресурси, матимуть підтримку вищого керівництва держави, особливо Президента України, проведуть потужну агітаційну кампанію, зокрема, в ЗМІ та висунуть кандидатами в мажоритарних округах харизматичних особистостей.

Такі позиції виборців цілком корелюють з результатами опитування стосовно перспектив участі політичних партій на парламентських виборах, що викладені в наступному підрозділі.

Прогноз результатів виборчої кампанії у загальнодержавному багатомандатному виборчому окрузі

Процес структуризації політичних сил в Україні напередодні виборів ще не завершений. Проте, вже зараз є підстави стверджувати, що на його перебіг суттєвий вплив матимуть не ідеологічні, а інші чинники. Так, блокування політичних партій напередодні виборів відбувалося, перш за все, за принципом лояльності до Президента України (дійсної або демонстрованої) чи опозиційності до глави держави. Наприклад, блоки В.Юшенка та Ю.Тимошенка не змогли об'єднатися саме через різне ставлення до Президента України. Під час блокування політичних сил відчутним був також адміністративний вплив — насамперед, за його допомогою був створений блок “За єдину Україну!”.

Політична конфігурація основних політичних сил напередодні виборчої кампанії 2002р. є наступною.

Ліві: КПУ; ПСПУ (можливо, на основі партії буде створений “Блок Наталії Вітренко”); СелПУ (проголошено створення блоку з КПРС); СПУ (можливо, буде створений блок з СДПУ).

Центр: СДПУ(о); блок “За єдину Україну!” (НДП, “Трудова Україна”, Партія регіонів, АПУ, ПППУ); “Демократичний союз”; “Жінки за майбутнє”; “Яблуко”; ПЗУ.

Праві: блок В.Юшенка “Наша Україна” (НРУ, УНР, ПРП та ін.), “Блок Юлії Тимошенко” (“Батьківщина”, УРП, УКРП, партія “Собор” та ін.); Блок “НРУ”.

Якби вибори відбувалися на день опитування, то із зазначених партій і блоків до Парламенту гарантовано пройшли б та отримали б наведену нижче кількість мандатів народних депутатів України наступні партії і блоки¹³¹:

блок В.Юшенка “Наша Україна” — 17% голосів виборців, 70 мандатів;

Комуністична партія України (лідер — П.Симоненко) — 16,1%, 66 мандатів;

партія “Жінки за майбутнє” (лідер — В.Довженко) — 6,4%, 26 мандатів;

Партія зелених України (лідер — В.Кононов) — 5,4%, 22 мандати;

блок “За єдину Україну!” (лідер — В.Литвин) — 5%, 21 мандат;

СДПУ(о) (лідер — В.Медведчук) — 4,9%, 20 мандатів.

За результатами опитування, шанси пройти до Парламенту має Блок Юлії Тимошенко — 3,3% голосів виборців. Більше 2% голосів набрали: СПУ — 2,5%; Партія промисловців і підприємців України — 2,2%¹³²; партія “Яблуко” — 2,2% (таблиця “Прогноз результатів голосування в загальнодержавному багатомандатному окрузі”).

¹³¹ Тобто, станом на 5 грудня 2001р., набрали б більше 4% голосів тих, хто виявив готовність взяти участь у виборах. Підрахунок кількості мандатів зроблено з урахуванням перерозподілу голосів.

¹³² Соціологічне опитування проводилося до того, як Партія промисловців і підприємців України приєдналася до блоку “За єдину Україну!”.

Прогноз результатів голосування в загальнодержавному багатомандатному окрузі		
	% всіх респондентів	% тих, хто взяв би участь у виборах
Блок "Наша Україна" (В.Ющенко) (Народний Рух України, Партія "Реформи і порядок", Український Народний Рух, Християнсько-народний союз та ін.)	15,7	17,0
Комуністична партія України (П.Симоненко)	14,8	16,1
Партія "Жінки за майбутнє" (В.Довженко)	5,9	6,4
Партія зелених України (В.Кононов)	5,0	5,4
Блок "За єдину Україну" (В.Литвин) (Аграрна партія України, Народно-демократична партія України (НДП), Партія регіонів України, Партія "Трудова Україна" та ін.)	4,6	5,0
Соціал-демократична партія України (об'єднана) (В.Медведчук)	4,5	4,9
Блок Юлії Тимошенко (Всеукраїнське об'єднання "Батьківщина", Партія захисту знедоленого народу України, Патріотична партія України, Українська консервативна республіканська партія, Українська республіканська партія, Українська народна партія "Собор", Українська соціал-демократична партія та ін.)	3,0	3,3
Соціалістична партія України (О.Мороз)	2,3	2,5
Партія промисловців і підприємців України (А.Кінах)	2,0	2,2
Партія "Яблуко" (М.Бродський)	2,0	2,2
Партія "Нова генерація" (Ю.Мірошниченко)	1,5	1,6
Прогресивна соціалістична партія України (Н.Вітренко)	1,3	1,4
Селянська партія України (С.Довгань)	1,2	1,3
Народний Рух України за єдність (Б.Бойко)	1,0	1,1
Демократична партія України (Г.Антоньєва)	0,9	1,0
Українська партія "Єдність" (О.Омельченко)	0,9	1,0
Партія "Демократичний Союз" (В.Горбулін)	0,7	0,8
Всеукраїнська партія трудящих (Л.Вернигора)	0,3	0,3
Соціал-демократична партія України (Ю.Буздуган)	0,3	0,3
Інша	0,9	1,0
Голосував би проти всіх партій та партійних блоків	4,9	5,3
Не брав би участі у виборах	7,8	—
Важко відповісти	18,5	20,1

Зрозуміло, що цей прогноз має досить умовний характер. Соціологічне опитування проводилося в грудні 2001р., за місяць до початку офіційного старту виборчої кампанії та за чотири — до дня голосування. Не обов'язково, що до Парламенту пройдуть саме ці шість партій. На остаточний вибір громадян буде впливати багато факторів — як позитивних, так і негативних, у т.ч. застосування адміністративного ресурсу та маніпулювання масовою свідомістю. Всі партії і блоки мають суттєві можливості для покращання своїх перспектив на виборах, оскільки кожен п'ятий (20,1%) з числа тих, хто засвідчив готовність взяти участь у виборах, ще не визначився зі своїми партійними уподобаннями¹³³.

Якщо виявлені в ході опитування тенденції зберуться, то на виборах до Парламенту в 2002р. відносну перемогу вперше отримають не представники лівої ідеології — КПУ, а правоцентристи — блок "Наша Україна".

Водночас, до Парламенту не пройде жодна з досить впливових політичних партій (блоків), що представляють системну опозицію, виступають за моральність і чесність у політиці — ні Блок Юлії Тимошенко, ні СПУ. Натомість, пропрезидентські партії (блоки), в яких зосереджені значні фінансові організаційні, інформаційні та адміністративні ресурси, зможуть отримати лише в загальнодержавному багатомандатному окрузі близько 84 мандатів народних депутатів (партія "Жінки за майбутнє", ПЗУ, блок "За єдину Україну", СДПУ(о)).

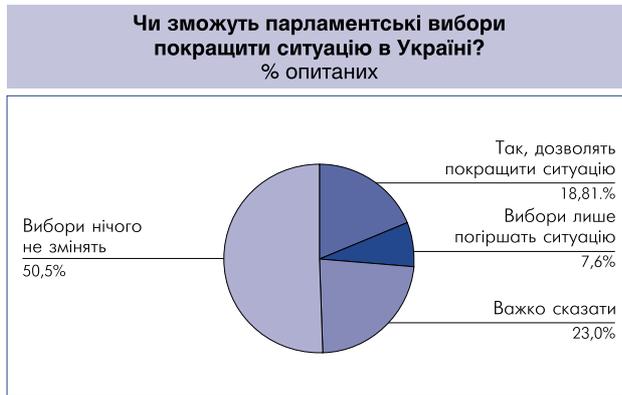
Скоріше за все, з урахуванням результатів виборів у мажоритарних округах, це буде найкрупніше міжфракційне об'єднання, але й воно не матиме "контрольного" пакету голосів у Парламенті. Для створення пропрезидентської більшості в Парламенті цим партіям необхідно буде набрати ще 142 мандати в мажоритарних округах, і можна прогнозувати, що на досягнення саме такого результату будуть мобілізовані і адміністративний ресурс, і можливості партій.

Навряд чи є сьогодні підстави прогнозувати створення в майбутньому Парламенті стійкої і дієздатної парламентської більшості. Навіть якщо вона буде створена, то існуватиме скоріше як тимчасове політичне явище, що не має ані сталих ідеологічних засад, ані інституційних підвалин. Блокування пропрезидентських партій і блоку "Наша Україна" матиме скоріше тактичний характер і на перших етапах буде стосуватися проблем організаційного характеру: розподілу керівних постів у Парламенті та його комітетах тощо. За експертними оцінками, окремі народні депутати, які пройдуть за списками "Нашої України", будуть донорами для створення інших фракцій і груп, або перейдуть до пропрезидентських фракцій.

Примітно, що переважна більшість громадян не пов'язують з виборами жодних сподівань на покращання

¹³³ Як правило, громадяни, які не визначилися, роблять свій вибір безпосередньо перед днем голосування. В цьому дослідженні при розподілі мандатів зазначені респонденти вважалися такими, що не голосували. Якщо вважати, що їх голоси розподіляться між партіями (блоками) у відповідній пропорції, то шанси на подолання 4% бар'єру є у Блоку Юлії Тимошенко.

ситуації в Україні. Як видно з діаграми “Чи зможуть парламентські вибори покращити ситуацію в Україні?”, 50,5% опитаних упевнені в тому, що “вибори нічого не змінять”; 7,6% — очікують на погіршення ситуації; майже чверть (23%) респондентів не мають певної думки з цього приводу. Лише 18,8% оптимістів сподіваються, що вибори “дозволять покращити ситуацію”.

На думку експертів УЦЕПД, Верховна Рада майбутнього скликання, хоча й буде більш чітко політично структурованою, порівняно з її нинішнім складом, однак, ситуація з формуванням стійкої і дієздатної більшості не буде кардинально відрізнятися від ситуації у Верховній Раді “зразка 1998р.”. Це значно ускладнить процес законодавчого забезпечення курсу держави на ринкову трансформацію. Громадяни також не пов’язують надії на покращання ситуації в Україні з парламентськими виборами 2002р.

Результати соціологічних досліджень свідчать, що у майбутньому Парламенті може суттєво зменшитися присутність опозиційних сил — як позасистемної опозиції (КПУ); так і системної (Блок Юлії Тимошенко, СПУ), які взагалі можуть залишитися поза стінами Парламенту як структуровані політичні сили. Такі результати виборів будуть свідчити скоріше не про негативне ставлення населення до цих сил, а, зокрема, про потужне застосування до них адміністративного ресурсу щодо них. Водночас, такі результати можуть використовуватися владою для подальшої дискредитації опозиції в очах українських громадян — як такої, що не має суттєвої соціальної бази.

У випадку прогнозованого розкладу політичних сил у Парламенті, найкращі стартові можливості для участі у президентських виборах 2004р. отримають нинішні пропрезидентські партії. Опозиція буде в значно гірших умовах, що може призвести до зменшення її ваги в українському суспільстві. Це матиме негативний вплив на розвиток в Україні демократії.

ВИСНОВКИ

На попередніх виборах в Україні масово застосовувався адміністративний ресурс, що є аморальним, асоціальним, протиправним явищем. Під час виборчих кампаній використовуються політичні технології, що призводять до маніпулювання масовою свідомістю, обмеження політичного вибору громадян.

На обмеження чи сприяння у використанні адміністративного ресурсу будуть впливати наступні чинники: ступінь прояву “інстинкту” самозбереження влади; рівень консолідації або розпорошеності адміністративного ресурсу, можливості щодо його управління; рівень дотримання чинного законодавства про вибори, встановлення чесних і прозорих правил політичної гри та їх дотримання; рівень усвідомлення громадянами, політиками, посадовцями, політичними технологіями, журналістами та громадянами всієї небезпеки використання адміністративного ресурсу; рівень незалежності судової влади.

Прояви застосування адміністративного ресурсу можливі на всіх етапах проведення передвиборної кампанії. Водночас, найбільший за масштабами вплив адміністративного ресурсу спостерігається на етапі проведення передвиборної агітації. Потенційні можливості влади на цьому етапі коливаються від психологічного тиску до вибіркового правозастосування, зокрема, кримінальної відповідальності для представників окремих політичних сил, насамперед, опозиційних.

На цьому етапі особливо відчутним буде вплив на масову свідомість. Досвід попередніх виборів показав, що відбудеться викид компрометуючих матеріалів, фальшивих листівок і газет. Навряд чи вдасться уникнути нерівності у висвітленні діяльності різних політичних сил у ЗМІ, які можуть бути використані у боротьбі між владою та її опонентами. Особливістю майбутньої кампанії може стати більш широке використання новітніх інформаційних технологій для блокування комунікативних можливостей опонентів.

Новий Закон України “Про вибори народних депутатів України” не вирішив належним чином усіх наявних проблем для забезпечення відкритості та прозорості виборчого процесу. Навряд чи цей Закон можна розцінювати і як передумову формування стабільного виборчого законодавства, що є гарантією високого рівня дотримання законності під час виборчого процесу. Він лише продовжив започатковану набагато раніше тенденцію перманентних змін законодавства про парламентські вибори.

Водночас, дотримання норм Закону суб’єктами виборчого процесу може суттєво вплинути на демократизацію характеру виборів і на створення партійно-структурованої і політично відповідальної системи влади. Наскільки ефективною є закладена в Законі модель виборчого процесу, покажуть подальший перебіг і результати виборів 2002р.

Сьогодні можна констатувати — суспільний розвиток в Україні все більше спрямовується до встановлення “адміністративної демократії”. Загалом, у країні на сьогодні створені сприятливі умови для застосування адміністративного ресурсу та маніпулювання свідомістю громадян. ■

3. ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

В Україні діють 127 партій, що представляють увесь політичний спектр. Водночас, така кількість партій свідчить не про наявність інституційної сталості і розвинутої багатопартійної системи та демократії — а, навпаки — є відзеркаленням певних проблем у їх формуванні та розвитку.

Багатопартійна система в Україні перебуває у процесі становлення, політичні партії ще не повною мірою виконують функції, притаманні їм у демократичних країнах. Створення партій, їх участь у виборах, представництво в органах державної влади обмежують ряд чинників, основні з яких наводяться нижче.

Загальні оцінки розвитку багатопартійності

Протягом перших років незалежності партії переважно створювались у відповідь на суспільний запит, представляли та відстоювали певну політичну ідеологію. Натомість, останнім часом партії значною мірою створюються для легалізації, захисту та просування інтересів державно-політичної, бізнесової і партійно-політичної еліти. Влада за допомогою адміністративних важелів намагається не допустити консолідації партійних сил на певному фланзі політичного життя, клонуючи партії. Спостерігається досить високий вплив фінансово-промислових груп на політичні партії і виборчий процес у країні, а фінансування партій на виборах здебільшого має непрозорий характер.

До останнього часу законодавство не сприяло розвитку організаційної структури політичних партій, які можна було зареєструвати, не докладаючи надто великих організаційних, кадрових і фінансових ресурсів.

Недостатнім є рівень участі партій у формуванні та діяльності Уряду, місцевих органів виконавчої влади і місцевого самоврядування. Система зворотних зв'язків між партіями і громадянами потребує подальшого вдосконалення. **Рівень політичної відповідальності партій є недостатнім та потребує його підвищення через розширення участі партій у формуванні Уряду та посилення відповідальності за його діяльність.**

Становлення взаємовідносин між владою та опозицією в Україні лише розпочалося — конструктивний діалог між ними ще не налагоджений. Для цього переважна частина представників як української влади, так і опозиції є надто авторитарними та амбіційними. Ставлення влади до опозиції далеке від демократичних стандартів. Опозиційні сили не відіграють тієї ролі, що притаманна їм у громадянському суспільстві, а оцінка їх діяльності населенням є досить критичною.

Громадяни досить критично оцінюють й діяльність політичних партій (їм довіряють не більше 2,5% населення), що значною мірою впливає

на ставлення до доцільності існування багатопартійності, а отже й демократії в Україні.

Загалом, лише трохи більше 10 партій можуть вважатися всеукраїнськими. За фінансовими, організаційними, інформаційними ресурсами, рівнем впливу на органи державної влади вирізняються п'ять партій — СДПУ(о), Партія регіонів, “Трудова Україна”, “Демократичний союз” і НДП. Примітно, що ці партії, створені для легалізації, захисту і просування інтересів державно-політичної і бізнесової еліти.

Оцінки можливості застосування адміністративного ресурсу та маніпулювання масовою свідомістю

Під час проведення політичними партіями виборчих кампаній виявився ряд негативних тенденцій. Застосовуються новітні політичні технології, що призводять до маніпулювання масовою свідомістю, штучного обмеження політичного вибору громадян. Через проведення передвиборної агітації до її офіційного початку створюються нерівні умови для різних політичних партій.

Влада шляхом застосування адміністративного ресурсу активно впливає на розвиток політичного процесу в Україні, зокрема, на перебіг і результати виборів. **Адміністративний ресурс можна визначити як вплив з боку посадових осіб з використанням владних повноважень на розвиток політичного процесу в Україні, зокрема, на перебіг, результати та інші складові виборчого процесу з метою збереження влади.**

Головним потенційним розпорядником адміністративного ресурсу є Президент України (Адміністрація Президента України), а безпосередніми суб'єктами — посадові особи, державні службовці, керівники підприємств та установ.

Оцінюючи вплив чинників, що можуть сприяти, або обмежувати застосування адміністративного ресурсу під час парламентської кампанії 2002р., слід відзначити, що **вплив негативних чинників поки що переважає.** В Україні остаточно визначена партія влади — блок “За єдину Україну!”, в якому сконцентрована майже весь адміністративний ресурс держави.

Виборча кампанія 2002р. буде супроводжуватися **спробами маніпулювання масовою свідомістю, широким застосуванням новітніх політичних технологій.** Застосування цих методів та адміністративного ресурсу можливе на всіх етапах проведення передвиборної кампанії.

Ключовим є питання зменшення впливу адміністративного ресурсу на формування окружних і дільничних виборчих комісій, на складання списків виборців. Передбачається досить гостра

боротьба між різними політичними партіями за вплив на керівництво виборчими комісіями.

Під час проведення передвиборної агітації вплив адміністративного ресурсу буде найбільшим за своїми масштабами. Потенційні можливості влади на цьому етапі коливаються від психологічного тиску до застосування кримінальної відповідальності до представників окремих політичних сил, насамперед, опозиційних.

На цьому етапі розгорнеться і досить жорстка боротьба між різними політичними силами за вплив на виборців. Навряд чи вдасться забезпечити рівні можливості висвітлення у ЗМІ, особливо державних, передвиборних програм різних політичних сил, і, в першу чергу, опозиційних. За експертними оцінками, в майбутній кампанії більш широко будуть використовуватися новітні інформаційні технології для блокування комунікативних можливостей політичних конкурентів.

Влада зберігає можливості впливу й на проведення голосування. Зокрема, через недостатню прозорість цього процесу та недосконалу систему громадського контролю за проведенням виборів, особливо на закритих дільницях, у навчальних закладах, лікарнях тощо.

Новий Закон України “Про вибори народних депутатів України” не вирішив належним чином усіх наявних проблем забезпечення відкритості та прозорості виборчого процесу. Водночас, дотримання норм Закону суб’єктами виборчого процесу може суттєво вплинути на демократизацію характеру виборів і створення політично відповідальної системи державної влади. Наскільки ефективною є закладена в Законі модель виборчого процесу, покаже його подальший перебіг і результати народного волевиявлення навесні 2002р.

Водночас, Закон не може вирішити всіх проблем застосування адміністративного ресурсу під час виборів. Серед них — низький рівень правової і політичної культури посадовців, які вважають використання адміністративного ресурсу цілком нормальним і припустимим явищем. Необхідно впроваджувати чесні і прозорі правила політичної “гри”, неухильно їх дотримуватися, виводити політику з “тіні”. Лише таким шляхом (за умови досконалого законодавства, дотримання його приписів, визначення санкцій за його порушення) можна обмежити застосування адміністративного ресурсу та “брудних” технологій у політичній боротьбі.

У випадку масового застосування адміністративного ресурсу на парламентських виборах 2002р., безпосередні форми здійснення демократії в очах українських громадян будуть ще більше дискредитовані. Посилиться соціальна апатія, зросте відчуження громадян від влади, в суспільно-політичному й економічному житті наростатимуть авторитарні тенденції, посилюватиметься роль силових структур.

На міжнародній арені, особливо серед демократичних країн Європи, зростатиме недовіра до України, буде утверджуватися ставлення до неї як до недемократичної країни третього світу. У такому випадку, стратегічний курс на європейську інтеграцію, проголошений Україною, виявиться ще одним черговим “фальшстартом” влади.

Ось чому проведення чесних і прозорих виборів до Верховної Ради України у 2002р. є першочерговим

завданням усіх посадовців, політиків і журналістів, усіх громадян країни.

Перспективи політичних партій на парламентських виборах 2002р.

Процес структуризації політичних сил в Україні ще не завершений. На сьогодні політична конфігурація основних політичних сил, які заявили про свою готовність взяти участь у виборах, є наступною.

Ліві: КПУ; ПСПУ; СелПУ; СПУ.

Центр: СДПУ(о); блок “За єдину Україну!” (НДП, партія “Трудова Україна”, Партія регіонів, АПУ, Партія промисловців і підприємців України); партія “Демократичний союз”; “Яблуко”.

Праві: блок “Наша Україна” (НРУ, УНР, ПРП та ін.), блок “Юлії Тимошенко” (“Батьківщина”, УРП, УКРП, партія “Собор” та ін.); НРУ за єдність.

За даними соціологічного дослідження УЦЕПД, із зазначених партій (блоків) гарантовані шанси подолати 4% бар’єр мають: блок “Наша Україна”; Комуністична партія України; партія “Жінки за майбутнє”; Партія зелених України; блок “За єдину Україну!”; СДПУ(о).

Певні шанси на проходження до Парламенту також мають Блок Юлії Тимошенко; СПУ; Партія промисловців і підприємців України; партія “Яблуко”.

Очевидно, що сьогоднішні уподобання громадян можуть змінитися. Водночас, якщо зазначені тенденції збережуться, то на виборах до Парламенту в 2002р. відносно перемогу вперше зможуть отримати не представники лівих, а правоцентристи — блок “Наша Україна”.

До Парламенту може не пройти жодна з досить впливових політичних партій (блоків), що представляють систему опозицію. Такі результати виборів будуть скоріше свідчити не про негативне ставлення населення до цих сил, а про імовірне масштабне застосування адміністративного ресурсу щодо них.

Навряд чи можна сьогодні прогнозувати створення в Парламенті сталої і дієздатної парламентської більшості. Навіть, якщо вона буде створена, то, скоріше, являтиме собою тимчасовий політичний альянс, існування якого не має під собою ні ідеологічних засад, ні інституційних підвалин. Блокування пропрезидентських партій та блоку “Наша Україна” буде мати переважно тактичний характер.

На думку експертів УЦЕПД, Верховна Рада України майбутнього скликання, хоча й буде більш чітко політично структурованим Парламентом, порівняно з 1998р., однак, ситуація з існуванням сталої і визначеної більшості не буде кардинально відрізнятись від ситуації у Верховній Раді України “зразка 1998р.”.

У випадку прогнозованого розкладу політичних сил у Парламенті, найкращі стартові можливості для участі в президентських перегонах 2004р. отримають нинішні пропрезидентські партії. Отриманий ними результат на парламентських виборах 2002р. засвідчить реальний рейтинг партійних лідерів, які претендують на участь у президентських виборах. Опозиція буде поставлена в значно гірші умови, що може призвести до остаточного зменшення її впливу.

ПРОПОЗИЦІЇ

Нижче викладені пропозиції експертів УЦЕПД, що будуть сприятимуть становленню багатопартійності в Україні та основні “технологічні” зміни до законодавства, що підвищать прозорість виборчого процесу та посилять громадський контроль над виборами. Крім внесення змін до чинного законодавства, необхідна спільна робота політичних партій, громадських організацій по забезпеченню прозорості та чесності виборів.

Сприяння розвитку багатопартійності в Україні

Необхідно впроваджувати, у т.ч за рахунок конституційних змін, **схему “виборці обирають представників політичних партій до Парламенту — вони об’єднуються у більшість — більшість бере участь у формуванні Уряду — партії, об’єднані в більшість, несуть політичну відповідальність перед виборцями за результати його діяльності”**. З цією метою є доцільними наступні пропозиції.

- ❖ Верховній Раді України ухвалити новий Закон України “Про вибори народних депутатів України, яким запровадити пропорційну систему виборів до Парламенту. Це сприятиме становленню впливових політичних партій як інститутів громадянського суспільства, а отже й багатопартійної системи як основи демократії;

- ❖ Верховній Раді України внести зміни до Конституції України, якими передбачити посилення впливу партій, що утворили у складі Парламенту більшість, на формування Уряду. Водночас підсилити політичну відповідальність цих сил за його діяльність;

- ❖ Верховній Раді України внести зміни до Конституції України, якими передбачити, що однією з підстав припинення повноважень народних депутатів України, обраних за партійними списками, є вихід із партійної фракції. У Регламенті Верховної Ради України чітко визначити, що фракція, утворена партією, яка пододала 4% бар’єр, не може бути ліквідована.

Основні заходи, яких могли б вжити самі політичні партії, є наступними:

- ❖ максимально широко розбудовувати організаційні структури, чітко дотримуючись принципів фіксованого членства в партіях та активної участі членів в партійному житті;

- ❖ приділяти більшу увагу “зворотному зв’язку” з населенням: публічно звітувати про виконання партійних програм та взятих на себе зобов’язань, реагувати на звернення та запити не лише своїх членів, але й позапартійних громадян;

- ❖ акцентувати увагу на практичному аспекті суспільної діяльності партій: роботі громадських приймалень партійних депутатів усіх рівнів, посадових осіб, які є членами партій, створенні клубів своїх прихильників за інтересами, вирішенні практичних локальних питань, що турбують громадянськість;

- ❖ послідовно обстоювати інтереси своїх членів, надавати їм допомогу в складних життєвих ситуаціях, формуючи образ “партії-родини”;

- ❖ розвивати внутрішньопартійну демократію, створювати можливості для вертикальних переміщень здібних партійців всередині партії, висування їх у якості кандидатів на виборах усіх рівнів, тим самим стверджуючи уявлення про партію як про “соціальний ліфт”.

Обмеження застосування адміністративного ресурсу

Створити (активізувати діяльність існуючих) громадські організації, об’єднання журналістів, які ставлять своєю метою проведення чесних і прозорих виборів в Україні.

Забезпечити прозорість процесу формування нових виборчих округів. При цьому ЦВК має оприлюднити аргументовані підстави можливого переформування округів, якщо неможливо цього уникнути.

Встановити громадський контроль, у т.ч за участю представників політичних партій, за складанням списків виборців. Створити на період виборів пул представників центральних і регіональних ЗМІ для моніторингу ходу виборів на всіх етапах. Запросити для участі в цьому об’єднанні представників впливових іноземних ЗМІ, відповідних міжнародних структур, наприклад, Асоціації організаторів виборів у країнах Центральної і Східної Європи. Результатом цієї роботи міг би стати звіт про проведення виборів в Україні.

За результатами моніторингу виборчої кампанії щомісячно проводити громадські слухання. Проводити регулярний моніторинг висвітлення виборів у ЗМІ, особливо державних, з метою забезпечення рівних умов для всіх політичних сил.

На базі Інтернет-ресурсів неурядових структур створити web-сайт “Вибори-2002” для незалежного аналізу ходу виборчої кампанії. На період виборів сформувати асоціацію неурядових дослідницьких структур для проведення круглих столів, прес-конференцій, присвячених аналізу виборчого процесу.

Під час проведення передвиборної агітації в обласних організаціях Комітету виборців України (КВУ) організувати “гарячі” телефонні лінії, за якими виборці могли б повідомляти про можливі порушення у виборчому процесі. Оприлюднювати в місцевих і центральних ЗМІ звіти моніторингових груп КВУ.

Під час проведення голосування забезпечити всебічний контроль його перебігу з боку українських та іноземних спостерігачів, представників політичних партій. Створити громадську “гарячу” телефонну лінію, якою будуть передаватися повідомлення про порушення виборчого законодавства, застосування адміністративного ресурсу. негайно оприлюднювати такі факти в ЗМІ.

Забезпечити проведення паралельного підрахунку голосів представниками політичних партій. Встановити громадський контроль за визначенням результатів виборів із залученням українських та іноземних спостерігачів. Оперативно оприлюднити результати паралельного підрахунку голосів в ЗМІ. Видати громадський звіт про порушення виборчого законодавства та застосування адміністративного ресурсу на парламентських виборах 2002р.

Зміни та доповнення до виборчого законодавства

Головними проблемами, безперечно, залишається: (1) узгодження визначених у Законі України “Про вибори народних депутатів України” (далі — Закон) складів правопорушень із відповідними диспозиціями Кримінального кодексу України та Кодексу України про адміністративні правопорушення; (2) забезпечення всіх забороняючих норм, передбачених у Законі, чіткими санкціями¹³⁴. Необхідно внести відповідні зміни до Кодексу України про адміністративні правопорушення¹³⁵.

Основні пропозиції, спрямовані на “технологічне” покращання Закону, є наступними:

- ❖ більш чітко сформулювати ч.3 статті 20 Закону, якою визначати процедуру правонаступництва блоку, що пройшов на минулих парламентських виборах до Верховної Ради України, а потім припинив своє існування;

- ❖ передбачити, що право на участь у формуванні виборчих комісій мають політичні партії, у яких існують легалізовані обласні осередки в цьому регіоні;

- ❖ визначити порядок утворення виборчих комісій у випадках, коли загальна чисельність представників партій і блоків, яких необхідно включити до складу окружної комісії, буде перевищувати 20 осіб;

- ❖ визначити, що право на висування своїх представників до складу виборчих комісій залишатиметься лише за тими партіями, які в установленому законом порядку визнані правонаступниками тієї партії, що розпалася;

- ❖ чітко визначити підстави (стаття 27 Закону) дострокового припинення повноважень членів дільничних та окружних виборчих комісій, що зменшить можливості політичного тиску на них;

- ❖ передбачити створення захищених комп'ютерних баз даних, на підставі яких будуть складатися списки виборців;

- ❖ скасувати норму, якою визначається гранична сума витрат з виборчого фонду;

- ❖ визначити обов'язковість щомісячного оприлюднення в ЗМІ під час проведення виборів звіту про джерела надходжень до виборчого фонду політичних партій (блоків), кандидатів у народні депутати України та кошторису його витрат;

- ❖ заборонити (із визначенням санкцій за порушення) органам державної влади та місцевого самоврядування робити внески до виборчих фондів;

- ❖ скасувати ч. 1 статті 38 Закону, що передбачає умову висування кандидатів лише від тих політичних партій, що були зареєстровані не пізніше ніж, за рік до дня виборів;

- ❖ визначити поняття “передвиборна агітація”, що унеможливило б будь-які довільні тлумачення цього терміну в процесі правозастосування;

- ❖ передбачити статус офіційних спостерігачів за представниками українських громадських організацій, статутною метою діяльності яких є спостереження за виборами;

- ❖ передбачити право офіційних спостерігачів бути присутніми під час голосування за межами виборчої дільниці (наприклад, вдома у виборця); супроводжувати виборчі документи з виборчої дільниці до окружної виборчої комісії; вимагати від членів виборчої комісії надавати для огляду виборчі документи, що визнаються недійсними під час підрахунку голосів; просити іншого члена комісії ще раз перевірити правильність розкладу бюлетенів по відповідним стопкам з голосами поданими “за” певні політичні партії;

- ❖ передбачити право на отримання уповноваженими особами завірених копій тих документів, з якими вони знайомилися, зобов'язати відповідні виборчі комісії надавати завірених копії документів на вимогу вказаних осіб;

- ❖ передбачити, що всі засідання виборчих комісій фіксуються аудіовізуальними технічними засобами, записи яких можуть застосовуватися як докази під час судового розгляду справ про порушення норм виборчого законодавства;

- ❖ передбачити виготовлення пронумерованих бюлетенів, що дійсно було б надійною перешкодою імовірним спотворенням результатів голосування;

- ❖ зобов'язати виборця у випадку невикористання ним свого бюлетеня опустити його у виборчу скриньку;

- ❖ передбачити, що всі бюлетені мають демонструватися не лише членам виборчої комісії, а й спостерігачам, а всі наслідки підрахунків, в тому числі й проміжні, проголошуються в такий спосіб, щоб всі присутні на засіданні виборчої комісії могли їх почути.

Врахування зазначених пропозицій поліпшило би існуючий Закон, підвищило прозорість виборчого процесу, сприяло би обмеженню застосування адміністративного ресурсу на парламентських виборах 2002р. ■

¹³⁴ Очевидно, що в разі, якщо такі санкції не мають адміністративно- чи кримінально-правової природи, вони повинні передбачатися в самому виборчому законі. Проте, навіть за попередніми підрахунками фахівців Комітету виборців України, понад 50 забороняючих норм не мають у цьому Законі відповідних санкцій, або ж такі санкції викладені недостатньо чітко, що є неприпустимим, з огляду на низький рівень політичної і правової культури суб'єктів виборчого процесу.

¹³⁵ Перший крок у цьому напрямку, здійснили фахівці Центральної виборчої комісії, розробивши законопроект про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення (поданий О.Задорожним та Ю.Йоффе реєстр. №7388), який визначає відповідальність за порушення виборчого законодавства. Однак, і цей документ не визначає порушення багатьох аспектів втручання у виборчий процес посадовими особами органів влади, тому під час розгляду цього документа в законодавчому органі, його слід доповнити окремими положеннями, які б чітко визначали протиправні діяння та санкції за втручання у виборчий процес з боку посадовців.

*Демократична
партія України*

Ганна АНТОНЬОВА

1. Які чинники обмежують розвиток і становлення впливових політичних партій, партійної системи в цілому? Що необхідно зробити для подолання їх впливу?

Розвиток партій, партійної системи найбільшою мірою обмежують політичні та фінансові чинники. Політичні: розмитість загальної політичної волі громадян українського суспільства; політична слабкість інститутів влади з частково авторитарним і не завжди компетентним домінуванням владної вертикалі та неоднозначним ставленням до міцної партійної системи; низький рівень загальної політичної культури. Фінансові: тотальна бідність громадян і практична відсутність середнього класу, що підштовхує навіть патріотичні партії вирішувати проблеми фінансування за рахунок невинуватих компромісів, а це призводить до втрати довіри населення. Фінансовий чинник значною мірою впливає на можливості залучення до партійної роботи фахових кадрів та вирішення організаційних питань.

Для подолання негативного впливу цих чинників доцільно: (1) здійснювати політичну освіту суспільства з метою виховання громадянського світогляду та формування його політичної волі; (2) законодавчо вирішити питання державного фінансування партій, які виборили право бути представленими в Парламенті; (3) законодавчо вирішити питання пропорційного формування Верховної Ради України.

2. Якими є особливості участі політичних партій у парламентських виборах 2002р., порівняно з 1998р.?

До головних особливостей виборів 2002р. та участі в них партій можна віднести: (1) тенденцію збільшення кількості міжпартійних блоків та участі в них знаних в Україні постатей і лідерів; (2) особливо жорстке ведення політичної боротьби партіями та блоками, яким не притаманні конкретні й чітко виражені ідеологія і цілі побудови в Україні збалансованого суспільства усіх громадян, реальний добробут яких буде не нижчим від прожиткового мінімуму; (3) намагання окремих партій і блоків, з огляду на вимушене скорочення тривалості виборчої кампанії, добитися успіху будь-якими засобами.

3. Чи вдасться забезпечити чесність і прозорість парламентських виборів 2002р., зменшити вплив адміністративного ресурсу? Що для цього необхідно зробити?

Забезпечення чесності та прозорості виборів залежить від усіх суб'єктів виборчого процесу, який є випробуванням зрілості та досконалості суспільства. Оскільки наше суспільство ще недосконале, й частина

виборців дозволяє демагогам себе дурити пустими нереальними обіцянками, то можливим є лише часткове забезпечення чесності й прозорості виборів 2002р.

Зменшення впливу адміністративного ресурсу, забезпечення чесності та прозорості виборів можливе за наступних умов: (1) готовності партій і блоків вести чесну політичну боротьбу за своє представництво в Парламенті; (2) готовності кожного виборця бути повноправним членом українського громадянського суспільства; (3) готовності усіх членів виборчих комісій чесно виконати свій обов'язок; (4) наявності чіткого, оперативного і дієвого контролю з боку політичних партій і громадських організацій за проведенням агітації, процесу голосування, підрахунку голосів на дільницях; (5) встановлення механізму карного переслідування за втручання в процес виборів на будь-якій стадії, особливо — посилення санкцій до керівників адміністрацій в областях, районах і населених пунктах. ■

*Всеукраїнське
об'єднання
християн*

Валерій БАБИЧ

1. Які чинники обмежують розвиток і становлення впливових політичних партій, партійної системи в цілому? Що необхідно зробити для подолання їх впливу?

Для розвитку і становлення впливових політичних партій необхідно, по-перше, запропонувати керівникам усіх політичних партій відзвітувати перед народом України за результати своєї діяльності та нести за них політичну відповідальність; по-друге, створити сприятливі можливості залучення в політику нових кадрів, для розробки стратегії розвитку держави з урахуванням тисячолітньої історії нашого народу.

2. Якими є особливості участі політичних партій у парламентських виборах 2002р., порівняно з 1998р.?

По-перше, вибори-2002 проходять з новим законом про вибори, який значно кращий, ніж закон, за яким відбувалися вибори 1998р. Головна відмінність нового закону полягає в тому, що він значно спрощує доступ до участі в виборах нових кадрів. Якщо раніше яскраві особистості мали йти на поклін до керівників партій, для того щоб займатися політикою, то зараз партії значно більше зацікавлені в особистостях, ніж яскраві особистості — в партіях.

Минулі вибори, особливо президентські, показали, що слабкий лідер, навіть на чолі найпотужнішої партії, перемогти не може. На цих виборах ми можемо стати свідками повного

фіаско багатьох політичних пенсіонерів і приходу в політику нових кадрів.

По-друге, під час цих виборів має з'явитися нова політична сила, що запропонує українцям Український вибір. З появою цієї сили почнеться відродження могутності й авторитету української держави.

По-третє, захоплення керівників партій блочним будівництвом перетворює блоки в аморальну машину для подолання 4% бар'єру, що призведе до повної деідеологізації більшості партій та їх зникнення з політичної шахівниці України.

Наша партія поважає ті політичні сили, що мають власну ідеологічну позицію, а в якості союзників розглядає ті організації, що дотримуються у своїй діяльності християнських поглядів.

3. Чи вдасться забезпечити чесність і прозорість парламентських виборів 2002р., зменшити вплив адміністративного ресурсу? Що для цього необхідно зробити?

Новий закон про вибори значно спрощує доступ до результатів голосування, чітко регламентує поведінку всіх учасників виборчого процесу, чим створює належні умови для того, щоб вибори були чесними й прозорими. Зменшити вплив адміністративного ресурсу можуть лише виборці — своєю активністю на виборах — і потужний громадський контроль. ■

*Партія
мусульман
України*

Рашід БРАГІН

1. Які чинники обмежують розвиток і становлення впливових політичних партій, партійної системи в цілому? Що необхідно зробити для подолання їх впливу?

За час між виборами 1998р. та 2002р. кількість політичних партій зросла майже вдвічі, але це не дає підстав стверджувати, що в Україні сформована партійна система. Жодна з партій не є впливовою, оскільки розвиток і становлення політичної організації обмежують багато чинників. Головний з них — відсутність широкого народного визнання та підтримки. Досягнення такої підтримки стане можливим, коли в державі буде засновано інститут політпрацівників, чи Вища партійна школа, де могли б навчатися будувати демократію цивілізованим шляхом.

Також важливо враховувати фінансовий стан партій. У деяких партій фінансові можливості обмежені — це не дає їм змоги проводити акції, поширювати інформацію про себе тощо. Ми вважаємо, що в державному бюджеті треба передбачити цільове фінансування партій, дати їм можливість через ЗМІ безкоштовно

спілкуватися з громадськістю (не лише під час виборів), здійснювати політичні проекти. Кожна політична партія має щорічно звітувати, як вона виконує накази виборців та свої програмні засади.

2. Якими є особливості участі політичних партій у парламентських виборах 2002р., порівняно з 1998р.?

Український народ вартий кращої долі, і ми сподіваємося, що наступний Парламент буде спроможним забезпечити її. Парламент може стати дієздатним, якщо пропрезидентські партії підуть на вибори єдиним потужним блоком, в якому суспільний інтерес переважатиме власні амбіції лідерів. Тоді в Парламенті буде структурована більшість, яка зможе відстоювати інтереси різних соціальних груп. Щодо перебігу виборів, то можна вже сьогодні прогнозувати наступне: буде використовуватися адміністративний ресурс; боротьба за місця у Верховній Раді України відбуватиметься між блоками партій; інформаційна кампанія буде більш агресивною, з широким використанням компромату; виборча кампанія 2002р. буде найдорожчою за витратами; є можливою фальсифікація виборів; на цих виборах може стартувати й майбутній Президент.

3. Чи вдасться забезпечити чесність і прозорість парламентських виборів 2002р., зменшити вплив адміністративного ресурсу? Що для цього необхідно зробити?

Проведення наступних парламентських виборів в Україні на засадах прозорості та чесності — вимога ОБСЄ. Забезпечення прозорості процесу голосування, захисту прав виборців — важливий крок до зближення з європейськими інституціями. Для підвищення авторитету нашої держави під час виборів необхідно обрати або призначити з числа депутатів Верховної Ради України регіональних представників-спостерігачів, щоб уникнути адміністративного тиску та фальсифікації. Агітаційна кампанія має бути побудована на довірі та чесності — це, в першу чергу, стосується незалежних ЗМІ при проведенні дебатів та подачі просвітницької інформації про діяльність партій і їх лідерів.

Соціал-демократична партія України
Юрій БУЗДУГАН

1. Які чинники обмежують розвиток і становлення впливових політичних партій, партійної системи в цілому? Що необхідно зробити для подолання їх впливу?

Безумовно, бюрократія зробила багато для недопущення розвитку партійної системи в Україні. Політика, спрямована на це, була започаткована ще за часів правління Л.Кравчука,

а з приходом Л.Кучми і народженням системи кланів концепція "партії влади" отримала новий поштовх розвитку. Врешті, В.Горбулін, явно переплутавши Україну і Кучму, висунув ідею, що лише кланові партії є патріотичними, а від ідеологічних партій України не слід чекати нічого, крім неприємностей.

Проте, не бюрократія стала головним чинником обмеження партійного будівництва в Україні. Головний чинник — стан українського суспільства.

Згідно з результатами аналізу, зробленого аналітиками СДПУ, українське суспільство пройшло етапи героїчної та клієнтальної епох і зараз мінає стадію феодалної епохи, якій відповідають партії олігархів та партії-зародки, що розвиваються у повноцінні лише в наступну — ідеологічну епоху.

За нашими оцінками, початок ідеологічного етапу розвитку українського суспільства слід очікувати в 2002р.

2. Якими є особливості участі політичних партій у парламентських виборах 2002р., порівняно з 1998р.?

Якщо вибори 1998р. відбулися в умовах становлення феодалних відносин, то вибори 2002р. проходять під знаком вже збудованого абсолютизму. Ідеологічні партії навіть і не мріють втрутитися в розподіл мандатів у мажоритарних округах, а в пропорційній частині ведуть оборонні бої. Це — вершина влади "вертикалі". Відтепер її чекає лише падіння. Але в контексті зазначених вище процесів результати наступних виборів не мають значення. Хто б не прийшов до Парламенту, феодална система буде зруйнована. Згадаймо, що лідером опозиції у 1789р. у Франції був рідний брат короля.

3. Чи вдасться забезпечити чесність і прозорість парламентських виборів 2002р., зменшити вплив адміністративного ресурсу? Що для цього необхідно зробити?

Чесних виборів не буде. Відпрацьовано технології маніпулювання як суспільною свідомістю, так і підрахунком голосів, народ пасивний, опозиція не спромоглася запропонувати позитивних альтернатив. Вплив адміністративного ресурсу буде обмежений лише рівнем активності (точніше, пасивності) виборців.

Соціалістична партія України

Йосип ВІНСЬКИЙ

1. Які чинники обмежують розвиток і становлення впливових політичних партій, партійної системи в цілому? Що необхідно зробити для подолання їх впливу?

Основною причиною, що гальмує процеси становлення і розвитку політичних партій, є

нинішній владний режим. Формування громадянського суспільства, правової демократичної держави, де народ є єдиним джерелом влади, а політичні партії — виразником його волі, не відповідає інтересам кланової олігархії. Більшість правих партій України є по суті бізнес-проектами різних кланів і ФПГ, а не політичними партіями у класичному їх розумінні.

Становленню політичних партій мало б сприяти запровадження виборів на пропорційній основі. Це необхідна умова перетворення партій на реальних суб'єктів виборчого процесу, забезпечення можливості формування політично відповідальної влади.

2. Якими є особливості участі політичних партій у парламентських виборах 2002р., порівняно з 1998р.?

Новий Закон України "Про вибори народних депутатів України", на перший погляд, дещо розширює можливості участі політичних партій у виборчому процесі в частині формування виборчих комісій, агітації, підрахунку голосів, спостереження за визначенням результатів голосування. Водночас, це все може виявитися недієвим. І не лише тому, що в існуючі закони не внесено уточнень процедур, які визначають порядок притягнення до юридичної відповідальності.

Аналіз ситуації свідчить, що влада, як і раніше, готується за рахунок адміністративного ресурсу, а також прямих фальсифікацій забезпечити результати виборів на свою користь.

Отже, якимось визначальним особливостям участі політичних партій у парламентських виборах 2002р. не передбачається, за винятком однієї: владний режим робитиме все, аби опозиційні партії і, перш за все, Соціалістична партія України, не пройшли до нового Парламенту.

3. Чи вдасться забезпечити чесність і прозорість парламентських виборів 2002р., зменшити вплив адміністративного ресурсу? Що для цього необхідно зробити?

Якби парламентські вибори були прозорими й демократичними, то до Верховної Ради України не пройшов би жоден з представників кланово-олігархічного режиму, так званої партії влади. Президент України ніколи не погодиться на такий варіант. Адміністративний ресурс, його кримінальний зміст — суть нинішньої влади, її опора.

Обов'язок справді опозиційних, прогресивних демократичних сил суспільства полягає в руйнуванні адміністративного ресурсу через: законодавчу базу і судову практику; масово-політичні акції; зовнішній фактор, зокрема, залучення міжнародних спостерігачів; моніторинг виборчої кампанії, участь у формуванні виборчих комісій, контроль за голосуванням і підрахунком голосів.

Поєднання зусиль усіх політичних партій, незалежно від ідеологічного спрямування, довкола ідеї чесних виборів — найважливіше завдання виборів 2002р.

*Прогресивна
соціалістична
партія України*

Наталія ВІТРЕНКО

1. Які чинники обмежують розвиток і становлення впливових політичних партій, партійної системи в цілому? Що необхідно зробити для поглиблення їх впливу?

Формування та розвиток партій в Україні має конституційну основу й спирається на норми міжнародного права. Але біда України полягає в тому, що норми Конституції і міжнародного права порушуються на всіх рівнях влади.

Для становлення партій виняткове значення мають законодавчі гарантії прав опозиції, доступ до ЗМІ. А в Україні — махрова цензура й відсутність свободи слова. Стосовно нашої партії прикладів скільки завгодно. Зокрема, 29 жовтня 2000р. партія проводить масову акцію протесту — мітинги під гаслом “За Україну без Кучми, МВФ і олігархів”. Мітинги проходять у 138 населених пунктах 22 регіонів України. ЗМІ мовчать. 16 липня 2001р. ми знову проводимо масову акцію — мітинги під гаслом “За союз України, Білорусі і Росії”. Цієї осені (з 27 жовтня по 7 листопада) наша партія провела 368 мітингів під гаслом “Захистимо своє право на життя”. Мітинги пройшли в 23 регіонах України. І знову ЗМІ мовчать. Отже, партія позбавлена можливості поінформувати громадян України про цілі та зміст акцій.

Як же людям знати про нашу партію? Трансляція сесії Верховної Ради України припинена вже близько трьох років, і населення абсолютно не поінформоване про те, які закони вносяться і хто як голосує. Ефір скуповують “грошові мішки”. Опозиційні партії не мають державної підтримки у своїй діяльності, що суперечить нормам і практиці демократичних країн. Тому конче потрібний закон про опозицію. І в Парламенті, і у висвітленні роботи партії права опозиції мають бути гарантованими.

Дуже важливим є кваліфікований аналіз відмінностей партійних ідеологій, програм. Як прояв кричущого невігластва, я можу оцінити позицію нинішніх досить відомих політологів, науковців, викладачів — про те, що всі партії мають однакові програми. Принципово партії поділяються на соціалістичні (комуністичні) та буржуазні. Їх відмінністю є навіть не ставлення до відносин власності (на перехідному етапі й соціалістичні партії можуть визнавати та підтримувати приватну власність), а проблема влади, механізм її формування, функції і повноваження.

Буржуазні партії захищають принцип загального виборчого права й тасмні прямі вибори (це якраз і є механізм приходу до влади багатих людей). Соціалістичні (комуністичні) партії через механізм обмеженого виборчого права та східцеві вибори забезпечують прихід до влади людей, які живуть на трудові доходи. Причому в цій моделі влади немає жодних

привілеїв для депутатів і передбачений їх відклик у будь-який момент.

Для оцінки діяльності партії необхідно заявлені нею гасла та програми співвідносити з реальною діяльністю. Особливо важливим таким аналіз є для парламентських партій.

2. Якими є особливості участі політичних партій у парламентських виборах 2002р., порівняно з 1998р.?

Маса штучно створених партій (на “індивідуальне замовлення”) будуть зливатися з більш “розкрученими”. З цього боку, вибір для людей буде простішим. З іншого боку, зростання тіньової економіки та корумпованості суспільства, зростання зацікавленості іноземних держав у приватизації підприємств і землі України, безумовно, призведуть до вкладання шаленого обсягу “чорних” грошей у виборчу кампанію. Через підконтрольне телебачення PR-проекти будуть зомбувати населення. Олігархічні клани будуть відмиватися самі й паплюжити конкурентів. Кидати будуть все, що завгодно. Дай Боже, щоб тільки не гранати!

3. Чи вдається забезпечити чесність і прозорість парламентських виборів 2002р., зменшити вплив адміністративного ресурсу? Що для цього необхідно зробити?

На це я і не сподіваюся. Вже сьогодні, з екрана телебачення не сходять реклами “грошових мішків” — “Демосоюзу”, “Жінок за майбутнє”, АПУ, ПЗУ та ін. Думаю, вони вже скупчили ефір до кінця березня. В той же час, коли ми, народні депутати України, проводимо поточні зустрічі з виборцями, не є поодинокими випадки, коли з нас за приміщення вимагають великі гроші, чи просто відмовляють у приміщенні, не зважаючи на норми закону. Так було в Чермерівцях на Хмельниччині, у Сквирі Київської області, Дарницькому районі м.Києва.

Будемо намагатися змінити ситуацію в Україні через моніторинг як виборчої кампанії, так і процесу голосування. Забезпечимо всі виборчі дільниці представниками партії. Організуємо паралельний підрахунок голосів. Будемо звертатися до міжнародних інституцій, щоб надіслали до України спостерігачів. Будемо використовувати всі доступні нам засоби, щоб надати виборцям вичерпну інформацію про ситуацію в Україні, перспективи розвитку та реальну діяльність партій. ■

*Ліберальна партія
України (оновлена)*

Павло В'ЯЛОВ

1. Які чинники обмежують розвиток і становлення впливових політичних партій, партійної системи в цілому? Що необхідно зробити для поглиблення їх впливу?

Політична система в Україні, не дивлячись на велику кількість політичних партій, лише формується. Існуюче законодавство, що

регламентує діяльність партій, сприяє “розмитості”, аморфності партійної системи, індивідуального ставлення населення до політичних процесів, тривалого існування відверто слабких політичних структур.

Для того, щоб політична партія стала впливовою, необхідна наявність кількох факторів, а саме: (1) харизматичного лідера; (2) привабливої ідеології; (3) розвинутої організаційної структури; (4) потужної фінансової бази; (5) впливових ЗМІ. Лише дві-три партії в Україні відповідають цим вимогам, але вони не охоплюють усього спектру ідеологічних уподобань населення.

Для становлення потужної партійної системи необхідні консолідація партій з подібною чи однаковою ідеологією, зростання вимог законодавства до утворення та діяльності політичних партій; та, що надзвичайно важливо — зацікавлення влади в зміцненні партійної системи.

Відмова від 4% бар'єру може стати ще одним фактором, що сприяв би розвитку партійної системи, але з обов'язковою умовою участі у виборах лише тих партій, що мають розгалужену організаційну структуру в не менше 2/3 адміністративно-територіальних одиниць України, що дає їм право називатися всеукраїнськими.

Отже, головна проблема — невідповідність між існуючою правовою базою та декларованою бажаною європейською моделлю політичної системи в Україні. Штучне гальмування розвитку партійної системи об'єктивно веде до її кризи.

2. Якими є особливості участі політичних партій у парламентських виборах 2002р., порівняно з 1998р.?

У виборах братимуть участь лише дві-три потужні партії, які навіть за сучасних умов здатні грати роль самостійного та повноцінного суб'єкта виборчого процесу. Переважна більшість партій — понад 90% — змушені будуть не брати в них участі взагалі, чи блокуватися “під лідера”, або з сильнішою політичною структурою, не завжди подібною ідеологічно. Вибори 2002р. — це вибори не політичних партій чи ідеологій, це вибори особистостей, лідерів, змагання їх впливу, авторитету та капіталу, що є наслідком нерозвинутості партійної системи в Україні.

Порівняно з виборами 1998р., наступні стануть не просто жорсткішими чи жорстокішими, їх відрізнить не бажання взяти більшу кількість депутатських мандатів, — а отримати конституційну більшість у Парламенті з метою чи зберегти, чи змінити існуючу політичну систему в самому широкому сенсі цього слова.

3. Чи вдається забезпечити чесність і прозорість парламентських виборів 2002р., зменшити вплив адміністративного ресурсу? Що для цього необхідно зробити?

Чесність і прозорість парламентських виборів має забезпечити Президент України як гарант її Конституції, і його останній Указ є підтвердженням рішучості намірів і майбутніх дій глави держави.

У виборах братимуть участь, як мінімум, 5-6 опозиційних чи помірковано опозиційних структур, а також зацікавлених пропрезидентських партій, здатних отримати копію першого протоколу засідання дільничної комісії. Якщо врахувати й чисельних закордонних спостерігачів, яких запросив Президент України, то адміністративний ресурс насправді може стати черговим міфом, а не реальністю. Наша партія також реально братиме участь в процесі забезпечення прозорості виборів. ■

**Партія
Зелених України**

Ігор ГАВРИЛОВ

1. Які чинники обмежують розвиток і становлення впливових політичних партій, партійної системи в цілому? Що необхідно зробити для подолання їх впливу?

Головними чинниками, що перешкоджають становленню багатопартійної системи європейського типу в Україні є наступні: (1) ставлення населення до партій як до адміністративних структур, що керують державою, — таке ставлення лишилося нам у спадок від радянських часів та КПРС; (2) невиразність сучасних українських партій — у країні існують близько 100 партій і чи не 99 з них мають однакові програми, статuti та ін.; (3) брак кадрів — партійною діяльністю займаються люди, погляди яких сформувалися ще за радянських часів, а молодь неохоче залучається до партійної роботи; (4) брак фінансового забезпечення діяльності партій; (5) недосконалість законодавства про політичні партії.

2. Якими є особливості участі політичних партій у парламентських виборах 2002р., порівняно з 1998р.?

Особливості наступної виборчої кампанії полягатимуть в усуненні ідеологічних партій з політичної арени та виході на перший план партій, що тісно співпрацюють з ФПГ. Крім того, можливим є “розчинення” ідеологічних партій у тих же ФПГ, що використовуватимуть ідеологію як прикриття. Лише кілька партій будуть відстоювати власне ідеологічні позиції.

3. Чи вдасться забезпечити чесність і прозорість парламентських виборів 2002р., зменшити вплив адміністративного ресурсу? Що для цього необхідно зробити?

Прозорість можна забезпечити, залучаючи до контролю над виборчим процесом інститути громадянського суспільства, що формуються в Україні, та незалежні ЗМІ. А щодо адміністративного ресурсу, то він завжди використовувався і завжди буде використовуватися владними структурами з метою убезпечити себе від будь-яких змін, оскільки ці структури, як правило, є консервативними й не зацікавленими в зміні статусу чи становища. ■

**Аграрна
партія України**

Михайло ГЛАДІЙ

1. Які чинники обмежують розвиток і становлення впливових політичних партій, партійної системи в цілому? Що необхідно зробити для подолання їх впливу?

Українська політична система утворилася саме в тих параметрах, в яких це мало статися після тоталітарної однопартійної диктатури. Тому в окремих випадках політичні позиції та дії Президента, Парламенту, Уряду носять несаможиттєвий характер. Впливають політичні гени минулої системи. І в цьому Україна не виняток, у всіх посткомуністичних країнах ідеологічні синдроми ще “живуть і перемагають”.

Вилікуватися від цього зможемо лише тоді, коли буде чітко окреслена українська національна ідея, і навколо неї об’єднаються всі громадяни України, незалежно від віку, соціального стану, національності, віросповідання, партійності, посади і т.ін. — тобто всі, кому не байдуже майбутня доля України та її економічний розвиток, добробут народу, демократичні, правові засади.

2. Якими є особливості участі політичних партій у парламентських виборах 2002р., порівняно з 1998р.?

Можна очікувати граничного загострення боротьби, політизації усіх питань економічного, політичного й культурного життя. Неминучими є спроби спекулювати на мовному, етнічному, релігійному питаннях.

Слід бути готовими до спроб з боку певних сил суттєво дестабілізувати ситуацію в Україні. Не можна не брати до уваги намагання окремих партій і політиків застосовувати брудні технології, нехтувати виборчим законодавством, вдаватися до підкупу виборців і т.ін. Можливими є сепаратистські прояви та прагнення використати їх у виборчій боротьбі — насамперед, цього слід чекати від екстремістських організацій. Такі прояви повинні бути заблокованими відповідними державними структурами.

3. Чи вдасться забезпечити чесність і прозорість парламентських виборів 2002р., зменшити вплив адміністративного ресурсу? Що для цього необхідно зробити?

Це залежатиме від багатьох чинників, насамперед, від політичної волі керівництва держави, від готовності наполегливо відстежувати всі випадки зловживання владою на місцях та оперативно припиняти такі спроби, від принциповості й незалежності виборчих комісій, їх готовності не допускати порушень виборчого законодавства та об’єктивно ставитися до всіх учасників виборчих перегонів. Забезпечити чесність і прозорість виборів можна також за участі самих партій, якщо

переважна їх більшість укладе неформальну угоду про чесні вибори за підтримки ЗМІ та постійного, гласного громадського контролю.

Лише за таких умов суспільство матиме реальні можливості впливати на забезпечення легітимності виборчого процесу та його результатів. ■

**Партія
“Демократичний
Союз”**

Володимир ГОРБУЛІН

1. Які чинники обмежують розвиток і становлення впливових політичних партій, партійної системи в цілому? Що необхідно зробити для подолання їх впливу?

Протягом років незалежності виконавча влада України сама великою мірою стримувала розвиток партійної системи. Прагнучи забезпечити максимальну незалежність від суспільства, вона намагалася перешкодити процесу його політичної структуризації. А поясувалося це прагненням влади відобразити інтереси всього суспільства й бути вищою за політико-ідеологічні сутічки.

Ця стратегія призвела до того, що коли політичні угруповання, які репрезентують інтереси адміністративно-економічних груп, набули такої ваги, що можуть висувати ультиматум, — влада опинилася сам на сам з цими структурами. А масових і структурованих партій дуже мало. Ситуація, що склалася, — наслідок хибної практики, коли партії та громадські об’єднання сприймалися або як масовка, або як групи підтримки дій влади.

Умови гармонійного розвитку партійної системи може забезпечити вироблення чіткої законодавчої регламентації участі партій у формуванні та здійсненні державної політики. Сьогодні в державному управлінні існує очевидний ухил у бік виконавчої влади. І це провина не лише виконавчої влади. В публічній політиці відсутні особистості, які виступали б виразниками інтересів значних соціальних груп.

Для виходу з такого становища слід залучати якомога ширші кола громадськості до прийняття владних рішень, передусім — через партійну роботу та участь у виборах.

2. Якими є особливості участі політичних партій у парламентських виборах 2002р., порівняно з 1998р.?

Головна відмінність виборчої кампанії 2002р. — суттєве збільшення партійної складової і на виборах до Верховної Ради, і на місцевому рівні. Успіх “вільних стрільків” буде скоріше винятком або збігом певних обставин.

Друга відмінність — прагнення партій до створення потужних блоків та альянсів, які намагатимуться “поділити” територію країни та не витратити ресурсів на зайві сутічки. Процес

блокування свідчить, що політичні партії починають спиратися не лише на владно-бізнесові групи, а й на ширші верстви суспільства, партії піднімаються над вузькими корпоративними інтересами, ми спостерігаємо спроби відшукаати компроміс.

Можна також прогнозувати регіоналізацію, або навіть районізацію виборчого процесу, коли подолання 4% бар'єру буде забезпечене голосами жителів кількох регіонів чи областей. Майже всі партії декларують свій загальнонаціональний статус, але реально ця виборча кампанія продемонструє регіональний характер багатьох політичних структур.

Агресивна інформаційна політика — ще одна риса майбутніх виборчих перегонів.

Слід звернути увагу на відмінність, якій поки що ні влада, ні потенційні учасники виборчого марафону не приділяють належної уваги. Йдеться про роль міжнародних організацій у спостереженні ступеню коректності виборчої кампанії. Висновки, що зроблять зарубіжні спостерігачі та аналітики, матимуть прямий вплив як на імідж України, так і на її спроможність брати участь у процесі європейської інтеграції.

3. Чи вдасться забезпечити чесність і прозорість парламентських виборів 2002р., зменшити вплив адміністративного ресурсу? Що для цього необхідно зробити?

Нинішній виборчий закон на порядок жорсткіший у частині регламентації виборчого процесу, ніж попередній. Беззастережної фальсифікації підрахунків вдасться уникнути, якщо всі учасники виборів візьмуть на себе консолідовану відповідальність за прозорість виборчого процесу. Обов'язково слід провести відповідну просвітницьку роботу з виборцями та забезпечити збалансований склад виборчих комісій.

У цьому сенсі партія Демократичний Союз готова співпрацювати з усіма громадськими і політичними організаціями, ЗМІ, міжнародними структурами, яким не байдужа доля парламентських виборів.

*Всеукраїнське
політичне
об'єднання
"Жінки за майбутнє"*
**Валентина
ДОВЖЕНКО**

1. Які чинники обмежують розвиток і становлення впливових політичних партій, партійної системи в цілому? Що необхідно зробити для подолання їх впливу?

Проблема розбудови партійно-політичної структури в Україні є зараз дуже болючою. Але принциповим є, перш за все, той факт, що в нас досі не сформований класичний партійний спектр, що має складатися з п'яти основних політичних напрямів (ультраправі, правоцентристи, центристи, лівоцентристи, ультраліві).

З цим спектром мають бути пов'язані й уподобання виборців. Сьогодні політичний спектр та шкала суспільних симпатій в Україні не відповідають одне одному. Ситуація буде змінюватися в ході наступних виборів.

2. Якими є особливості участі політичних партій у парламентських виборах 2002р., порівняно з 1998р.?

Вибори 2002р. будуть характеризуватися більш активною роллю політичних партій і блоків, а також високим рівнем політичної конкуренції. Вибори мають стати своєрідним еволюційним стрибком як для українського політикуму, так і для політичних партій. Адже саме ті політичні партії і виборчі блоки, що подолають 4% бар'єр на виборах до Парламенту та які приведуть своїх представників до органів місцевого самоврядування всіх рівнів, матимуть політичне майбутнє. Тим, хто не витримає цього політичного іспиту, надалі буде дуже важко існувати як політичним організаціям.

3. Чи вдасться забезпечити чесність і прозорість парламентських виборів 2002р., зменшити вплив адміністративного ресурсу? Що для цього необхідно зробити?

Чесність і прозорість парламентських виборів має забезпечити чітко розбудована та законодавчо забезпечена система громадського контролю, яка дозволить політичним партіям, громадським організаціям, ЗМІ стати надійними захисниками народного волевиявлення. Ця система має базуватися як на законодавчих засадах, так і на використанні найновіших інформаційних і комунікативних технологій.

Всеукраїнська

*Чорнобильська
народна партія
"За добробут та
соціальний захист
народу"*

Микола ІСАЄВ

1. Які чинники обмежують розвиток і становлення впливових політичних партій, партійної системи в цілому? Що необхідно зробити для подолання їх впливу?

Развитие влиятельных политических партий в Украине ограничивают следующие факторы: (1) недооценка места и роли партий в жизни страны Президентом, Правительством, Парламентом Украины, самими партиями и обществом; (2) несовершенство Конституции и действующего законодательства о партиях; (3) действие смешанной системы выборов; (4) невыраженное и незакрепленное законодательно участие партий в выборах в органы местного самоуправления; (5) ограниченное участие и роль партий в формировании и деятельности центральных и местных органов исполнительной власти, а также в общественно-политическом контроле за деятельностью государственных органов власти;

(6) формирование негативного образа партий и их роли в обществе органами власти и средствами массовой информации; (7) противодействие местных органов власти в создании независимых от них местных организаций партий и в проведении ими нормальной партийной деятельности в данном регионе; (8) неравные возможности доступа к государственными СМИ; (9) непредоставление партиям обязательного частичного государственного финансирования, помещений под офисы и т.п.; (10) низкая квалификация партийных руководящих кадров; (11) слабое осознание гражданами Украины необходимости создания независимых политических партий и проведения ими самостоятельной политической деятельности.

Для преодоления влияния этих негативных факторов необходимо чётко определить место и роль партий в обществе. Многопартийная система должна быть обязательным и главным элементом демократии в государстве, что следует закрепить в Конституции Украины. Кроме того, законодательно должно быть закреплено следующее: (1) обязательное участие партий в формировании и реализации политики государства и регионов; (2) частичное обязательное государственное финансирование партий, набравших на выборах не менее 1% голосов; (3) содействие органов исполнительной власти решению организационных вопросов деятельности партий; (4) бесплатное и равное пользование партиями государственными СМИ; (5) создание политсоветов при Президенте Украины и главах местных администраций; (6) проведение выборов в Парламент и органы местного самоуправления только на пропорциональной основе; (7) формирование парламентского большинства, которое должно избирать Президента страны, утверждать состав Правительства, т.е. нести ответственность перед избирателями за состояние дел в стране; (8) урегулирование прав, функций и ответственности оппозиции.

2. Якими є особливості участі політичних партій у парламентських виборах 2002р., порівняно з 1998р.?

Особенности выборов 2002г. определяются, главным образом, двумя обстоятельствами: во-первых, в Украине значительно возрос протестный электорат, что будет использовано партиями; во-вторых, появилась значительная некоммунистическая партийная оппозиция к действующей власти.

Поэтому в предстоящей избирательной кампании: (1) более ярко и сильно развернется политическая борьба за власть между действующей властью, олигархическими кланами, с одной стороны, и их противниками — с другой; (2) партиями будут проводиться значительное количество массовых акций протеста; (3) будет предпринята сильнейшая попытка отстранения от власти действующего Президента Украины Л. Кучмы; (4) избирательная кампания в значительной степени будет управляться и финансироваться извне, тремя внешними силами: США, Западной Европой и Россией.

3. Чи вдасться забезпечити чесність і прозорість парламентських виборів 2002р., зменшити вплив адміністративного ресурсу? Що для цього необхідно зробити?

Честность и прозорчность парламентских выборов 2002г. не будут обеспечены, поскольку выборы проводятся в стране, где значительную роль играет “теневой” капитал. Влияние административного ресурса на выборах 2002г. уменьшит тоже не удастся, так как в стране имеют беспредельную власть Президент и назначенные им главы администраций.

Для обеспечения честности и прозрачности выборов, а также для уменьшения влияния административного ресурса необходимо реально развивать в стране демократию, многопартийность, обеспечить условия для создания и развития сильных и влиятельных партий, имеющих поддержку и доверие большинства граждан Украины.

Українська
Національна
Асамблея

Емыаг КОВАЛЕНКО

1. Які чинники обмежують розвиток і становлення впливових політичних партій, партійної системи в цілому? Що необхідно зробити для подолання їх впливу?

В Україні ще не сформоване громадянське суспільство. За його відсутності неможливим є й існування повноцінної політичної партії відкритого типу, незалежної від владних інституцій, яка могла б не лише проголосувати загальнолюдські цінності, але й відстоювати їх. Діяльність кожної партії суворо регламентована не законом, а владою. Тому й виникають фінансові проблеми, що впливають на кадрові, організаційні та інші ресурси, без чого неможливе нормальне існування політичної партії. Вирішити ці проблеми можна лише за наявності політичної волі широких верств населення. Сподіватися сприяння цьому з боку влади абсурдно, оскільки це владі не потрібно. Є два шляхи вирішення проблем: революційний та еволюційний. Революційний шлях не гарантує, що не призведе до того, що було раніше, а еволюційний — що нам відміряно достатньо часу. Влада має піти на розумний компроміс у відповідь на прагнення політично активних верств побудувати громадянське суспільство.

2. Якими є особливості участі політичних партій у парламентських виборах 2002р., порівняно з 1998р.?

Партії намагатимуться врахувати особливості виборчого закону та пристосуватися до реалій політичного життя. Безперечно, кількість блоків і партій у виборчому бюлетені значно скоротиться. Коштів треба буде викласти значно більше, а часу для ведення агітаційної компанії відведено значно менше, ніж на попередніх парламентських виборах.

3. Чи вдасться забезпечити чесність і прозорість парламентських виборів 2002р., зменшити вплив адміністративного ресурсу? Що для цього необхідно зробити?

Для кандидатів, що балотуватимуться в мажоритарних округах, перемога на виборах залежатиме від наявності у їх активі адміністративного ресурсу. Досвід довиборів до Парламенту в 1998р. свідчить саме на користь цієї тези. Те саме можна сказати й про партійні структури, хоч тут конкуренція буде жорсткішою, відповідно — і контроль теж. Зменшити вплив адміністративного ресурсу, забезпечити проведення чесних і прозорих парламентських виборів можна лише в майбутньому — за умови становлення громадянського суспільства та суворого покарання за фальсифікацію і незаконне втручання в процес самих виборів.

Український
Народний Рух

Юрій КОСТЕНКО

1. Які чинники обмежують розвиток і становлення впливових політичних партій, партійної системи в цілому? Що необхідно зробити для подолання їх впливу?

Найголовніше — це відсутність державної політики (цілеспрямованих дій Президента, Уряду та Верховної Ради України), яка б сприяла формуванню політично відповідальної влади, базованої на політичній основі, а не на корпоративних інтересах кланів чи особистих симпатіях. До влади має приходити політична сила, а не обрані в мажоритарних округах “темні конячки”, і саме вона має впливати на формування парламентської більшості, Уряду, місцевих органів виконавчої влади, а потім відповідати за результати своєї діяльності. Лише в такий спосіб виборцю стане зрозумілим, яка ж політична сила стала причиною досягнень чи провалів в економічній і соціальній сферах.

Другий аспект — це відсутність законодавства, яке б стимулювало розвиток політичних партій, зокрема закону про вибори на пропорційній основі. Пропорційні вибори стимулювали б формування і політично відповідальної влади, і потужних, ідеологічно монолітних партій. Необхідно, щоб законодавчо було заборонено формування фракцій не на політичній основі. Саме відсутність законодавства спровокувала на початку 2000р. масові міжфракційні міграції у Парламенті — за формою це був перехід депутатів, обраних здебільшого в мажоритарних округах, до інших фракцій, а по суті — “перекуповування депутатів”. У такий спосіб за рахунок залучення фінансових потужностей окремі партії, які на виборах не показали особливих результатів, створили досить чисельні фракції.

Нарешті, через відсутність законодавчої регламентації діяльності політичних партій, і в

першу чергу — визначення їх права стосовно доступу до ЗМІ та принципи їх фінансування, стало можливим формування в Україні політико-економічних холдингів, або, як їх називають в народі, олігархічних партій. Не маючи ідеології, проте використовуючи потужні інформаційні та фінансові ресурси, вони сьогодні виступають активними учасниками політичного процесу в Україні.

2. Якими є особливості участі політичних партій у парламентських виборах 2002р., порівняно з 1998р.?

Як учасник усіх трьох виборчих кампаній можу спрогнозувати, що вибори 2002р. відрізнятимуться цинізмом в сенсі використання брудних політичних технологій, надмірним використанням адміністративного ресурсу, відсутністю правил політичних змагань та іншими чинниками, які не дозволять провести вибори у демократичний спосіб. Щодо особливостей виборів-2002, зупинюся на таких аспектах.

А. Дилеми. Під час виборів-2002 Україна постане перед трьома головними дилемами: Європа чи Євразія; демократія чи олігократія; незалежна держава чи російський сателіт. Перша стосується вступу України до європейських та євроатлантичних структур, у першу чергу — ЄС та НАТО. Друга — чи піде країна демократичним шляхом розвитку, чи повторить латиноамериканський шлях, і ще десятки років ми спостерігатимемо, як в Україні формуються потужні кланово-олігархічні угруповання та утворюватиметься все більше розшарування між надто багатими і надто бідними. За таких умов “надто багатим” буде легко маніпулювати волевиявленням зубожілого народу та утримувати в руках державну владу, тому про демократію можна буде забути на довгі роки. З огляду на це, ціна перемоги буде надзвичайно високою. Третя — чи вдасться Україні розвиватися як незалежній державі, чи російські економічні та політичні впливи поступово перетворять її на сателіта Росії.

Б. Чинники. Зважаючи на ключові питання виборів-2002, слід виокремити два важливі чинники, що впливатимуть на хід і результати виборів.

Починають потужну політичну гру ті сили, які 10 років формували свій капітал та засоби політичного впливу, в першу чергу — ЗМІ та організаційні структури. І на сьогодні є такі партії, точніше, холдинги, які змагатимуться за владу в Україні, причому на багато десятиліть наперед.

Ще один чинник — так званий “російський фактор”. Після років спроб брутального політичного тиску на Україну сьогодні Росія буде іншу політику — декларує важливість демократичних українсько-російських стосунків, але в той же час активно приватизує найбільш важливі об’єкти в Україні. Росія буде зацікавлена в перемозі тих сил, які дозволять продовжити “приватизацію України” та далі втягувати її у сферу своїх воєнно-політичних інтересів. Оскільки російський капітал сьогодні має те ж кримінальне походження, що й український, то це дозволяє їм діяти спільно та бути надто важливим чинником у забезпеченні політичних результатів наступних виборів.

Я далекий від того, що актуальною буде "червона загроза". Не думаю, що комусь вдасться й розіграти цю карту, як було зроблено, наприклад, на президентських виборах. Її час від часу витягають, але вона вже досить заявлена і вже далеко не червона.

В. Політичні сили. На сьогодні в Україні вже окреслені ті головні політичні сили, які змагатимуться за владу, і це є важливою відмінністю від попередніх виборів.

Уперше за багато років праві вийдуть консолідованою силою (блок "Наша Україна"). Якщо раніше правих звинувачували в "амбітності", то зараз "амбіції" лідерів правих партій сконцентровані винятково на тому, щоб коаліція національно-демократичних сил на чолі з В.Ющенком могла реально боротися за владу в Українській державі. Ліві — напевно, вперше за історію парламентських виборів в Україні — перебуватимуть у становищі, в якому на виборах 1994р. та 1998р. були праві: розпоршеними по різних блоках. Нарешті, так звані "центристи" — олігархічні партії і сили, що будуть свою діяльність переважно на використанні адміністративного ресурсу, — також підуть двома блоками.

Г. Перспективи правих. У результаті виборів-2002 праві ще не зможуть сформувати парламентську більшість, однак матимуть змогу отримати "золоту акцію" у Верховній Раді, сформувавши фракцію, без якої ухвалення жодного рішення буде неможливим. Результати виборів дозволять правим отримати значну кількість місць в Уряді та вперше реально сформувати свою вертикаль влади — від Парламенту до сільських рад. Але головним вважаю те, що внаслідок виборів-2002 праві зможуть вирішити ключову для української політики проблему — утворити єдину впливову правоцентристську партію. Кроком до цього має стати виборчий блок "Наша Україна". З огляду на це, я категорично відкидаю можливість об'єднання на парламентських виборах партій з різною ідеологією.

3. Чи вдасться забезпечити чесність і прозорість парламентських виборів 2002р., зменшити вплив адміністративного ресурсу? Що для цього необхідно зробити?

Новий виборчий закон суттєво покращує процедуру виборів, дозволяючи зробити їх більш прозорими. Низка його положень відповідає практиці демократичних країн — зокрема, зміна інституту збору підписів на грошову заставу. Надзвичайно важливими моментами є зміна принципів формування виборчих комісій (раніше цю функцію повністю виконувала влада, а сьогодні це прерогатива суб'єктів виборчого права), а також процесу спостереження за перебігом голосування та процедури підрахунку голосів — згідно з новим законом, протокол отримують представники політичних партій, які є суб'єктами виборчого права. Однак, зважаючи на згадані вище чинники, що суттєво впливатимуть на хід виборів, забезпечити їх чесність та прозорість повною мірою не вдасться. ■

**Народна
партія вкладників
та соціального
захисту**

**Владислав
КРИВОБОКОВ**

1. Які чинники обмежують розвиток і становлення впливових політичних партій, партійної системи в цілому? Що необхідно зробити для подолання їх впливу?

Неопровержимой реальністю сьогоднішнього дня являється фактичне наліччя багатопартійності в політичній житті України.

Произошедший перенос акцента с интересов многочисленных классов на интересы социальных слоев, групп, порой весьма узких по своему составу, неизбежно привели к дроблению общественного движения, появлению большого количества партий, но при этом их общественно-политическая роль, до недавнего времени, снижалась. Во-первых, в основном малочисленные партии оказались менее способными обеспечить эффективную защиту интересов соответствующих групп населения. Во-вторых, слабо структурированным обществом руководит формально беспартийная власть, на которую реальное воздействие имеют региональные финансово-промышленные группировки.

Парадоксально, но при наличии многопартийности у нас нет политического многообразия. Абсолютное большинство политиков — воспитанники прежней политической системы и по своему характеру остаются большевиками: так же нетерпимы к инакомыслию, так же любят разрушать "до основания", клеймить и дискредитировать, рваться к власти любой ценой, так же любят апеллировать к принципам высокой морали, совершая при этом аморальные поступки. Пока в большинстве партийных сообществ доминирует один принцип — борьба за вертикаль власти. Отброшены в сторону идеологические различия; идет политическая война всех против всех, но возможны (в интересах борьбы за власть) и любые союзы и коалиции — левых и правых, агрессивных и прогрессивных. Большинство оппозиционеров находятся на содержании государства, пользуются положенными элите благами.

Партиям еще только предстоит настоятельно сформироваться, выработать четкие принципы и сделать их достоянием масс. А пока есть две основные партии — те, кто стоит у власти, и их многочисленные конкуренты.

Поэтому сегодняшнюю систему взаимоотношений политических организаций с обществом и государством можно и нужно совершенствовать.

Во-первых, общественно-политические организации, партии должны научиться воспринимать себя как инструмент соучастия граждан в управлении государством, стать реальным проводником интересов и воли граждан Украины.

Во-вторых, само государство должно научиться сохранять баланс, обеспечивая, с одной стороны, равные конкурентные условия для всех партий, а с другой — поддерживая партнерские отношения с теми общественно-политическими объединениями, деятельность которых объективно способствует реализации общенациональных интересов, ведет к укреплению стабильности и демократии. Мы считаем, что не власть порождает партии, а партии должны формировать власть, поддерживать ее и конструктивно критиковать, нести совокупную ответственность за все ее решения.

2. Якими є особливості участі політичних партій у парламентських виборах 2002р., порівняно з 1998р.?

Мы предполагаем, что расстановка политических сил на предстоящих выборах будет иная, чем на парламентских выборах 1998г.

Украинские коммунисты — восточники, государственники и патриоты. Но их патриотизм — советский, классовый, постоянно вступает в противоречие с их же принципом пролетарского интернационализма: ведь за последние десять лет в Украине сформировались новые социальные слои и целые классы, поэтому воплотить в жизнь этот принцип можно только на основе разжигания классовой борьбы, масштабных социальных конфликтов. Вряд ли такая перспектива развития социально-политической ситуации в стране найдет широкую поддержку среди населения.

КПУ уже близка к тому, чтобы потерять всякое влияние на ход событий в Украине. При этом этому немало может поспособствовать использование "административного ресурса", задействованного для создания альтернативных прокоммунистических организаций.

Самые отпетые монетаристы и закоренелые либералы осознают, что проводимая ими политика не пользуется поддержкой населения. Поэтому, чтобы блокировать возможные выпады оппозиции, украинский политический истеблишмент в последние месяцы заговорил о придании "рыночным реформам социальной направленности".

Социальная демагогия Правительства объяснялась и тем, что оно в своей политике чрезмерно близко подошло к праволиберальному краю политической шкалы. Причем перекося правительственной политики вправо настолько был очевиден, что это усилило оппозиционные настроения уже не на крайне левом фланге, а породило их в центре — в первую очередь, у партий социал-демократической ориентации. Отсюда и "социал-демократическая" риторика В.Ющенко.

Правительство В.Ющенко ушло в отставку, а правое крыло перешло в оппозицию. И чтобы вернуть (после заигрывания с социал-демократами) свои политические позиции, они стали заигрывать с националистическим крылом политического бомонда (что мы и видим сейчас в организованном блоке "Наша Украина". Возможно, что в Парламент пройдут новые партии, не такие огромные, но притягивающие к единению, консолидации сил.

3. Чи вдасться забезпечити чесність і прозорість парламентських виборів 2002р., зменшити вплив адміністративного ресурсу? Що для цього необхідно зробити?

Адміністративний ресурс буде продовжувати грати більшу роль на виборах в зв'язі з розширенням повномочий ЦИК; определением границ избирательных округов и избирательных участков; боязнью многих избирателей потерять работу; созданием общественных организаций, контролируемых различного рода администрациями.

Чтобы выборы были честными и прозрачными, нужно строго соблюдать закон о выборах.

В организационном смысле, новым является то, что теперь участие в выборах будет более конкурентоспособным (участие определяет определенная залоговая сумма, а не количество списочного состава), и выборы в 2002г. будут более прозрачными, чем в 1998г.

Політична партія
"Нова політика"

Олександр КУДІН

1. Які чинники обмежують розвиток і становлення впливових політичних партій, партійної системи в цілому? Що необхідно зробити для подолання їх впливу?

Для повноцінного розвитку та становлення впливових політичних партій сьогодні дуже важливими є їх консолідація та об'єднання; запровадження пропорційної системи виборів; ухвалення Закону України "Про Кабінет Міністрів України", в якому буде виписаний механізм формування Уряду політичними партіями, які пройшли до Парламенту.

2. Якими є особливості участі політичних партій у парламентських виборах 2002р., порівняно з 1998р.?

Основною особливістю участі політичних партій у наступних виборах є те, що вони стануть підготовкою до президентських виборів 2004р. Політики, які претендують на цю посаду, будуть намагатися набрати якнайбільше політичних дивідендів. Внаслідок цього, політична боротьба, порівняно з 1998р., буде гострішою, одним із її елементів стане боротьба за адміністративний ресурс, який не буде монополізовано як в 1998р., а розподілено між небагатьма партіями та блоками. Звичайно, і коштів буде витрачено більше.

Іншою особливістю виборів 2002р. стане участь в них потужних блоків, до яких увійдуть найбільш впливові партії. Отже, за результатами виборів, у розподілі мандатів участь візьмуть менша кількість виборчих суб'єктів. Внаслідок змін у виборчому законодавстві зросте число партійних депутатів-мажоритарників. Отже, реально наступний Парламент на 75% складатиметься з представників партій.

3. Чи вдасться забезпечити чесність і прозорість парламентських виборів 2002р., зменшити вплив адміністративного ресурсу? Що для цього необхідно зробити?

З одного боку, механізми забезпечення чесності та прозорості парламентських виборів, обмеження впливу адміністративного ресурсу законодавчо врегульовані, з іншого — закони не зовсім ефективно діють. Для підвищення прозорості та чесності виборів слід надавати більше сприяння інституту спостерігачів від політичних партій і міжнародних організацій з відповідним висвітленням у ЗМІ їх моніторингу виборів. У такий спосіб можна якщо не повністю вирішити проблеми зловживань, то принаймні звести до нуля фальсифікації результатів виборів.

Всеукраїнська
партія
"Нова сила"

Микола КУШНІРОВ

1. Які чинники обмежують розвиток і становлення впливових політичних партій, партійної системи в цілому? Що необхідно зробити для подолання їх впливу?

Існування в Україні більш ніж 100 партій не є нормальним явищем, оскільки на них усіх просто не вистачає ідеологій — базової умови створення політичної партії. Це свідчить про існування як кількох партій з однаковою ідеологією, так і партій без чіткого ідеологічного спрямування, створених для політичної підтримки певних корпоративних інтересів.

Партії поділяються також на впливові, маловпливові та невідомі. Впливовість партії можна визначати за двома ознаками. Перша — це перебування в партії людей, які належать до влади, та крупних бізнесменів чи підприємців. Друга — підтримка населенням ідеології партії. Переважна більшість партій ідеологічного типу формувалася або за часів СРСР, або на хвилі горбачовської перебудови, або під час перших п'яти років незалежності.

Партіям, що належать до другого типу, але сформувалися пізніше, розвиватися вкрай складно. Популяризувати ідеї без достатнього фінансового підґрунтя майже неможливо, а залучення коштів великого бізнесу здебільшого призводить до необхідності підтримки партією інтересів певних осіб. Звідси — кадрові проблеми, оскільки люди, які потенційно могли б підтримати партію, не знають по її існування.

Впливові партії проблем практично не мають. У більшості з них є або "адміністративний ресурс", або стійка підтримка народу. Втім, всередині цих партій спостерігається схильність до клонування. На місці однієї потужної партії виникають кілька з дещо меншими можливостями. Це відлякує виборців.

На цьому фоні в нових партій (лише в тих, що мають чітку ідею), при правильній організації роботи, є шанс стати впливовими. Можна, наприклад, залучити представників малого та середнього бізнесу для вирішення фінансових питань. Але долати проблеми, що перешкоджають розвитку, партії повинні самотійно. Є закон про політичні партії, законодавчо визначена їх потенційна участь в управлінні державою. Отже, партії мають все для того, щоб визначити шляхи розвитку України, але — за умови перемоги на виборах.

2. Якими є особливості участі політичних партій у парламентських виборах 2002р., порівняно з 1998р.?

Нинішні вибори для багатьох відомих політичних партій стануть кінцем кар'єри. Особливо це стосується тих, хто намагався потрапити до Парламенту в блоках з харизматичними лідерами. Блокування нівелює партію, розділяє її ядро, розчиняє її цілісність серед інших структур. Звичайно, тим, у кого немає чіткої ідеології, але є "адміністративний ресурс", можна й об'єднатися — з метою збільшення означеного ресурсу. Іншим, хто має харизму, блокування не рекомендується через загрозу втрати "особистості". Втім, такі блоки, навіть у разі перемоги, не зможуть сформувати в Парламенті міцну фракцію однодумців, оскільки суперечностей серед суб'єктів вітчизняного політичного життя більш ніж досить.

Всеукраїнська партія "Нова сила" не має наміру блокуватися. Ми йдемо самотійно, з чіткою ідеєю проведення в Україні адміністративно-територіальної реформи з можливістю створення Української Федерації. Що це дасть державі — розрахували спеціалісти-науковці вищого рівня, і це є в наших програмних документах.

3. Чи вдасться забезпечити чесність і прозорість парламентських виборів 2002р., зменшити вплив адміністративного ресурсу? Що для цього необхідно зробити?

Зараз складається ситуація, коли чесність виборів залежить від свідомості самих виборців. Президент виступає за чесний процес, але проконтролювати кожну область, район, місто, село він не зможе. Втім, для влади на місцях, використати вибори для власної користі — дуже велика спокуса. Вихід може бути такий — партіям, що реально зацікавлені в чесних виборах, спільно провести агіткампанію "Ваш голос — таємниця для влади." Виборцям треба розтлумачити, що в кабінеті для голосування вони залишаються віч-на-віч з бюлетенем і перевірити, хто за кого віддав голос, неможливо. Можна також спільно сформувати групи спостерігачів на найбільш "підозрілих" дільницях. Наприклад, у селах, де місцевий голова може особисто перевіряти бюлетені перед вкиданням їх до урни. Крім того, новий Кримінальний кодекс передбачає кримінальну відповідальність кожного з членів виборчих комісій, і це теж помітно зменшить бажання певних відповідальних осіб використовувати вплив адміністративного ресурсу.

Партія
національно-
економічного
розвитку України

Павло МАТВИЄНКО

1. Які чинники обмежують розвиток і становлення впливових політичних партій, партійної системи в цілому? Що необхідно зробити для подолання їх впливу?

Головними обмежувальними чинниками є наступні: (1) відсутність дієвої політичної системи в Україні; (2) використання окремими політичними силами можливостей виконавчої та адміністративної влади для досягнення своїх групових або особистих інтересів; (3) відсутність у країні вільного, рівного доступу до інформаційного простору; (4) фактичне фінансування окремих партій і громадсько-політичних об'єднань за рахунок тінювих коштів.

Для вирішення цих проблем необхідно найближчим часом провести реформу політичної системи України: законодавчо передбачити обмеження участі представників влади у виборчому процесі, закріпити вільний і рівний доступ до загальнонаціональних інформаційних каналів, унеможливити використання партіями коштів, отриманих з порушенням чинного законодавства.

2. Якими є особливості участі політичних партій у парламентських виборах 2002р., порівняно з 1998р.?

Парламентським виборам 2002р. будуть притаманні наступні риси: (1) широкое застосування виборчих технологій із застосуванням інформаційної та психологічної маніпуляції масовою свідомістю; (2) більш жорсткий вплив адміністративного ресурсу на організацію і здійснення передвиборної агітації; (3) застосування брудних технологій, спрямованих на зняття конкурентів з участі у виборчих перегонах; (4) більш широке застосування масових акцій протесту проти владних структур; (5) більш активне використання індивідуальної агітаційної роботи з виборцями.

3. Чи вдасться забезпечити чесність і прозорість парламентських виборів 2002р., зменшити вплив адміністративного ресурсу? Що для цього необхідно зробити?

Суттєво підвищити рівень чесності та прозорості виборів 2002р., зменшити вплив адміністративного ресурсу буде неможливо. Для проведення чесних і прозорих виборів пропонуємо вжити наступних заходів. При органах виконавчої влади та державних адміністраціях усіх рівнів організувати наглядові комісії з числа представників усіх партій (блоків), що є учасниками виборчого процесу. Надати цим комісіям відповідні права контролю за діями державної та місцевої влади. Зобов'язати ЗМІ, незалежно від їх форми власності, негайно публікувати звернення громадян і партійних організацій з питань фактів використання адміністративного ресурсу.

Тимчасово усунути з керівних посад в органах державної влади та місцевого самоврядування осіб, які зареєструвалися кандидатами в народні депутати або в органи місцевого самоврядування. Органам прокуратури попередити особисто керівників цих органів, а також усіх членів виборчих комісій про кримінальну відповідальність за використання ними адміністративного ресурсу під час виборчої кампанії.

Політична партія
“Молода Україна”

Михайло МІНЕНКО

1. Які чинники обмежують розвиток і становлення впливових політичних партій, партійної системи в цілому? Що необхідно зробити для подолання їх впливу?

На жаль, сьогодні, особливо серед молодих політиків, спостерігається несерйозне ставлення до своїх професійних можливостей, особистих моральних якостей і навіть до загальнодержавного рівня патріотизму. Тому в більш досвідчених, “дорослих” політиків виникає спокуса використання молодіжних лідерів і структур, які вони представляють, для реалізації своїх вузько-політичних та економічних інтересів. Це перешкоджає реалізації потенціалу політично активної молоді та виключає можливість здійснення нових політичних проєктів і побудови якісно нової політичної системи.

Питання підбору, підготовки та виховання кадрів для участі в політичних процесах має стати ключовим. Для отримання якісного результату, спрямованого на розбудову держави та позитивне вирішення соціально-економічних питань, політикою мають займатися професіонали, морально зрілі особистості — патріоти своєї держави.

Питання фінансового забезпечення діяльності політичних партій має вирішуватись на загальнодержавному рівні за прикладом цивілізованих держав. Це поставить у рівні умови всіх суб'єктів політичної діяльності та зменшить імовірність появи політичних структур, залежних від чієсь кишені.

2. Якими є особливості участі політичних партій у парламентських виборах 2002р., порівняно з 1998р.?

Особливості участі партій у виборах 2002р. визначені Законом України “Про вибори народних депутатів України”. Закон поставив усіх суб'єктів політичної діяльності в рівні умови. Однак, якщо зареєстрована загальнодержавна партія двічі підряд не в змозі чи взяти участь у виборах, чи перемотти на виборах, держава повинна регламентувати її існування або реорганізацію.

3. Чи вдасться забезпечити чесність і прозорість парламентських виборів 2002р., зменшити вплив адміністративного ресурсу? Що для цього необхідно зробити?

Чесність і прозорість виборів потрібно забезпечувати протягом чотирьох років, що

передують виборам. Це можливо шляхом децентралізації влади однієї (чи кількох) партій як на загальнодержавному, так і на регіональному рівнях, представництвом у виконавчих органах влади максимально можливої кількості суб'єктів політичної діяльності. А головне — необхідне реальне бажання влади провести чесні та прозорі вибори.

Партія
“Нова генерація
України”

**Юрій
МІРОШНІЧЕНКО**

1. Які чинники обмежують розвиток і становлення впливових політичних партій, партійної системи в цілому? Що необхідно зробити для подолання їх впливу?

Політичні партії як суспільна інституція не повністю імплементавані в сучасну структуру українського політикуму. Але винні тут не партії, а недосконалість, ще далека від демократичної політична система. З іншого боку, партії теж поки що не є, зокрема, джерелом команд соціальних менеджерів, які, конкуруючи між собою на політичному ринку, наповнюють професійними кадрами державні органи влади. Хоча зазначена функція — одна з найважливіших.

Зробити політичну систему завершеною, цілісною та ефективною неможливо й без діяльності громадських організацій і ЗМІ. Перші мають виконувати функцію узагальнення суспільних потреб, мас-медіа — забезпечувати зворотний зв'язок у системі “державалюдина”. Виходячи з цього, повинні розподілятися повноваження і відповідальність усіх згаданих суб'єктів.

Політичним партіям має бути забезпечена можливість: (1) вільно, чесно і на рівних умовах конкурувати між собою, пропонуючи суспільству свої шляхи розвитку; (2) бути єдиним суб'єктом у політичній системі, що формуватиме владу в державі.

При цьому суспільство повинне поставити перед партіями вимоги: (1) запропонувати комплексну програму розвитку суспільства; (2) визначити та запропонувати команду соціальних менеджерів, які її реалізують.

Крім того, важливим елементом повинні стати механізми політичної та юридичної відповідальності партії за дії під час перебування у владі. Все це вимагає, по-перше, політиків відповідної кваліфікації, по-друге, належної політичної культури населення.

Невідкладними заходами є наступні: (1) створення нової концепції політичної системи України на засадах алгоритму дії демократичної політичної системи із визначенням: суб'єктів (органи державної влади, політичні партії, громадські організації та ЗМІ) та їх функцій, повноважень і відповідальності; (2) імплементацію нової концепції політичної системи в правове поле

Україні; (3) низку заходів, спрямованих на підвищення професійного рівня політиків; (4) комплекс освітніх заходів із формування демократичної політичної культури населення.

2. Якими є особливості участі політичних партій у парламентських виборах 2002р., порівняно з 1998р.?

Буде збільшено вплив політичних партій на вибори завдяки: (1) певному перетворенню партій на суб'єкт політичної системи в частині виборів до Парламенту; (2) контролю за виборами з боку політичних партій через механізм створення та діяльності виборчих комісій; (3) формування блоків партій, що дозволить шляхом об'єднання ресурсів посилити вплив на вибори.

Вплив адміністративного ресурсу не буде адекватно зменшений, оскільки це вплив поширився не лише на виборчий процес, а й на створення та функціонування партій, їх лідерів і блоків. І в цьому, на мій погляд, особливості виборів 2002р.

3. Чи вдасться забезпечити чесність і прозорість парламентських виборів 2002р., зменшити вплив адміністративного ресурсу? Що для цього необхідно зробити?

Чесність і прозорість парламентських виборів 2002р. навряд чи вдасться забезпечити, оскільки нині діюча політична система не дозволяє цього зробити в принципі. Мова може йти лише про локалізацію негативів, пов'язаних із нечесністю та непрозорістю. З усіх відомих засобів найреальнішим видається спостереження. Але навіть за умови самовідданої роботи спостерігачів, без ще двох складових — виборчих комісій (у першу чергу, ЦВК) та судів, ефективність їх діяльності буде майже нульовою, якщо не врахувати міжнародної громадської допомоги.

На жаль, виступити протидіяти цьому до виборів 2002р. — нереально.

Українська соціал-демократична партія

Василь ОНОПЕНКО

1. Які чинники обмежують розвиток і становлення впливових політичних партій, партійної системи в цілому? Що необхідно зробити для подолання їх впливу?

Впливова політична партія — це політична сила, що не просто є сильною, міцною організаційно, фінансово та за кількістю осередків, але й потужна кадрово, представлена (обов'язково більшістю) на всіх рівнях влади. Головне ж полягає у тому, що впливова партія — не просто здатна запропонувати та виконувати конкретну програму дій, але й може нести відповідальність за виконання цієї програми, за стан справ у державі.

І доки у нас в Україні ідеологію будуть використовувати як ширму, прикриття бізнес-діяльності, а партії — як вдалі бренди для

входження у владу, справді сильні та впливові партії у нас не з'являться. Сьогодні близькість до влади гарантує успішний бізнес, а любіувати інтереси бізнесу легше, прикриваючись назвою партії і сидючи у владному кріслі. Тому в першу чергу необхідно розірвати це замкнене коло.

2. Якими є особливості участі політичних партій у парламентських виборах 2002р., порівняно з 1998р.?

Більшу роль відіграватимуть блоки. І цей виборчий марафон дуже нагадуватиме зіткнення великих айсбергів, які після виборів навряд чи збережуть свою форму та суть.

3. Чи вдасться забезпечити чесність і прозорість парламентських виборів 2002р., зменшити вплив адміністративного ресурсу? Що для цього необхідно зробити?

Щоб зменшити вплив адміністративного ресурсу (до речі, можливість скористатись ним закладена самим законом про вибори, а максимальний вплив на хід виборів надано ЦВК), в першу чергу, необхідно унеможливити його використання на законодавчому рівні. На жаль, новий Кримінальний кодекс передбачає лише відповідальність за підробку виборчих бюлетенів і свідомо неправильний підрахунок та оприлюднення результатів виборів. Саме поняття "адміністративного ресурсу" породжене тоталітарною системою і лише з її смертю зникне з політичного вжитку. Тому, як на мене, доки політичні партії не будуть відігравати провідну роль у житті країни, а суспільство не стане відкритим і громадянським — ми приречені на співіснування та боротьбу з цим явищем.

Молодіжна партія України

Юрій ПАВЛЕНКО

1. Які чинники обмежують розвиток і становлення впливових політичних партій, партійної системи в цілому? Що необхідно зробити для подолання їх впливу?

Серед чинників, що найбільшою мірою впливають на розвиток в Україні партійної системи, доцільно виділити дві основні групи: (1) еволюція політичної системи в Україні; (2) зміни масової політичної свідомості громадян.

Ми поступово втілюємо проголошені принципи демократичної правової держави, що передбачають, зокрема, й впровадження в політичне життя елементів плюралізму. Йдеться про існування кількох конкуруючих між собою центрів впливу на політико-правовий процес у державі. Політичні партії мають відігравати тут провідну роль.

Якщо проаналізувати Конституцію та інші закони України, то наша держава виглядає не менш демократично, ніж, наприклад, США. Інша справа, що представники нашої влади часто не зацікавлені діяти демократично, а

суспільство не здатне їх до цього примусити. Негативними чинниками масової політичної свідомості є: політична пасивність, прагнення авторитарної влади, сильні патерналістські настрої.

Існує кадрова проблема. В багатьох випадках — як у лівих, так і в правих — люди пристають до партійних лав лише з метою заробітку, або за вказівкою свого керівництва. Часто такі партійці не підтримують ідеологію та програму своєї партії, що негативно позначається на ефективності її роботи.

Ідеальна партія для України ґрунтується на економічній та соціальній платформі. Таку партію можна утворити лише за ініціативою громадян — професіоналів з питань фінансів, права, промисловості, податків, соціальних програм, які є самодостатніми альтруїстами. Вони будуть ставити конкретні завдання та цілі, за якими народ і судитиме про результат їх діяльності — наприклад, "збільшити ВВП на 14% протягом 2003р.". Ідеальна партія залучає до своїх лав лише тих, хто поділяє її мету, ідеологію, програму та механізми її реалізації.

2. Якими є особливості участі політичних партій у парламентських виборах 2002р., порівняно з 1998р.?

Відмінності участі політичних партій у виборах 2002р. пов'язані передусім зі зміною суті й статусу самих політичних партій у виборчому та політичному процесах в Україні загалом.

За останні кілька років, із запровадженням нової виборчої системи, що інтенсивно стимулювала розвиток партійної системи в Україні, роль і вплив політичних партій відчутно зросли. Все частіше партії почали використовуватися як засіб здобуття влади. Бізнес-інтереси ФПГ почали виявлятися в політичній площині. Відтак, організаційною формою існування стійких ФПГ у їх "публічний" іпостасі стають політичні партії. З'являються рівнозначні за своєю впливовістю політичні об'єднання, що ставлять завданням формування парламентської більшості, а також отримання контролю над представницькою гілкою влади та виконавчою вертикаллю. Врівноважуючи свої потуги, політичні об'єднання надають сьогодні політичному процесові загалом і виборчому процесові зокрема неабиякої гостроти та разом з тим — стабільності.

3. Чи вдасться забезпечити чесність і прозорість парламентських виборів 2002р., зменшити вплив адміністративного ресурсу? Що для цього необхідно зробити?

Чесні та прозорі вибори — поняття з ряду абсолютних, тому втілити його на 100% — завдання надможливе. Нинішні вибори в Україні будуть чеснішими й прозорішими, ніж попередні — саме за рахунок зростання ролі та впливу політичних партій. Окремі з них вже сьогодні можуть становити чинній владі певну протидію — в т.ч. у використанні адміністративного ресурсу. На перешкоді брутальному використанню адміністративного ресурсу повинні стати чесність та принципиовість працівників виборчих комісій, а також судові позови, скарги з боку політиків, партій і громадян про неправомірні дії посадовців.

Республіканська
християнська
партія

**Микола
ПОРОВСЬКИЙ**

1. Які чинники обмежують розвиток і становлення впливових політичних партій, партійної системи в цілому? Що необхідно зробити для подолання їх впливу?

Розвиток політичних партій в Україні обмежує несформованість суспільних верств, які потребували б представництва їх інтересів у Парламенті й тому були б зацікавлені в підтриманні партій, що відстоювали б ці інтереси.

Крім того, на заваді розвитку політичної системи стоїть психологічний фактор. А саме: в країні існує державно-номенклатурний апарат, або так звана "партія влади", яка не зацікавлена в суспільному контролі та не бажає зносити критику за наслідки своєї неефективної діяльності. Через державні ЗМІ цей апарат намагається запевнити громадян України в тому, що партії немічні, що вони відстоюють не народні інтереси, а лише амбіції своїх лідерів, що вони борються між собою і не здатні до жодної конструктивної дії і лише заважають розвитку українського суспільства.

Звичайно, після такої психологічної обробки годі сподіватися, що більшість громадян кинуться вступати до політичних партій. Така "державна" політика поже не гірше плоди — суспільну апатію, споживацьку психологію та люмпенізацію суспільства. Протидіяти цьому може лише доступ партій до ЗМІ, ведення інформаційної політики, популяризації діяльності партій.

Крім того, партії не можуть розвивати функціональну діяльність через відсутність фінансування. Цим користуються фінансові клани, що легко перекуповують партії, а в гіршому випадку — з'являються під маскою олігархічних та віртуальних (не ідеологічних) партій, що фінансуються, як правило, тіншовим капіталом, володіють потужною видавничою базою і великою кількістю ЗМІ. Такі псевдопартії користуються брудними PR-технологіями, нав'язуючи свої правила політичної боротьби, що негативно впливає на морально-етичний клімат у суспільстві та не сприяє становленню здорової політичної системи в Україні.

2. Якими є особливості участі політичних партій у парламентських виборах 2002р., порівняно з 1998р.?

Вибори будуть на порядок (приблизно в 10 разів) більш затратними та проходять у набагато жорсткішій конкурентній атмосфері. Це спонукає партії до консолідації і спричинить утворення приблизно восьми ідеологічно споріднених партій чи потужних загальнонаціональних блоків, що значно збільшить їх шанси на успіх у виборах. Тривожним є той факт, що не відбувається утворення блоку правих партій на зразок того, яким був на виборах

1998р. "Національний фронт". Неспроможність правих партій конкурувати на виборах несе загрозу зміцненню усталеного партійно-політичного спектру вліво.

3. Чи вдасться забезпечити чесність і прозорість парламентських виборів 2002р., зменшити вплив адміністративного ресурсу? Що для цього необхідно зробити?

Чи вдасться зробити вибори чесними й прозорими, залежить передусім від того, чи зацікавлена в цьому діюча влада. Щоб зменшити вплив адміністративного ресурсу, необхідно забезпечити дієвість і швидке реагування судів на подання учасників виборів, громадських організацій і громадян щодо незаконних дій і впливу на результати виборів. Необхідно підвищити роль Рад усіх рівнів для контролю за дотриманням чинного законодавства. ■

Всеукраїнське
політичне
об'єднання
"Єдина родина"

**Олександр
РЖАВСЬКИЙ**

1. Які чинники обмежують розвиток і становлення впливових політичних партій, партійної системи в цілому? Що необхідно зробити для подолання їх впливу?

Насамперед, слід визначити, яку політичну партію можна вважати впливовою. Думаю, що це партія, яку підтримує значна частина суспільства, вважаючи, що саме з цією політичною силою можна досягти кардинальних демократичних перетворень у державі. Сьогоднішні так звані впливові політичні партії — СДПУ(о), НДП, "Трудова Україна", Партія регіонів та інші — є впливовими суто номінально. Вони не мають фінансових проблем, володіють принаймні одним органом ЗМІ. Відтак, ними самими створюється ілюзія їх впливовості. Це партії з когорти тих, що створюються під конкретну групу осіб і, як правило, не мають нічого спільного з лозунгами, які декларують.

Певний вплив нині мають КПУ та СПУ. Вони проводять чітку ідеологію, особливих фінансових чи організаційних проблем не мають. Разом з тим, скажімо, Комуністична партія з борця за високу ідею перетворилася сьогодні на продавця свого колосального ресурсу різним політичним силам. І, як правило, за конкретні гроші.

Практично усім без винятку партіям, та й державі загалом, не вистачає відповідних кадрів. Що б не говорили, а кадри вирішують як що не все, то, принаймні, дуже й дуже багато.

Причиною відсутності зараз в Україні впливової політичної сили є те, що партійна діяльність набула помітного "бізнесового" забарвлення — стала способом накопичення коштів на виборчі кампанії, отримання певного ресурсу, можливості призначення членів партії на важливі державні посади тощо. Безперечно, є люди, які хочуть працювати за ідею, здійснити позитивні перетворення в державі, керуючись

нормами моралі. Але, як правило, вони не можуть нічого зробити через брак фінансових і кадрових ресурсів. Отже, основною проблемою сучасної української партійної системи є кадровий і фінансовий потенціали.

Становлення справді впливових політичних партій не може відбутися ще й з тієї причини, що держава як офіційний інститут нічого не робить для оздоровлення свідомості нації. Не вироблена державна ідеологія виховання нової людини.

На політичну арену мають прийти нові люди, не спотворені подвійною мораллю комуністичних часів, високоморальні, з високим почуттям громадської відповідальності. Їх прихід до влади кардинально реформує нашу політичну систему.

2. Якими є особливості участі політичних партій у парламентських виборах 2002р., порівняно з 1998р.?

Особливістю парламентських виборів 2002р. стане розгортання основної передвиборної битви в мас-медійному просторі. А вже очевидний факт, що більшість так званих впливових партій, що братимуть участь у виборчих баталіях, володіють ЗМІ. І далі інформаційний ресурс будуть максимально узурпувати. Окрім того, передвиборна боротьба 2002р. буде більш насиченою різноманітними PR-технологіями.

Ще однією особливістю наступних виборів, буде використання так званих "тіншовиків". "Тіншові" партії будуть використовуватися для дискредитації решти партій-учасників виборчої кампанії (окрім головної — "материнської"). Раніше цей прийом використовували у мажоритарних округах, але сьогодні, видається, його застосовуватимуть і в боротьбі політичних сил.

3. Чи вдасться забезпечити чесність і прозорість парламентських виборів 2002р., зменшити вплив адміністративного ресурсу? Що для цього необхідно зробити?

Парламент багато зробив для цього, прийнявши нову редакцію Закону про вибори. Передбачене посилення відповідальності за фальсифікацію результатів, будь-які маніпуляції з голосами. А от для зменшення впливу адміністративного ресурсу на результати виборів потрібна рішуча політична воля Президента. Не виключаю, що потрібен ще один його Указ, де були б чітко й детально визначені саме обмеження для регіональних і місцевих посадовців.

Чесність і прозорість парламентських перегонів не в останню чергу залежать від правової культури та освіти самих виборців. У нас досі немає цільової державної програми з цих питань. Зокрема, надзвичайно необхідні в рамках цієї програми спеціалізовані освітні випуски на державних радіо- й телепрограмах, у найбільш тиражних виданнях, які б роз'яснювали права й обов'язки виборців. Це можуть бути однохвилинні кліпи чи тематичні публікації (власне, соціальна реклама) на 1-2 абзаци, а користі вони принесуть багато. Це теж певна протипава адміністративному ресурсу. Але такі речі треба робити по-сучасному, максимально ефективно. Мабуть, це занадто "обтяжлива" технологія для нинішньої української влади, адже на такі кроки може піти тільки та влада, яка не боїться результатів виборів. ■

**Комуністична
партія України**

Петро СИМОНЕНКО

1. Які чинники обмежують розвиток і становлення впливових політичних партій, партійної системи в цілому? Що необхідно зробити для подолання їх впливу?

Розвиток партійно-політичної системи характеризується не кількістю зареєстрованих партійних одиниць, а, перш за все, їх масовістю, широкою соціальною базою і впливом на суспільні процеси в країні. Під цим кутом зору доводиться констатувати доволі низький рівень розвитку партійної системи в Україні. Власне, маємо буквально кілька партій, що відповідають класичному розумінню цього поняття.

Причини цього явища слід шукати в соціально-економічній природі нашого суспільства, що сформувалася протягом останніх 10 років. Процеси обвальної приватизації, що вилились у відверте пограбування національного багатства та обкрадання народу зменькою особливо наближених до двох «батьків-засновників» пост-радянської України, призвели до формування в країні двох полюсів — неймовірного багатства небагатих і небагатого навіть за царської Росії зубожіння переважної більшості населення.

«Мешканці» першого полюсу, які навчилися добувати додатковий продукт лише одним шляхом — грабіжництвом і розбоєм, розуміючи, що про них думає народ, згуртувалися навколо Президента, оскільки він тримає в своїх руках увесь ресурс державної машини, яка тільки й може зберегти ім'я несправедно надбані статки. У свою чергу, вони дякують Президенту за такий захист піклуванням про його політичне та матеріальне самопочуття.

Зрозуміло, що ці люди не схильні ні до розвитку демократії, ні до розбудови прозорого громадянського суспільства в країні. Вони воліють обмежитися видимістю демократичних інституцій, нічого не змінюючи по суті. Роль такої видимості відіграють президентські партії і блоки, які насправді є політичними псевдо-подіями. Звідси зрозуміло, чому Л.Кучма вперто накладав вето на всі законодавчі спроби налаштованої на розвиток демократії частини Парламенту перейти до партійно-пропорційної системи виборів, як у сусідній Польщі, чи хоча б збільшити число депутатів за партійними списками до двох третин. Адаже подібні кроки призвели б до збільшення представництва в Парламенті дійсно масових партій; до речі, не обов'язково лише лівих і лівоцентристських. Але при цьому суттєво зменшилося б представництво в Парламенті олігархів та їх лакеїв, які вже звикли «купувати» дрібними подачками одномандатні округи та фальсифікувати результати виборів на місцях. Відтак, політичні позиції першого полюсу могли похитнутися, що призвело б до зрушень у соціально-економічному плані — позитивних для другого полюсу.

Саме цього найбільше боїться навколо-президентське угруповання, а, — здається, і сам Президент. Адаже за останні роки у країні сталося немало речей, за які не досить нести лише моральну відповідальність. Тому, хоч у цьому угрупованні час від часу відбуваються зіткнення між різними кланами, у головному всі вони єдині — за будь-яку ціну не допустити зростання впливу політичних партій і розвитку демократичних процесів та тим самим законсервувати на невизначено довгий термін існуючий стан справ. Звідси, до речі, зрозуміло й те, чому з'явилися розмови (і не тільки) про «третій строк» президентства Л.Кучми.

За таких обставин єдиний шлях, що залишається для справді демократичних сил, — це мобілізація здорової частини суспільства та нанесення поразки правлячому режиму навіть за нинішньої реакційної виборчої системи. Лише тоді відкриється шлях для розвитку політичних впливових партій, що будуть обстоювати інтереси певних соціальних верств, а не оточення однієї людини.

2. Якими є особливості участі політичних партій у парламентських виборах 2002р., порівняно з 1998р.?

Вибори будуть позначені масовими порушеннями закону, підкупом, шантажем і залякуванням як виборців, так і багатьох кандидатів. У складних умовах інформаційної блокади, відвертого тиску з боку виконавчої влади та спроб фальсифікації результатів виборів доведеться діяти політичним партіям лівої частини політичного спектру України. Втім, нелегко доведеться й деяким правим, особливо тим, хто з тих чи інших причин не хоче миритися з наступом олігархічного тоталітаризму.

Я маю право на такий прогноз, оскільки бачу, як режим, «відійшовши» після касетного скандалу, зараз з усіх сил намагається «надолужити прогаване». При цьому він прагне якомога швидше затиснути й придушити все чесне та здорове, що залишається ще в країні, не забуваючи при цьому й про помсту тим, хто мав або має сміливість говорити правду про те, що відбувається в країні.

Та незважаючи на всі ці обставини, Комуністична партія почувається впевнено. Ми йдемо на вибори з конкретною програмою соціально-економічних перетворень в інтересах людей праці та всього народу, послідовно захищаючи національні інтереси, відродження країни. Партія користується широкою підтримкою народних мас і це додає нам віри й переконаності в успіху.

3. Чи вдасться забезпечити чесність і прозорість парламентських виборів 2002р., зменшити вплив адміністративного ресурсу? Що для цього необхідно зробити?

Абсолютно безчесний і непрозорий режим, який лише в такому стані і може існувати, нездатний на чесні й прозорі вибори. Адаже такі вибори означають не що інше, як кінець і смерть цього режиму. Чесність і прозорість в цьому випадку — із сфери політичної фантастики.

Тут можна говорити про інше. Потужні політичні партії, як, наприклад, наша, що мають широке коло підготовленого активу, багато

добровільних помічників і ще більше прихильників, здатні до певної міри мінімізувати «не-стандартні» дії влади, які, втім, вже давно стали для неї стандартом. Це ми й будемо робити. Звичайно, важливим чинником є й активність виборців. Високий відсоток свідомої участі громадян у виборах так само зменшує шанси фальсифікаторів. ■

**Тругова
партія України**

Михайло СИПОТА

1. Які чинники обмежують розвиток і становлення впливових політичних партій, партійної системи в цілому? Що необхідно зробити для подолання їх впливу?

Найбільш негативно діє політичний чинник. Фактично, після утворення незалежної України, на її території розпочалася надзвичайно жорстока боротьба між Росією, США та країнами ЄС за контроль над використанням українських ресурсів (промислових, природних, інтелектуальних тощо). Спільними зусиллями цих держав політична еліта України була роз'єднана, деморалізована, взята ними під контроль. Саме для того, щоб розірвати зв'язок політичної еліти з регіонами, позбавити її реальної підтримки широких мас населення, послідовно і системно руйнувалися потужні партії (УРП, ДемПУ, НРУ, СПУ, КПУ і т.д.). Водночас, потужними фінансово-промисловими групами цих країн в Україні створювалися кланові ФПГ, основним завданням яких було забезпечення контролю над економічною і політичною сферами нашої держави. Для цього ними було створено ряд політичних партій-холдингів: СДПУ(о), Демсоюз, Партія регіонів тощо. Паралельно створювалися їх сателіти — партії-фантоми, що займалися боротьбою з реальними ідеологічними партіями як правого, так і лівого спрямування. Олігархічні партій-холдинги мають у своєму розпорядженні майже необмежений мас-медійний, фінансовий, організаційний ресурс, що дозволяє їм проводити тотальні атаки на суспільну свідомість.

Тому для забезпечення розвитку впливових політичних партій, які б дійсно відстоювали інтереси широких верств суспільства, необхідно відсторонити кланово-олігархічні групи від реальних політичних, економічних та організаційних важелів впливу.

2. Якими є особливості участі політичних партій у парламентських виборах 2002р., порівняно з 1998р.?

Найбільшою політичною проблемою України є відсутність персоніфікованої відповідальності влади перед суспільством. У 1998р. закон про вибори закріплював перехід від мажоритарної до змішаної системи, стимулюючи тим самим партійне будівництво та майбутній перехід до європейської системи парламентаризму, закладалися основа політичної відповідальності.

Новий закон про вибори до Верховної Ради України практично перекреслив самостійну роль політичних партій у формуванні Парламенту і тим самим загнав вирішення проблеми політичної відповідальності влади в глухий кут. Роль політичних партій зведена до мінімуму. Це підтверджується також і тим, що основу майбутнього Парламенту будуть формувати неструктуровані ситуативні блоки. Отже, можна з високим ступенем вірогідності прогнозувати, що наступний Парламент буде значно слабшим від і без того слабого сьгоднішнього.

3. Чи вдасться забезпечити чесність і прозорість парламентських виборів 2002р., зменшити вплив адміністративного ресурсу? Що для цього необхідно зробити?

Очевидно, використання адміністративного ресурсу на виборах 2002р. буде значно меншим, ніж на попередніх парламентських виборах. У новому законі про вибори передбачено, що протоколи виборчих дільниць будуть видаватися на руки представникам громадськості, що забезпечить можливість паралельного підрахунку голосів. Якщо в 1998р. монополію на використання адміністративного ресурсу мала лише НДП, то тепер конкурують кілька впливових структур. З першого дня виборів за їх перебігом будуть спостерігати представники впливових міжнародних організацій. Тому використання адміністративного ресурсу навряд чи зможе забезпечити більше 8-10% виборців і суттєво на ситуацію вплинути не зможе.

Партія
Християнсько-Народний Союз

Володимир СТРЕТОВИЧ

1. Які чинники обмежують розвиток і становлення впливових політичних партій, партійної системи в цілому? Що необхідно зробити для подолання їх впливу?

На перше місце серед перепон у партійному будівництві слід віднести закостенілість поглядів українських державних лідерів і їх ставлення до партій, як до структур, що повинні обслуговувати дії влади. Ця теза обґрунтовується подіями в нашому політикумі останнього року, коли партії були поділені на ті, що за Україну (читай — за владу) і ті, що проти України (читай — за правду).

В результаті, українське суспільство програло й ще більше розчарувалося у наявності тих громадських інституцій, що захищають його інтереси та виражають його думки. Цей фактор можна віднести до політичних, оскільки система організації влади (яскравіше це виражено на місцях) не враховує позицію політичних сил, котрі служать лише декорацією діяльності чиновників.

До числа стримуючих факторів належать, зокрема, економічний, а точніше — низький життєвий рівень більшості українського населення. В умовах постійного пошуку засобів до існування складно переконати наших співвітчизників вступати до організації, яка виборюватиме право здійснювати владу. У свідомості громадян і не без допомоги “національного” телеканалу УТ-1, сформована думка про партії, як про інституції, що приносять шкоду постійною боротьбою за владу (чого вартує систематичні покази конфліктних ситуацій у сесійній залі). І оскільки пересічний українець вже 10 років не бачить зрушень від діяльності партій (швидше — навпаки), то й реалізувати своє конституційне право не поспішає.

Серед головних причин нерозвинутості політичних партій вважаємо створення їх помилковим шляхом, не за ідейними переконаннями ініціаторів, а “під лідера”. Зі 127 політичних партій, що діють в Україні, можна назвати лише одиниці, які свої програмні принципи проголошують, виходячи з певних ідеологічних засад. Водночас, важко визначити ідеологічну спрямованість таких партій, як Захисту знедоленого населення, Жіночих ініціатив, Пенсіонерів або “Світло зі Сходу”. Можна сміливо прогнозувати, що за відомим законом невдовзі кількісні зміни перейдуть у якісні, партій стане менше й будуть вони зі зрозумілим ідеологічним обличчям — і таким моментом переходу стане виборча кампанія 2002р.

2. Якими є особливості участі політичних партій у парламентських виборах 2002р., порівняно з 1998р.?

Політичні партії України, за винятком однієї-трьох, будуть виступати спільно, в політичних блоках, що може стати консолідуючою основою для утворення потужних, структуризованих партій. Увага виборців буде прикута переважно не до лідерів партій, а до лідерів блоків — харизматичних особистостей, які мають підтримку в суспільстві.

Серед учасників перегонів будуть партії, керовані ззовні, та демократичні, що відстоюватимуть власні ідейні принципи.

3. Чи вдасться забезпечити чесність і прозорість парламентських виборів 2002р., зменшити вплив адміністративного ресурсу? Що для цього необхідно зробити?

Повністю, ні. Частково вдасться, а якою буде частка порушень і як вони вплинуть на результати, значною мірою залежатиме від організаторів виборів — ЦВК і місцевої влади. Слід відійти від антидемократичного, силового досвіду так званого всеукраїнського референдуму до згадки про демократичність виборів епохи ранньої перебудови. За умови консолідації зусиль учасників виборів, вплив адміністративного ресурсу може бути незначним.

Політична партія
“Трудова Україна”

Сергій ТІГІПКО

1. Які чинники обмежують розвиток і становлення впливових політичних партій, партійної системи в цілому? Що необхідно зробити для подолання їх впливу?

Якщо виокремити головні чинники, то, перше: неповністю визначене правове поле відносин у трикутнику Президент — Верховна Рада — Уряд. Це фактично призводить до відсторонення від політичних процесів тієї частки активних громадян, які об'єднуються в політичні партії.

По-друге, на розвиток партійної системи впливають такі чинники, як корупція і тіньова економіка, що є на сьогодні одними з основних загроз стабільності в державі. Окремі політичні партії перетворюються на суто бізнесові клуби за інтересами, що повністю дискредитує саму ідею громадської самоорганізації.

По-третє, багато в чому на становлення політичних партій впливає особистий фактор. Як кажуть в Україні: “Два козаки — три гетьмани”. Прогнозую, що під час виборчої кампанії 2002р. ми будемо мати можливість у всій красі відчутти прояви цієї характерної української риси. Важливо, щоб політики не розсварилися до такої міри, щоб після виборів не змогли зібрати дієву більшість у новому Парламенті.

Чи можливо подолати ці перешкоди? Вважаю, що так.

Перше: відразу після обрання Верховної Ради України слід зробити висновки з практики виборчої кампанії і повернутися до підготовки закону про вибори за пропорційною системою, щоб не доопрацювати його успіхом перед наступними виборами. При цьому, прохідний відсоток для партій очевидно має бути вищим за 4%. У такому випадку, партії, що братимуть участь у парламентських виборах 2006р., будуть серйозно готуватися чотири роки, більше буде відповідальності за прийняті рішення. Нам потрібно швидше пройти шлях, що його проходила Європа за сотні років, — у нас просто немає більшого часу для інтегрування в демократичний світ.

Друге: важливо подолати дефіцит професіоналів у політиці. Україна ще не має сформованої загальнонаціональної системи підготовки громадських лідерів.

Третє: необхідно реальною роботою представників партій на загальнонаціональному та місцевих рівнях повернути довіру пересічного мешканця до українських політиків. Низький

рейтинг довіри до партій — результат тривалого процесу стагнації політичної системи, яку лише сьогодні вдається потроху долати.

2. Якими є особливості участі політичних партій у парламентських виборах 2002р., порівняно з 1998р.?

Наступні вибори до Верховної Ради України принципово відрізнятимуться від минулих. Вони будуть більш вартісними, будуть активно використовуватися новітні політичні технології, інформаційні канали, телекомунікації, Інтернет. Технологічний процес виборів став надто витратним для його учасників. Це впливатиме на збільшення числа кандидатів на депутатські мандати з великого конкурентоздатного бізнесу, підприємницьких кіл. Не виключені спроби просування своїх інтересів на виборах напівкримінальними структурами, використання тіншового капіталу, що є неприпустимим.

Характерною рисою буде також відсутність на цих виборах підтексту гострої ідеологічної боротьби, як це було раніше. Електоральна база лівих партій досить стабільна й має тенденцію до зниження, бо крім ліворадикальної риторики очевидного конструктиву в діях комуністів немає. Але при збігові певних обставин фракція комуністів у майбутній Верховній Раді України може отримати навіть більш вагоме представництво і вплив на роботу Парламенту, ніж було до цього.

Виборча боротьба окремих партій у "некомуністичному", центристському секторі будуватиметься на політичних спекуляціях, на дискредитації діючої влади та Президента України, оскільки для частини політиків це шанс утриматися "на плаву". Це об'єктивно знижуватиме можливості демократичних сил. У цих умовах, найбільшою загрозою є те, що політичний центр роздрібнений і розділений серед кількох десятків партій, що може стати проблемою при утворенні політичного ядра, здатного сформувати парламентську більшість і вивести країну з політичної кризи.

Важливою також є тенденція до створення блоків на базі потужних політичних сил. Сьогодні у країні існує близько 120 партій, серед яких лише біля 10 мають реальні шанси подолати прохідний бар'єр на виборах. Це і зумовлює процеси об'єднання та консолідації.

Крім того, парламентські вибори 2002р. будуть розглядатися, хочемо того чи ні, в контексті майбутніх президентських виборів. Вже сьогодні населення підсвідомо готове й буде голосувати передусім за лідерів, які представляють впливові політичні сили в країні, очолюють партії або блоки.

3. Чи вдасться забезпечити чесність і прозорість парламентських виборів 2002р., зменшити вплив адміністративного ресурсу? Що для цього необхідно зробити?

Будемо відверті, — адміністративний ресурс на парламентських виборах 2002р. буде використовуватися, як це було і в попередніх кампаніях. Але ті, хто вважає, що таким чином зможе отримати перепустку до Парламенту, просто обманюють самі себе. Я не вірю в можливості адміністрування на виборах.

У першу чергу, цьому перешкоджатиме новий Закон України "Про вибори народних депутатів України", у якому законодавчо обмежені можливості впливу адміністративного ресурсу на результати виборів. До складу окружних виборчих комісій входитьимуть представники різних політичних партій, що слідкуватимуть за діями своїх опонентів.

З іншого боку, до яких би засобів не вдавалися учасники виборчої кампанії, без реальної підтримки виборців будь-яка партія приречена на поразку. Вибори мають відбуватися якомога публічно, що в сучасних умовах ще досить складно зробити. Багато в чому перемога на виборах залежатиме і від інтелектуальних зусиль команди, з якою працює політичний лідер, від розуміння глибокої суті політичних процесів у державі та суспільних очікувань. Безумовно — і від досконалого володіння виборчими технологіями (в позитивному розумінні цього поняття). Я категорично проти "брудних" технологій. Сьогодні виборець став набагато свідомішим, і використання таких прийомів під час виборів навпаки буде "бити" по тих, хто їх застосовує.

Використання адміністративного ресурсу в інтересах окремих політиків так чи інакше відбувається і в країнах сталої демократії. Питання в тому, що дівий і жорсткий громадський контроль перешкоджає цим зловживанням.

Єдине, в чому я впевнений — обов'язково має існувати ефективна правова система громадського контролю, механізм спостерігачів як з боку політичних партій, громадських організацій, так і з боку міжнародних інституцій, як це відбувається у багатьох демократичних країнах.

Народний Рух України

Геннадій УДОВЕНКО

1. Які чинники обмежують розвиток і становлення впливових політичних партій, партійної системи в цілому? Що необхідно зробити для подолання їх впливу?

Становленню партійної системи (в традиційному для Європи розумінні цього терміну та як інституту управління державою) заважають переважно два комплекси чинників.

Політичний — опір кланово-олігархічних угруповань, зацікавлених у перманентному перерозподілі владних повноважень; саботаж корумпованої бюрократії, яка боїться втратити своє відносно привілейоване становище; неформованість сталих верств і прошарків населення, що заважає кристалізації їх політичного представництва.

Правовий — відсутність системоутворюючого підходу в чинному законодавстві, яке визначає діяльність політичних партій, участь України в міждержавних утвореннях уможливорює зовнішній вплив на суспільний розвиток України.

Потрібне форсоване прискорення трансформаційних процесів; економічні реформи мають проводитися з точки зору забезпечення національних (загальнодержавних) інтересів України, а політичні (зокрема, стосовно інституту партій) — бути синхронізованими з економічними.

2. Якими є особливості участі політичних партій у парламентських виборах 2002р., порівняно з 1998р.?

Головна особливість участі політичних партій України у виборах 2002р. — формування виборчих блоків, викликане неспроможністю майже всіх партій самостійно досягти самодостатнього представництва в Парламенті.

3. Чи вдасться забезпечити чесність і прозорість парламентських виборів 2002р., зменшити вплив адміністративного ресурсу? Що для цього необхідно зробити?

Забезпечити чесність і прозорість парламентських виборів 2002р. повністю не вдасться — сьогодні зменшити вплив адміністративного ресурсу практично неможливо. Потрібні довгострокові, постійні та всебічні зусилля щодо виховання національної свідомості громадян і формування психологічних настанов несприйняття всього шкідливого для України.

Партія "Світло зі Схогу"

Олександр ЧАРОДЕЄВ

1. Які чинники обмежують розвиток і становлення впливових політичних партій, партійної системи в цілому? Що необхідно зробити для подолання їх впливу?

В умовах сучасної України взагалі відсутні можливості для нормального розвитку і становлення впливових політичних партій. Справедливості ради, надо сказати, що в мирі взагалі не спостерігається тенденція до виникнення замість політичних партій — клик (як виразився вперше помітивши це в радянське часи антисоветчик Зиновьев). У подавляючому більшості випадків такої тенденції немає. В умовах розпаду суспільного ладу в сучасній Україні комплекс деформуючих факторів настільки великий, що перетворює вищеозначену тенденцію в губительну для України.

Нинішня політична система не може бути в нормальних умовах, виниклих естественним шляхом. Закон України "Про політичні партії України" являється одним з найгірших у світі (наряду з російським і мексиканським), і надмірно регулює параметри партій, необхідні для її реєстрації (общая численность, наличие первичных организаций в большинстве регионов Украины и т.д.), хотя казалось бы какое кому до этого дело, кроме самих членов данной партии.

Отсутствуют система и традиции, как в партийных организациях, так и на государственной службе, выдвигания умных и толковых людей. А если появляется где-то сильный руководитель, то заместителем держит, как правило, бездарного чиновника. И так в России, и в Украине уже много столетий. Однажды Ивану Грозному некий монах сказал: "Не держи мощника умнее себя".

Партии правого толка возникают (как правило) и имеют шансы на жизнь только в местах "концентрации денег" и функционируют только на платной основе, почти без идеологии и совсем без энтузиазма. Но как крупные скопления материи в космосе способны исказить пространство, так и крупные массы денег искажают политическую и общественную жизнь в Украине, деформируют право, мораль и сложившиеся исторические формы человеческих взаимоотношений.

Что делать? Убрать из закона о партиях все параметры. В законе о выборах убрать антиправовой 4% барьер для прохождения в Парламент. В бюллетене для голосования предусмотреть возможность гражданам указывать в партийном списке место конкретного политика (как, например, делается в Финляндии). Из ограничивающих участие в выборах факторов оставить только уменьшенный в 5-10 раз денежный залог. В Парламенте возобновить радиотрансляцию, да пожалуй и телетрансляцию важных вопросов по специальному каналу, как было в начале 90-х годов во время обретения независимости Украиной.

2. Якими є особливості участі політичних партій у парламентських виборах 2002р., порівняно з 1998р.?

От выборов 2002г. зависит будущее Украины на менее, чем на 15 лет. Ставки в борьбе за власть и собственность очень высоки. Особенностью участия в парламентских выборах 2002г. является "кучкование" двух крупных групп правых партий в блоке и их подконтрольность одному и тому же центру влияния, т.е. Администрации Президента. Причинами "кучкования", кроме боязни проигрыша, являются боязнь борьбы, боязнь компромата, отсутствие ярких лидеров и публичных политиков.

Сокращение сроков проведения кампании и отсутствие необходимости сбора подписей у населения не только сокращает активный период кампании, но снижает его естественный агитационный фон. В совокупности с фактором zaangażованности большей части средств массовой информации это приведет не только к усилению "подковерной борьбы", но и к увеличению незаконных и аморальных способов предвыборной борьбы. Все центры сил, сконцентрировавшие власть и деньги, будут использовать свои возможности тотально. По сравнению с 1998г., будет заметно меньше число контактов политических лидеров с населением в залах и на площадях. Зато будет много контактов с Администрацией Президента для согласований и проявлений верноподданнических чувств. Наличие в первых номерах списков блоков представительств ближайшего окружения Президента будет носить просто такий гротескный характер. Если не произойдет

каких-либо серьезных потрясений всукраинского или геополитического масштаба, то неожиданных (для умного наблюдателя) победителей в выборной борьбе не будет.

3. Чи вдається забезпечити чесність і прозорість парламентських виборів 2002р., зменшити вплив адміністративного ресурсу? Що для цього необхідно зробити?

Честность и прозрачность выборов нельзя обеспечить указами Президента, постановлениями Верховной Рады, клятвами и обещаниями партийных вождей, увещеваниями псевдоинтеллигентов украинской псевдозлиты. Влияние админресурса будет больше, чем на выборах в 1998г., но меньше, чем на президентских выборах. Нужно снизить дозу незаконных и особо жестких криминальных методов (вбрасывание сотней бюллетеней на избирательных участках, наглая фальсификация, начиная с избирательных участков и выше, шантаж, запугивание и убийства членов избирательных комиссий и других активных участников избирательного процесса). Частично поправит это можно простым способом — отменить антиправовое положение о 4% барьере.

Українська партія
Справедливості

Сергій
ЧЕРВОНОПИСЬКИЙ

1. Які чинники обмежують розвиток і становлення впливових політичних партій, партійної системи в цілому? Що необхідно зробити для подолання їх впливу?

Партійна система в сучасних умовах є необхідним атрибутом демократії, показником як рівня політичної культури суспільства, так і ефективності державно-владних структур. Окремо слід зазначити, що становлення в Україні партійно-політичної системи прямо пов'язане з формуванням національної політичної еліти.

Оскільки формування та вдосконалення партійної системи залежать від процесів державотворення та демократизації суспільства, то штучне прискорення окремих чинників партійного будівництва може призвести лише до відхилень від цивілізованих норм. Тому партії влади, в класичному їх розумінні, з'являться в Україні лише в майбутньому.

2. Якими є особливості участі політичних партій у парламентських виборах 2002р., порівняно з 1998р.?

Вдосконалене виборче законодавство забезпечило можливість провести вибори 2002р. більш демократично. Значення партій на майбутніх виборах зростає, завдяки більш "пропартійному" законодавчому принципу формування виборчих комісій. Саме ця норма примусила партії терміново зайнятися розбудовою місцевих структур. Тим більше, що парламентські вибори суміщені з місцевими.

Слід підкреслити, що участь партій у цих виборах стане специфічною ще й тому, що

різко зросла роль ресурсу політичних технологій і ЗМІ.

3. Чи вдається забезпечити чесність і прозорість парламентських виборів 2002р., зменшити вплив адміністративного ресурсу? Що для цього необхідно зробити?

Поки що владою робиться багато й розумно для посилення адміністративного ресурсу. Але складається враження, що владні структури дещо відірвані від народу та мають спрощену, аж до неоефективності, інформацію про запити електорату. Особливо це впадає в очі при адміністративних намаганнях жорстко контролювати ситуацію у центрі партійно-блочного передвиборного спектру.

Вплив адміністративного ресурсу на вибори 2002р. буде істотним. Зменшити його можна буде, в першу чергу, за рахунок прозорості, яку забезпечать ЗМІ та офіційні спостерігачі, як внутрішні, так і від іноземних держав і міжнародних організацій. Як ніколи раніше, Україні зараз потрібна позитивна інформація про демократичність у підготовці та проведенні виборів. ■

Партія розбудови,
правозахисту, недержавних
організацій України —
"Партія правозахисту"

Павло ЧЕРНИШ

1. Які чинники обмежують розвиток і становлення впливових політичних партій, партійної системи в цілому? Що необхідно зробити для подолання їх впливу?

Правові, організаційні, фінансові чинники по-різному впливають на діяльність різних партій. Для подолання обмежень розвитку партійної системи України, в першу чергу, необхідно передбачити державне фінансування партій на однакових умовах для всіх партій, які залишаться після парламентських виборів 2002р. Державна влада повинна розуміти, що партії є одним із життєво необхідних їй структурних механізмів для збалансованого її існування.

2. Якими є особливості участі політичних партій у парламентських виборах 2002р., порівняно з 1998р.?

Особливості участі політичних партій у виборах 2002р., завдяки новому закону про вибори, помітні. Кожна партія ідеологічного типу може, хоч і частково, розраховувати, що її імідж "спрацює" під час виборчої кампанії.

3. Чи вдається забезпечити чесність і прозорість парламентських виборів 2002р., зменшити вплив адміністративного ресурсу? Що для цього необхідно зробити?

Забезпечити чесність і прозорість виборів 2002р. буде неможливо, адже зараз у "свої" виборчі округи клоновані партії кинули шалені кошти під виглядом депутатської, благодійної та спонсорської допомоги для задурування виборців. Президент України, влада України в цілому та органи місцевого самоврядування виробили імунітет всездозволеності.

Зменшення впливу адміністративного ресурсу на виборах 2002р. — це утопія. Адже всі “ласі” виборчі дільниці (які знаходяться в наукових, культурних, адміністративних, фінансових, військових установах (частинах), місцях відбування покарань тощо) чітко розподілені між партіями, які будуть використовувати адміністративний ресурс. ■

Партія
всеукраїнського
об'єднання лівих
“Справедливість”

Іван ЧИЖ

1. Які чинники обмежують розвиток і становлення впливових політичних партій, партійної системи в цілому? Що необхідно зробити для подолання їх впливу?

Обмежують розвиток політичної системи України, перш за все, суб'єктивні фактори, серед яких: (1) бездіяльність значної частини партій, створених часто для просування свого вождя у владу; (2) застосування “принципу зозулі” — себто підкидання, приміром, праволіберальних “яєць” у гніздо лівоцентристської течії з метою перебрання позитивного іміджу — фактичний обман; (3) незацікавленість впливових правлячих кіл у становленні потужних партій, свідомо політика тиражування дрібних партій, які б відволікали увагу населення, нав'язували йому думку про неавторитетність партій; (4) відсутність достатньої політичної культури людей, які приходять у політику, в результаті чого спрацьовує відомий принцип “де два українці — там три гетьмани”, непоступливість, амбіційність багатьох партійних лідерів, нездатність до компромісів; (5) втручання в політику “грошових мішків”, які вважають за потрібне мати свою “кишенкову партію”, що сприяє ситуації, викладеній вище.

2. Якими є особливості участі політичних партій у парламентських виборах 2002р., порівняно з 1998р.?

Особливих відмінностей між парламентськими виборами 1998р. та 2002р. не передбачається, оскільки залишена та ж сама виборча система; партії лівого, центристського і правого спектру не сконсолідувались (об'єктивно цьому сприяє розкол суспільства), народжувані передвиборні блоки мають переважно штучний характер і можуть розпастися будь-якої миті; більшість партій, особливо центристських, як і раніше, будуть покладатися на адміністративний ресурс; вибори матимуть непрозорий характер із використанням “брудних” технологій.

3. Чи вдасться забезпечити чесність і прозорість парламентських виборів 2002р., зменшити вплив адміністративного ресурсу? Що для цього необхідно зробити?

З причин, про які йшлося вище, не вдасться забезпечити ні чесність, ні прозорість виборів та запобігти впливу адміністративного ресурсу. За умови чесних виборів — більшість у Верховній Раді матимуть ліві та лівоцентристи. ■

Ліберальна
партія України

Володимир ЩЕРБАНЬ

1. Які чинники обмежують розвиток і становлення впливових політичних партій, партійної системи в цілому? Що необхідно зробити для подолання їх впливу?

Одним із помітних факторів, що обмежують розвиток партійної системи в Україні, є положення закону про вибори, що встановлює 4% бар'єр для проходження до Верховної Ради у багатомандатному виборчому окрузі. Це обмеження не дозволяє представити в Парламенті весь політичний спектр суспільства, а, отже, свідомо звужує можливості його розвитку. Крім того, приписування голосів виборців, відданих за партію, що не пройшли до Парламенту, іншим політичним структурам, часто з протилежною ідеологією, є очевидним порушенням прав меншості виборців. Скасування 4% бар'єру оздоровить політичне життя в країні, призупинить “клонування” партій, зробить необхідним створення передвиборних холдингів, значно зменшить кількість “чорного PR”.

Іншим фактором, що суттєво впливає на становлення політичної системи в Україні, є спосіб фінансування партій. Ні для кого не є секретом, що самі лише членські внески не дають достатнього грошового забезпечення діяльності партійних структур. Великих коштів вимагають передвиборна кампанія, партійні видання тощо. Фінансування політичних партій має стати прозорим і чесним. Тому найбільш прийнятним є бюджетне фінансування парламентських партій — як основи й головних суб'єктів політичної демократії.

2. Якими є особливості участі політичних партій у парламентських виборах 2002р., порівняно з 1998р.?

Позитивною зміною, порівняно з 1998р., можна вважати участь політичних партій у роботі виборчих комісій, що підвищить якість роботи комісії і певною мірою зменшить вплив адміністративного ресурсу.

Але загалом вибори 2002р. будуть відзначатися більш жорсткою конкуренцією, війною компроматів, намаганням витіснити з політичної арени невеликі й менш фінансово потужні партії. Негативною тенденцією є також помітне зростання кількості так званих “брендівих” партій, що не несуть жодної ідеології, а, отже, не здатні запропонувати суспільству реальної програми дій.

3. Чи вдасться забезпечити чесність і прозорість парламентських виборів 2002р., зменшити вплив адміністративного ресурсу? Що для цього необхідно зробити?

Досвід показує, що найбільше порушень під час виборів спостерігається в мажоритарних округах. Думаю, 2002р. не стане винятком. Чесність, прозорість придуть разом з політичною культурою, набуттям досвіду демократії, громадянським самоусвідомленням та самоповагою наших виборців. ■

Комітет
виборців України

Ігор ПОПОВ

1. Якими є особливості участі політичних партій у парламентських виборах 2002р., порівняно з 1998р.?

Порівняно з 1998р., політичні партії стали більш прагматичними та професійними. В новому Парламенті буде набагато менше романтиків від політики, народні депутати будуть більш системно представляти інтереси певних ФПГ, головною метою яких є захист незаконно приватизованого майна та доступ до розподілу бюджетних коштів.

Фактично, всі партійні штаби відчувають брак кадрів, зумовлений відсутністю реальної партійної роботи між виборами. Частково цю проблему вирішують шляхом запрошення російських фахівців, які переважно застосовують “second hand” — прями повтори апробованих у російських провінціях програм.

Особливістю кампанії стане протистояння двох крупних блоків, причому коли один створювався як альтернатива іншому. Водночас, за рахунок цього протистояння збільшилися шанси дрібних партій. За нашими прогнозами, 4% поріг можуть пройти до 10 суб'єктів виборчого процесу.

2. Чи вдасться забезпечити чесність і прозорість парламентських виборів 2002р., зменшити вплив адміністративного ресурсу? Що для цього необхідно зробити?

Розвиток ситуації свідчить, що вибори не будуть на 100% чесними та відкритими. Проте, є час для зниження рівня порушень. Певні підстави для оптимізму дають новий закон про вибори народних депутатів, зміни та поправки до кримінального й адміністративного кодексів.

На жаль, офіційно кампанія починається лише 31 грудня 2001р., тому кілька місяців зазначені акти не поширювалися на вже зроблені порушення. Органи державної влади на місцях у багатьох випадках також проігнорували Указ Президента, що мав регулювати перебіг кампанії до офіційного її старту. Повноваження Національної Ради України з питань телебачення і радіомовлення дозволяють їй контролювати виконання умов надання ліцензій відповідним ЗМІ, в т.ч. в питаннях якісного інформування споживача. Державний комітет інформаційної політики, телебачення і радіомовлення України теж міг би нагадати окремим газетам про ті високі зобов'язання, що записані в їх свідоцтвах про реєстрацію.

Зловживання з боку посадових осіб повинні припинити їх прями керівники, хоча така практика в Україні не набула поширення. Громадські організації, такі як Комітет виборців України, комітет “Рівність можливостей”, проводять моніторинг кампанії і надають статистичну та фактичну інформацію Центральній виборчій комісії, іншим державним установам і ЗМІ. Лише їх добра воля та виконання своїх службових обов'язків може зробити вибори максимально чесними та відкритими. ■

ВЫБОРЫ... БЕЗ ВЫБОРА*

Александр АФОНИН,
политолог

До начала очередной избирательной кампании в Верховную Раду осталось всего ничего. И дружная армия политологов, социологов, имиджмейкеров и т.д. всех мастей уже выплескивают на телеканалы, в радиозэфир и на страницы прессы относительно будущих победителей всевозможные рейтинги, прогнозы, оценки, создавая полную иллюзию тяжелой, а главное, бескомпромиссной борьбы различных участников предвыборного марафона.

Однако для мало-мальски внимательного человека, интересующегося политикой, понятно, что все происходящее — не более чем иллюзия, театральное действие на сценической площадке размером с Украину перед толпой зрителей. Кстати, после спектакля последним предстоит оплачивать последующие четыре года существования большей части участников сценических интриг.

Впрочем зрителям-плательщикам, гордо именуемым избирателями, не привыкать. Ведь очень и очень многих “актеров”, независимо от уровня их умственных, организаторских, творческих и прочих дарований, избиратели уже содержат: некоторых четыре, других восемь, а многих почти двенадцать лет.

В статье “Україна вакантна” (газета “День” от 7.11.2001г.) лидер СДПУ(о), он же первый вице-спикер Верховной Рады г-н В. Медведчук достаточно аргументированно сформулировал тезис о том, что наша страна “...вакантна щодо кадрів кваліфікованих, ефективних, здатних повести країну в майбутнє”. И вы знаете, лично я с этим абсолютно согласен. Да, она действительно вакантна! Более того, я смею утверждать, что она еще и беременна! Беременна давно и безнадежно по-настоящему грамотными, опытными кадрами управленцев, финансистов и экономистов, прошедших школу выживания в диких, противоестественных условиях, сформированных и организованных управленческой элитой за годы независимости Украины.

Да, эти люди — руководители нового поколения, жесткие практики — не только выжили, не только организовали прибыльно действующее производство, но и на основе собственного опыта увидели алогичность и непоследовательность большинства шагов, предпринимаемых управленческой элитой. И выработали свое видение экономической и социальной политики Украины. Эти люди могли бы взять сегодня на себя ответственность за

судьбу государства и предпринять действия, способные обеспечить быстрое и эффективное развитие его экономики, решение большинства гуманитарных и социальных проблем.

Но! В связи с этим вспоминается один национальный анекдот. Едут в купе двое пассажиров. Один из них достает свой “тормозок” и начинает есть. Второй спрашивает его: “Что ты ешь?” И происходит следующий диалог:

- Я ем сало.
- А оно вкусное?
- Очень.
- Дай и мне попробовать.
- А ты его не будешь есть.
- Почему?
- А кто его тебе даст.

А действительно! Кто этим желающим и могущим кардинально изменить ситуацию в Украине даст возможность “пожевать” это “сало”?

Для того чтобы объяснить, почему это так, нужно возвратиться в недалекое прошлое Украины, проанализировать нынешний состав управленческой элиты и раскрыть ее мотивацию к сохранению за собой властных полномочий любой ценой.

* Стаття опублікована в тижневику “Зеркало недели” 8 грудня 2001р. Друкується мовою оригіналу.

Вначале пусть каждый читающий этот материал ответит сам себе: “Сколько нужно лет, чтобы честным трудом, даже при наличии своего собственного бизнеса (при условии, что он начал с “нуля”) заработать на скромный автомобиль “Мерседес”, маленькую “хатынку” в три этажа и счет хотя бы суммой в \$200-300 тысяч? Ответ неутешительный.

Почему с “нуля” начатый бизнес? Объясняю. На момент провозглашения независимости на просторах отечества не наблюдалось престарелых рок-феллеров или фордов, торопящихся передать миллиарды долларов своих наследственных богатств только что зачатой “элите” Украины. Так что мы, граждане ныне суверенной Украины, поголовно оказались с пустыми личными карманами (поскольку все честно нажитые сбережения ушли вслед за почившим в бозе СССР), созерцая достаточно большое общенародное достояние, наработанное многими поколениями “радянських українців”.

И пока основная часть населения горестно сокрушалась, небольшая часть не слишком щепетильных соотечественников, занимающих должности, дающие им возможность прямого соприкосновения с “общенародной” собственностью, оперативно начала превращать ее в “личную”. И проворство этих новых “деловых людей” была таково, что они организовали и осуществили “революцию грабежей”, реализовав обозначенное К.Марксом “первичное накопление капитала” всего за 4-5 лет, в то время как эволюционной Западной Европе для этого процесса понадобилось почти столетие.

А это была действительно революция с использованием всех присущих ей форм борьбы. С бритоголовыми “бойцами” и стрельбой, взрывами и, соответственно, жертвами. В этой борьбе новая элита закалилась физически и аморально, выработала негибкую способность любым образом защищать теперь уже не “общую”, а “свою” собственность.

Таким образом, к 1994-1995гг. уже достаточно четко вырисовалась авангардная группа представителей национальной управленческой элиты, понимающая, что при всей сложности проблем, связанных с дележом общенациональной собственности между собой, их личные интересы значительно ближе, чем интересы “этой” страны и “этого” народа.

Однако к ней начало приходить и понимание того, что осуществленная ею “кавалерийская атака” на всенародную ниву не осталась незамеченной. И уже тогда у них впервые появилось ощущение страха, что рано или поздно покорный дремлющий народ проснется и пойдет на поиски своих “героев”, бросивших его на много лет в бездну нищеты, голода и безверия.

Единственным шагом, который позволял ново-рожденной буржуазии уйти от ответственности и гнева обманутых и обобранных людей, могла быть власть и только власть. Но власть очень высокого уровня, позволяющая:

- ❖ не потерять, а продолжать наращивать сформированный несправедливым путем капитал и прятать его в места, недостижимые для глаз и рук “маленьких украинців”;

- ❖ контролировать информационные потоки, идущие к силовым, фискальным структурам и обратно, чтобы своевременно пресекать путем подкупа или просто начальственной командой “Не смей!” любые действия, могущие нанести вред “их делу” или высветить через средства массовой информации всю неприглядность их действий и поступков;

- ❖ сформировать из числа лично преданных и проданных, повешенных на компроматные крючки людей, чиновничью оборонительную линию, на которую возложить функции по: (а) созданию трудностей для проникновения во власть чужих, “относительно честных бизнесменов” — путем организации многочисленных проверок их деятельности фискальными службами, органами МВД и прокуратуры; (б) формированию структур в лице местных администраций и их глав, гарантирующих привлечение административного ресурса для выполнения задач поддержки, а в случае возникновения необходимости — в переходе из кресла в структурах исполнительной власти в кресло законодателя.

Однако идти в одиночку с мешками “грязных” денег на завоевание властных бастионов после первых демократических выборов, прошедших на национально-эмоциональной политической волне, было уже, как говорится, даже для Украины “занадто”... Пришлось новоявленным нуворишам искать способы для легализации денег и запуска их в политические механизмы, способные вывезти на Олимп власти или прилегающие территории.

Таким стало создание политических движений и партий. После 1995г. количество последних начало расти в геометрической прогрессии. И хотя их названия содержали такие забористые слова, как “демократическая”, “социальная”, “национальная”, “реформаторская”, “христианская” и т.д., отличить друг от друга эти партии было трудно. Причина заключалась в том, что основой для их создания явились отнюдь не политические или идеологические мотивы, а территориальная, финансовая, кланово-родовая общность или, скорее, схожие источники добывания денег и методики их отмывания.

Следует сказать, что и цели всех этих политических новообразований, и средства достижения этих целей практически были похожи как однояйцевые близнецы.

Цели:

- ❖ установление контроля своего клана, то бишь партии, над такими сферами, как металлургия, энергетика, энергоносители, химия, недвижимость и другими, способными быстро приносить большую прибыль и быть предметом купли-продажи в раздетой до нитки Украине;

- ❖ организация (надолго и всерьез) защиты сформированного капитала и технологий по его наращиванию под политической крышей.

Средства:

❖ пропускание части грязных денег через партийные структуры и придание им статуса членских взносов и средств партии, что давало возможность их легального использования в качестве оплаты политических технологий в выборных кампаниях;

❖ внедрение на узловые должности в структурах исполнительной власти (посредством давления депутатских фракций, подкупа или шантажа) своих представителей, обязанных блюсти интересы партии в избранных секторах экономики и обеспечивать неподконтрольность процедур по реализации этих интересов службам, обязанным делать это в силу своих функций.

Понятно, что в тот период ни о каких системных подходах по выводу экономики из кризиса речь не могла идти. Да и об интересах государства тоже. Нужно было с минимальными финансовыми, моральными и физическими потерями разместить в немногочисленных руководящих креслах многочисленных претендентов из числа бывших героев “революции грабежа”, а ныне новоявленных политических лидеров.

О том, что процесс формирования управленческой элиты проходил непросто, свидетельствуют периодические отстрелы отдельных лидеров, оказавшихся то ли излишне одиозными, то ли недостаточно уступчивыми в вопросах раздела сфер влияния. Вторая часть этой элиты, недоступная для отстрела в силу мощи и больших властных полномочий, была благополучно отпущена за рубежи нашей Родины, где и осела в благоустроенных камерах тюрем Европы и Америки. А третья часть была внесена в базы данных западных спецслужб как невъездные, то есть по пересечении границ их бы немедленно задержали и присоединили ко второй части.

Как бы то ни было, но к 1998-1999гг. круг управленческой элиты был сформирован, впрочем, как и правила его существования. Коротко их суть можно выразить словами популярной песни: “...связаны одной цепью, скованы одной цепью...”. Отныне характер внутренних отношений в элитарном круге можно назвать политикой компромисса и разумных уступок друг другу. Все другое становилось просто неприемлемым в связи с тем, что:

❖ степень греховности членов элитарного круга перед своими согражданами достигла критического уровня, и попытка использовать весь объем компромата, собранный каждой из групп на своих “партнеров по необходимости” можно сравнить с ядерным взрывом, который сметет с властного Олимпа не только тех, против кого направлена акция, но и инициаторов предать гласности этот компромат.

Итак, условия игры, принятые элитой, предполагают:

❖ организацию периодических сцен борьбы между элитарными партиями с оглашением оговоренного объема “негатива” для поддержания среди общественности ощущения объективного течения событий;

❖ обеспечение передвижения лидирующих представителей “избранных” партий на различные должности по горизонтали в пределах элитарного кольца, не допуская смещения их по вертикали (за последние годы случаи перемещения одних и тех же лиц по примерной схеме министр — председатель госкомитета — глава фонда — руководитель уровня Кабинета Министров — народный депутат — министр и т.д. стали просто “нормой” жизнедеятельности элиты);

❖ поочередное принятие в пользу тех или иных партий (или кланов) кратковременных поправок к существующим законам и постановлениям Кабмина, позволяющим наращивать капитал или восполнять понесенные потери посредством временных бизнесовых предпочтений (не исключена “услуга” в виде передачи одной элитарной партией другой части “заработанных” сумм за содействие в обеспечении количества голосов, необходимого для проведения нужного решения через “своих” людей в структурах исполнительной власти);

❖ использование привлеченных специалистов на серьезных должностях в управленческих структурах лишь после тщательной проверки на лояльность по отношению к элите и в ограниченном количестве, дабы избежать создания критической массы, которая может размывать границы кольца элиты и разрушить коррумпированную до мозга костей систему власти.

Главная политическая особенность нынешней правящей элиты заключается в том, что она не имеет партийной принадлежности и идеологических пристрастий. Свидетельством тому — легкость и безболезненность в смене ее членами фракций в Парламенте и членства поочередно в нескольких партиях. По-настоящему их идеологией была и остается личная нажива за счет других членов общества, а стимулом борьбы за власть — страх разоблачения и потери наворованного.

Создавая систему власти, которая полностью гарантировала бы неуязвимость, нынешняя управленческая элита незаметно стала заложницей

ею же созданного кольца. Как и любая другая закрытая система, она уже начала вырождаться, продуцируя социальную индифферентность, неспособность к трезвому анализу происходящего в экономике и обществе, выработке новых неординарных идей и механизмов по их реализации.

В общем-то эта статья, уважаемые мои соотечественники, не об элите, а о нас с вами и будущих гражданах Украины. Ведь все мы заложники этого элитарного кольца, которое в своем горизонтальном вращении стало преградой на пути экономического развития страны, притоку свежей, здоровой и, главное, чистой крови к головному мозгу нации, пережало трахею, мешая стране вздохнуть полной грудью, оглянуться вокруг себя и понять, насколько за последние годы нация обнищала морально, духовно, культурно...

Для того чтобы убедиться, что это правда, не надо прибегать к детальному анализу. Достаточно при созерцании на телеэкранах лидеров политических блоков и партий, входящих в первую десятку избирательных списков (а это предполагает, что они будут нами избраны в “новый” состав Парламента и сформируют из себя самих “новое” Правительство), попытаться найти глазами хотя бы одно лицо, которое бы не “светилось” все последние годы в этой элитарной среде.

С началом избирательной кампании в ее организацию, как в топку паровоза, будут вбрасываться десятки, сотни миллионов гривен, в свое время разными способами отобранные у нас же. И все это будет делаться только с одной целью — обеспечить сохранение в неизменном виде нашего с вами нынешнего “счастливого” существования и тех политиков у власти, которые его нам создали. Еще на четыре года...

Послесловие

На этом можно было бы и закончить. Но автор слукавил, назвав материал “Выборы... без выбора”. Выбор есть! И он целиком за нами. Просто в материале сделана попытка проанализировать процессы, происходящие на политическом Олимпе, показать механизмы, приводящие в действие эти процессы, и их мотивацию. А, проще говоря, дать ключ к предстоящей избирательной кампании, помочь понять, что:

❖ кроме вас, за действительно новый, а не перелицованный Парламент, никто не проголосует;

❖ раздаваемые вам представителями элиты щедрые предвыборные подарки вами же и оплачены, причем в несколько сот раз дороже их номинальной стоимости. И поэтому с вашей стороны не обязательно в качестве благодарности ставить галочку напротив фамилии столь щедрого за ваш счет кандидата в депутаты;

❖ если вы не придете на избирательный участок, то это не гарантирует того, что ваш бюллетень

не будет опущен в урну, но с “галочкой” возле имени совершенно другого кандидата в депутаты, чем тот, которого предпочли бы вы;

❖ никакие угрозы местных администраций об увольнении в случае голосования “не за того депутата”, особенно в отношении учителей, медиков, библиотекарей, — несостоятельны, поскольку с нынешней зарплатой бояться просто смешно и стыдно;

❖ голосуя по принуждению или за копеечную взятку за человека, к которому не лежит душа, подумайте о том, что минутная слабость будет стоить нам еще четырех лет безнадежной, безрадостной, полуголодной жизни;

❖ человек, два или три срока отработавший в Верховной Раде и не сумевший радикально изменить нашу жизнь к лучшему, вряд ли сможет сделать это в будущем;

❖ человек, привыкший жить за счет чужого труда, берущий чужое без спроса в случае нашего повторного доверия ему как депутату, вряд ли избавится от своих пагубных привычек, поскольку такова человеческая природа;

❖ если вы в вашем окружении видите и знаете людей высоких нравственных, организаторских и профессиональных качеств, ведающих о бедах народа не понаслышке и не по опросам, выдвигайте их кандидатами в народные депутаты всех уровней, окажите им свою моральную и материальную поддержку и, поверьте, они верой и правдой будут служить народу Украины.

И нужно четко уяснить, что гражданское общество, как и истинно национальную элиту, формируют сами граждане своей страны, а не наоборот!

Элита же, сотворившая сама себя и оседлавшая властные структуры, может сформировать только тоталитарно-криминальное общество, где в почете будет одно качество — рабская покорность народа власти имущим. ■

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ВИБОРЧОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Микола МЕЛЬНИК,
заслужений юрист України,
кандидат юридичних наук

Однією з правових гарантій проведення виборів народних депутатів України з дотриманням конституційних засад виборчого процесу є встановлена законом відповідальність за порушення Закону України “Про вибори народних депутатів України”.

Залежно від характеру порушення та його наслідків, за порушення виборчого законодавства настає кримінальна, адміністративна, конституційно-правова, цивільно-правова або інша (наприклад, дисциплінарна) відповідальність.

Зазначені вище види відповідальності відрізняються між собою підставами, санкціями (видом покарання, стягнення), суб'єктами, органами застосування, процесуальною формою реалізації. Діапазон негативних наслідків, які за законом можуть настати для порушників виборчого законодавства, є досить широким: від скасування рішення про реєстрацію особи кандидатом у народні депутати України до позбавлення волі.

Що стосується суб'єктів юридичної відповідальності за порушення виборчого законодавства, то ними можуть бути як суб'єкти виборчого процесу (виборці, кандидати в депутати, партії (блоки), які висунули кандидатів, виборчі комісії тощо), так і інші особи (посадові та службові особи органів державної влади та органів місцевого самоврядування, громадяни).

Кримінальна відповідальність

Чинний Кримінальний кодекс України (далі — КК) визначає три спеціальні склади злочинів проти виборчих прав громадянина. Це: (1) перешкоджання здійсненню виборчого права (ст. 157 КК); (2) неправомірне використання виборчих бюлетенів, підлог виборчих документів або неправильний підрахунок голосів чи неправильне оголошення результатів виборів (ст. 158 КК); (3) порушення таємниці голосування (ст. 159 КК)¹.

Перешкоджання здійсненню виборчого права (ст. 157 КК)

Стосовно виборчого законодавства про вибори народних депутатів України цей злочин полягає у: (1) перешкоджанні насильством, обманом, погрозами, підкупом або іншим чином вільному здійсненню

громадянином права обирати і бути обраним народним депутатом України; (2) перешкоджанні вести передвиборчу агітацію.

Перешкоджання вільному здійсненню громадянином його виборчого права може виразитися, зокрема, у: безпідставній відмові в реєстрації кандидатом; невключенні громадянина до списків виборців за наявності встановлених законом для того підстав або виключенні громадянина із списків виборців за відсутності для того підстав; у примушуванні кандидата зняти свою кандидатуру з балотування чи зареєструватися кандидатом у народні депутати України тощо.

Цією ознакою охоплюється також перешкоджання діяльності довірених осіб кандидатів у народні депутати України, представників партії (блоку) у

¹ Слід зазначити, що ці склади злочинів охоплюють не лише порушення законодавства про вибори народних депутатів України, а й законодавства про вибори Президента України, депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, депутатів місцевої ради, сільських, селищних, міських голів.

Центральній виборчій комісії (ЦВК) та в одномандатному окрузі, які допомагають кандидатам у депутати реалізувати їх суб'єктивне право бути обраними до Парламенту.

Цією формою злочину охоплюються також випадки створення перешкод для нормальної діяльності виборчої комісії (дільничної, окружної, ЦВК) чи її окремого члена або будь-яке неправомірне втручання у вирішення питань, віднесених законом до їх компетенції щодо організації та проведення виборів, якщо такі дії були спрямовані на перешкоджання здійсненню громадянином свого виборчого права.

Перешкоджання вести передвиборну агітацію передбачає створення будь-яких перепон громадянам України, політичним партіям (блокам), іншим об'єднанням громадян, колективам підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності вільно й всебічно обговорювати передвиборчі програми кандидатів, їх політичні, ділові та особисті якості, безперешкодно вести агітацію "за" чи "проти" того або іншого кандидата, виборчі списки кандидатів від політичних партій (блоків). Воно може проявитись у зриві проведення зборів, мітингів чи зустрічей з кандидатами (їх прямій забороні, недопущенні виборців, кандидатів чи інших осіб до місця їх проведення, ненаданні приміщення, умисного виведення з ладу технічного обладнання, необхідного для проведення таких заходів, відключення електроенергії тощо), наданні необґрунтованих переваг чи встановленні безпідставних обмежень для передвиборних виступів кандидатів у відповідних ЗМІ, незаконному вилученні або знищенні матеріалів передвиборної агітації тощо.

Перешкоджання вільному здійсненню громадянином виборчих прав або веденню передвиборної агітації може бути вчинено будь-яким **способом**. До найбільш поширених способів такого перешкоджання закон відносить насильство, обман, погрозу та підкуп.

Під **насильством** розуміється застосування фізичної сили, яке може виразитись у нанесенні побоїв, ударів, позбавленні чи обмеженні волі, заподіянні тілесних ушкоджень, насильницьке вилучення в потерпілого паспорту чи іншого документу, необхідного для реєстрації кандидатом або відкриття рахунку для фінансування виборчої кампанії, одержання виборчого бюлетеня тощо.

Обман — це введення особи в оману стосовно дійсних явищ і фактів, що безпосередньо стосуються здійснення громадянином своїх виборчих прав або ведення передвиборної агітації. Обман може виразитись як у повідомленні такій особі неправдивих відомостей (про час та місце зустрічі з кандидатом, час та місце голосування, порядок заповнення бюлетенів, про особу кандидата тощо), так і в умисному замовчуванні фактичних обставин, які винний зобов'язаний був повідомити, наприклад, як голова чи член виборчої комісії (неповідомлення виборцям про зняття конкретним кандидатом своєї кандидатури з балотування або про організацію зустрічі з кандидатами тощо).

Погроза полягає у психічному впливі на потерпілого з метою перешкодити в реалізації його виборчого права. Винний може погрожувати вбивством, нанесенням тілесних ушкоджень, знищенням майна тощо. Погроза повинна бути реальною і за своїм характером та інтенсивністю здатною перешкодити громадянину реалізувати своє виборче право або вести передвиборну агітацію.

Підкуп як спосіб перешкоджання вільному здійсненню громадянином своїх виборчих прав або веденню передвиборної агітації полягає у схиланні особи шляхом надання чи обіцяння надання винагороди матеріального характеру (грошей, матеріальних цінностей або послуг) до вчинення певних дій, пов'язаних з реалізацією громадянином свого виборчого права, веденням передвиборної агітації (до голосування "за" або "проти" конкретного кандидата, зняття кандидатом своєї кандидатури з балотування, відмови члена виборчої комісії брати участь у роботі виборчої комісії, фальсифікації виборчих документів тощо). Підкуп може бути спрямований стосовно виборця, члена виборчої комісії, кандидата в депутати, а також його довіреної особи, офіційного представника чи будь-якої іншої особи, яка бере участь у виборчому процесі.

Кримінальна відповідальність за ст. 157 КК настає лише в разі, якщо описані в ній діяння вчиняються **умисно**. При цьому мотив діяння для його кваліфікації за ст. 157 КК значення не має.

Будь-яке із зазначених вище діянь може бути кваліфіковане за ст. 157 КК лише за умови, що воно спрямоване на перешкоджання здійсненню активного чи пасивного виборчого права або веденню агітації.

Кримінальну відповідальність за перешкоджання здійсненню виборчого права може нести будь-яка осудна фізична особа, яка досягла 16-річного віку.

Кваліфікуючими ознаками злочину закон передбачає вчинення його: (1) за попередньою змовою групою осіб; (2) членом виборчої комісії (дільничної, окружної, ЦВК); (3) іншою службовою особою з використанням влади або службового становища (ч. 2 ст. 157 КК), а **особливо кваліфікуючою ознакою** — вплив на результати голосування або виборів (ч. 3 ст. 157 КК).

Під **іншою службовою особою** слід розуміти будь-яку іншу, крім члена виборчої комісії, службову особу. Це може бути службова особа як органу державної влади чи органу місцевого самоврядування, так і службова особа приватного підприємства, об'єднання громадян тощо. Обов'язковою умовою кваліфікації цього злочину за ознакою вчинення його членом виборчої комісії чи іншою службовою особою є перешкоджання такими особами здійсненню громадянином його виборчого права або перешкоджання веденню передвиборної агітації з використанням влади або службового становища².

Таким, що **вплинуло на результати голосування або виборів** (ч. 3 ст. 157 КК), слід визнавати перешкоджання вільному здійсненню громадянином його

² Такі діяння можуть виразитись у: безпідставній відмові членами виборчої комісії громадянину в реєстрації його кандидатом; перешкоджанні керівником звільненому підлеглому, який в установленому порядку зареєстрований кандидатом у депутати, від виконання виробничих або службових обов'язків для проведення зустрічей з виборцями або проведення інших виборчих заходів; ненаданні службовою особою кандидату приміщень для проведення заходів, передбачених виборчим законодавством; примушуванні службовою особою підлеглих (наприклад, військовослужбовців строкової служби, курсантів) до голосування за конкретного кандидата тощо.

виборчого права або перешкоджання веденню перед-виборної агітації, що, зокрема, вплинуло на кількість голосів, поданих за кожного кандидата, визнання кандидата обраним (необраним) тощо. Для наявності цієї кваліфікуючої ознаки не обов'язково, щоб наслідком перешкоджання було визнання виборів недійсними.

Відповідно до ст. 157 КК, вчинення цього злочину **карається**: за ч. 1 цієї статті — обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років або позбавленням волі на строк від двох до чотирьох років; за ч. 2 — позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років; за ч. 3 — позбавленням волі на строк від семи до двадцяти років.

Неправомірне використання виборчих бюлетенів, підлог виборчих документів або неправильний підрахунок голосів чи неправильне оголошення результатів виборів (ст. 158 КК)

Цей злочин може проявлятися у **формі**: (1) видачі членом виборчої комісії виборчого бюлетеня особі, яка не внесена до списку виборців; (2) видачі виборцю виборчих бюлетенів (виборчого бюлетеня) замість інших виборців; (3) підлогу виборчих документів (виготовлення виборчого документу невстановленого зразка чи у спосіб, не передбачений законом; внесення до виборчого документу завідомо неправдивих відомостей; будь-яка інша підробка виборчого документу); (4) використання завідомо підробленого виборчого документу чи виборчого документу, виготовленого в спосіб, не передбачений законом; (5) завідомо неправильного підрахунку голосів; (6) завідомо неправильного оголошення результатів виборів.

Виборчими документами, зокрема, визнаються: протоколи (рішення) з'їзду (конференції, зборів) партії (блоку) або зборів (конференцій) місцевих осередків партій чи блоку партій про висунення кандидатами в депутати; списки виборців; виборчі бюлетені; відкріплювальні посвідчення, протоколи засідань виборчих комісій; посвідчення кандидатів, їх довірених осіб, членів виборчих комісій та офіційних спостерігачів.

Під **видачею виборчого бюлетеня особі, яка не внесена до списку виборців**, слід розуміти видачу членом дільничної виборчої комісії виборчого бюлетеня особі, яка не включена до списків виборців даної виборчої дільниці.

Видача виборцю виборчих бюлетенів (виборчого бюлетеня) замість інших виборців передбачає видачу членом дільничної виборчої комісії особі, яка включена до списків виборців даної виборчої дільниці, одного чи кількох виборчих бюлетенів для голосування за інших виборців, які також включені до списків виборців даної дільниці. При цьому не має значення, замість кого саме ця особа одержала виборчий бюлетень для голосування: дружини (чоловіка), батьків, дітей, членів своєї сім'ї, близьких родичів чи взагалі незнайомих їй виборців³.

Виготовлення виборчого документу невстановленого зразка передбачає виготовлення в будь-який спосіб виборчого документу, який не відповідає встановленому законом чи іншим нормативно-правовим актом формі або тексту. Це може бути невстановленою формою виборчий бюлетень, бланк протоколу дільничної виборчої комісії, відкріплювальне посвідчення тощо.

Виготовлення виборчого документу в спосіб, не передбачений законом, передбачає виготовлення виборчого документу встановленого зразка, але з недотриманням вимог, які висуваються законом щодо способу його виготовлення. Наприклад, це діяння може полягати в друкуванні бюлетенів для голосування у виборчому окрузі не на однаковому папері, не за формою, встановленою ЦВК, та не за текстом, затвердженим відповідною виборчою комісією, і не є однаковими за розміром, кольором та змістом.

Внесення до виборчого документу завідомо неправдивих відомостей як один із способів підлогу таких документів передбачає внесення до них відомостей, які завідомо для винного не відповідають дійсності. До такого роду діянь слід віднести, зокрема, внесення до протоколів виборчих комісій про підсумки голосування даних, які не відповідають результатам голосування.

Під **іншою підробкою виборчого документу** слід розуміти зміну змісту дійсного документу шляхом його підчистки, виправлення окремих слів чи частини тексту, помітки іншою датою, а так само виготовлення будь-яким способом підробленого виборчого документу (наприклад, виборчих бюлетенів).

Використання завідомо підробленого виборчого документу або використання виборчого документу, виготовленого в спосіб, не передбачений законом, передбачає його подання для набуття певних прав у виборчому процесі (найчастіше — це пред'явлення такого документу до виборчої комісії або здійснення ним (бюлетенем) голосування).

³ Даючи правову оцінку такого роду діянь членів виборчих комісій, слід мати на увазі, що згідно з ч. 2 ст. 11 КК не є злочином дія або бездіяльність, яка хоч формально і містить ознаки будь-якого діяння, передбаченого цим Кодексом, але через малозначність не становить суспільної небезпеки, тобто не заподіяла і не могла заподіяти істотної шкоди фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі. З огляду на це, у кожному конкретному випадку видачі членом виборчої комісії одного чи кількох бюлетенів для голосування за іншу особу правову оцінку таким діянь необхідно давати, виходячи з того, чи заподіяно (чи могло бути заподіяно) ними істотної шкоди.

Завідомо неправильний підрахунок голосів означає порушення встановленого порядку підрахунку голосів (недотримання послідовності, непогашення невикористаних бюлетенів тощо), неправильне встановлення загальної чисельності виборців (на конкретній виборчій дільниці, в конкретному окрузі, в Україні загалом), безпідставне визнання дійсного виборчого бюлетеня недійсним чи, навпаки, недійсного — дійсним, умисне зменшення або збільшення фактично поданих голосів “за” чи “проти” кандидата (кандидатів), партію чи блок партій, неправильне встановлення чисельності виборців, які не підтримали жодного кандидата.

Завідомо неправильне оголошення результатів виборів полягає у свідомому оголошенні результатів виборів, які не відповідають дійсності. Це стосується як результатів виборів загалом по країні, та і результатів виборів по конкретних виборчих округах та виборчих дільницях. Змістом цієї ознаки охоплюється, наприклад, оголошення всупереч закону виборів недійсними, оголошення всупереч фактичним результатам голосування кандидата обраним чи, навпаки, необраним депутатом.

Суб'єкт злочину, передбаченого ч. 1 та ч. 3 ст. 158 КК, — спеціальний, при цьому за ч. 1 відповідальність може нести лише член виборчої комісії. Суб'єкт злочину, передбаченого ч. 2 цієї статті, — загальний, ним може бути осудна особа, яка досягла 16-річного віку.

Відповідальність за ст. 158 КК настає лише в разі, якщо описані в ній діяння вчинені умисно. Неправильний підрахунок голосів, видача виборчого бюлетеня особі, яка не внесена до списку виборців, та інші передбачені ст. 158 КК дії, вчинені з необережності, виключають кримінальну відповідальність за цією статтею.

Відповідно до ст. 158 КК, видача членом виборчої комісії виборчого бюлетеня особі, яка не внесена до списку виборців, або видача виборцю виборчих бюлетенів (виборчого бюлетеня) замість інших виборців (ч. 1) **карається** обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років або позбавленням волі на строк до трьох років; підлог або використання завідомо підробленого виборчого документу чи виготовленого в спосіб, не передбачений законом (ч. 2), караються позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років; вчинення зазначених підлогу та використання виборчих документів членом виборчої комісії або іншою службовою особою, а так само завідомо неправильний підрахунок голосів або завідомо неправильне оголошення результатів виборів караються позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

Порушення таємниці голосування (ст. 159 КК)

Цей злочин **проявляється в діях або бездіяльності**, що спрямовані на одержання чи розголошення відомостей про результати голосування виборцем (виборцями) шляхом порушення встановлених законом вимог для забезпечення таємниці голосування або створення умов, які дають змогу контролювати волевиявлення виборців під час голосування. Це можуть бути: висунення вимоги до виборців показувати заповнені бюлетені перед опусканням їх до виборчих скриньок; домагання

повідомити про те, за якого конкретно кандидата, партію чи виборчий блок партій виборець віддав свій голос; незабезпечення достатньої кількості кабін або кімнат для таємного голосування, що суттєво ускладнює або робить неможливим забезпечення таємниці голосування; видача виборцям помічених бюлетенів для голосування, що дає змогу встановити, хто з виборців який бюлетень заповнював; встановлення спеціальних пристроїв (апаратури), які дають змогу контролювати волевиявлення виборців при заповненні ними виборчих бюлетенів тощо.

Відповідальність за ст. 159 КК за порушення таємниці голосування можуть нести лише член виборчої комісії або інша службова особа, які порушують таємницю голосування, використовуючи владу чи службове становище. Порушення таємниці голосування іншими особами за наявності підстав може кваліфікуватися як самоправство (ст. 356 КК), злочин проти здоров'я (наприклад, погроза вбивством — ст. 129 КК) або інший злочин.

Склад розглядуваного злочину матиме місце лише в разі **умисного** порушення таємниці голосування: винний має усвідомлювати, що порушує таємницю голосування, нехтуючи встановленими законом вимогами для забезпечення таємниці голосування або спеціально створюючи умови, що дають змогу контролювати волевиявлення виборців під час голосування, і бажати вчинити такі дії. Порушення таємниці голосування, вчинене з необережності (наприклад, у зв'язку з неналежним обладнанням приміщень для голосування), виключає кримінальну відповідальність за ст. 159 КК.

Умисне порушення таємниці голосування під час проведення передбачених законом України виборів, вчинене членом виборчої комісії або іншою службовою особою з використанням влади чи службового становища, **карається** штрафом від 500 до 1000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням волі на строк від одного до трьох років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

Кримінальна відповідальність за іншими статтями Кримінального кодексу

Особи, які порушують законодавство України про вибори, можуть підлягати кримінальній відповідальності і **за іншими статтями КК**, залежно від правового статусу та характеру вчинених діянь. Так, члени виборчих комісій та інші службові особи в разі вчинення ними службових зловживань, пов'язаних із проведенням виборів народних депутатів України, можуть нести відповідальність за зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК), перевищення влади або службових повноважень (ст. 365 КК), службове підроблення (ст. 366 КК), одержання хабара (ст. 368 КК). Особи, які застосовують насильство чи погрозу до суб'єктів виборчого процесу, за відсутності в їх діях ознак перешкоджання здійсненню виборчого права (ст. 157 КК), можуть підлягати кримінальній відповідальності за нанесення тілесних ушкоджень чи побоїв, погрозу вбивством (ст. ст. 121, 122, 126, 129 КК).

За певних умов, порушення фінансування виборів з боку службових осіб (наприклад, використання службовою особою бюджетних коштів на фінансування

виборчої кампанії конкретних кандидатів чи партій (блоків), видання нею нормативно-правових або розпорядчих актів, які змінюють видатки бюджету) може бути кваліфіковане за ст.ст. 210 та 211 КК.

Власне кажучи, порушення законодавства про вибори шляхом зловживання владою або службовим становищем посадовими особами органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних підприємств, установ та організацій з метою надання незаконних переваг у виборчому процесі тим чи іншим кандидатам у депутати, партіям (блокам) складає серцевину сумнозвісного адміністративного ресурсу.

Адміністративна відповідальність

За порушення виборчого законодавства настає також адміністративна відповідальність, яка передбачена, зокрема, Кодексом України про адміністративні правопорушення (далі — КУпАП) та Законом України “Про боротьбу з корупцією”.

Порушення законодавства про вибори народних депутатів (ст. 186-2 КУпАП)

Чинний Кодекс України про адміністративні правопорушення містить лише одну статтю, що передбачає адміністративну відповідальність безпосередньо за порушення законодавства про вибори народних депутатів. Це ст. 186-2 КУпАП, що передбачає відповідальність за такі діяння, як: (1) публічні заклики або агітація за бойкотування виборів народного депутата; (2) опублікування або поширення іншим способом неправдивих відомостей про кандидата в депутати; (3) агітація “за” або “проти” кандидата в день виборів; (4) видача членом дільничної виборчої комісії виборчого бюлетеня для голосування за іншу особу; (5) втручання в роботу виборчих комісій, що перешкоджає виконанню ними обов’язків, пов’язаних із реєстрацією кандидатів у депутати, підрахунком голосів чи визначенням результатів або підбиттям загальних підсумків виборів.

Публічні заклики до бойкотування виборів народного депутата передбачає відкрите звернення до невизначеного, але значного кола осіб, у якому висловлюється пропозиція чи вимоги не брати участі у виборах (голосуванні). Питання про публічність заклику має вирішуватися в кожному конкретному випадку з урахуванням місця, способу, часу його вчинення тощо. Заклик про бойкотування виборів, звернутий до однієї особи або кількох осіб у різний час за відсутності ознак публічності (у приватній бесіді, по телефону тощо) не утворює складу цього правопорушення. Натомість **для агітації за бойкотування виборів депутата** ознака публічності не є обов’язковою. Публічні заклики або агітація можуть бути зафіксовані письмово (в листівках, на плакатах), висловлені усно, за допомогою телебачення чи радіо, в інший спосіб.

Слід зауважити, що застосування ст. 186-2 КУпАП за наведеною вище ознакою на сьогодні видається щонайменше проблематичною. Річ у тім, що Закон України “Про вибори народних депутатів України” визнає вибори такими, що відбулися, незалежно від числа виборців, які взяли в них участь. Видається, що запровадження в КУпАП ст. 186-2 (КУпАП доповнено ще у 1990р.) було обумовлено наявністю у виборчому законодавстві “порогу” явки виборців, за якого вибори визнавалися такими, що відбулися.

За таких обставин, неявка на вибори необхідного числа виборців мала відповідні негативні наслідки, а отже — публічні заклики або агітація до бойкотування виборів мали певну суспільну небезпеку. Із скасуванням такого “порогу” зазначені заклики та агітація втрачають суспільну небезпеку, оскільки їх наслідки не мають значення для визнання виборів такими, що відбулися (чи не відбулися), а волевиявлення на виборах (у т.ч. щодо участі у виборах) є правом конкретного громадянина, реалізувати яке він може на власний розсуд.

Опублікування або поширення в інший спосіб неправдивих відомостей про кандидата в депутати має місце тоді, коли винна особа умисно розповсюджує відомості про кандидата, які не відповідають дійсності. Ці відомості можуть стосуватися особистого життя кандидата, його ділових якостей тощо. Для відповідальності за ст. 186-2 КУпАП за цією ознакою необхідно, щоб: (1) відомості, які розповсюджуються стосовно кандидата, були неправдивими; (2) особа, яка їх розповсюджує, усвідомлювала їх неправдивий характер. Опублікування таких відомостей передбачає оприлюднення їх у друкованих ЗМІ, книгах, брошурах чи інших періодичних чи разових друкованих виданнях, а поширення іншим способом — це поширення за допомогою телебачення, радіо, листівок, через Інтернет, в усній чи будь-якій іншій формі. Поширення передбачає доведення їх до відома хоча б однієї особи. Повідомлення таких відомостей самому кандидату не утворює складу цього правопорушення, як не утворює його поширення неправдивої інформації щодо партії чи блоку, що беруть участь у виборах, якщо вона не стосується конкретного кандидата в депутати, який висунутий цією партією (блоком) по одномандатному чи багатомандатному округам.

Не утворює складу розглядуваного правопорушення поширення інформації про кандидата в депутати, яка є такою, що ганьбить або іншим чином негативно характеризує його в очах виборців, але відповідає дійсності (наприклад, про притягнення його до адміністративної чи дисциплінарної відповідальності).

Агітація “за” або “проти” кандидата в день виборів — це здійснення в будь-якій формі та будь-якими засобами передвиборної агітації у день голосування. Відповідальність за цією ознакою настає за сам факт агітації, незалежно від її спрямування (“за” чи “проти” кандидата). Слід зазначити, що ст. 186-2 КУпАП в цій частині не узгоджується із Законом України “Про вибори народних депутатів України”, який встановлює, що передвиборна агітація закінчується о 24 годині останньої п’ятниці, що передує дню виборів, проведення активної агітації з цього часу забороняється (ч. 18 ст. 56 Закону України “Про вибори народних депутатів України”). Таким чином, хоча виборчим законодавством активна агітація в суботу (перед днем виборів) також заборонена, але адміністративна відповідальність за агітацію у цей день, згідно з адміністративним законом за ст. 186-2 КУпАП, настати не може, оскільки ця стаття передбачає відповідальність лише за агітацію у день виборів.

Видача членом дільничної виборчої комісії виборчого бюлетеня для голосування за іншу особу створює конкуренцію з аналогічною ознакою злочину, передбаченого ст. 158 КК, і, як уже зазначалося, на підставі ч. 2 ст. 9 КУпАП тягне за собою кримінальну відповідальність за вказаною статтею КК.

Втручання в роботу виборчих комісій — це будь-які дії, спрямовані на перешкоджання виконанню членами таких комісій своїх службових обов’язків. Такі дії можуть проявлятися в умовлянні, шантажуванні членів виборчих комісій, погрози відмовити в наданні законних благ, погрози застосування насильства, пошкодження чи знищення майна чи в іншій формі. Якщо спосіб втручання (наприклад, погроза вбивством) є кримінально караним діянням, вчинене потребує кваліфікації за відповідною статтею КК. В такому разі особа, яка вчинила таке втручання, адміністративній відповідальності не підлягає.

Втручання, відповідальність за яке передбачена ст. 186-2 КУпАП, має місце тоді, коли воно спрямоване на перешкоджання виконанню членами комісій обов’язків, пов’язаних з: (1) реєстрацією кандидатів у депутати⁴; (2) підрахунком голосів; (3) визначенням результатів; (4) підбиттям загальних підсумків виборів. Втручання з метою перешкоджання виконанню членами виборчих комісій інших, крім зазначених, службових обов’язків складу цього правопорушення не утворює.

Склад розглядуваного правопорушення має місце в разі втручання в роботу будь-якої з утворених відповідно до закону виборчих комісій — дільничної, окружної, ЦВК. При цьому відповідальність має наставати як за втручання в роботу конкретного члена виборчої комісії (наприклад, перешкоджання члену комісії здійснити підрахунок голосів), так і комісії загалом (наприклад, зрив засідання комісії).

За вчинення правопорушень, передбачених ст. 186-2 КУпАП, застосовуються такі **стягнення**: за ч. 1 — накладення штрафу від трьох до шести неоподатковуваних мінімумів доходів громадян; за ч. 2 — накладення штрафу від трьох до п’яти

неоподатковуваних мінімумів доходів громадян; за ч. 3 — накладення штрафу від трьох до шести неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Відповідальність за правопорушення, передбачене ст. 186-2 КУпАП, може нести особа, яка на момент його вчинення досягла 16 років.

Неправомірне використання державного майна (ст. 184-1 КУпАП)

Закон України “Про вибори народних депутатів України” (ст. 56) визначає **певні обмеження** щодо ведення передвиборної агітації. Одним із таких обмежень є заборона кандидатам у депутати, які займають посади в органах державної влади та органах місцевого самоврядування, на державних, комунальних підприємствах, в установах, організаціях, військових частинах (формуваннях), використовувати для будь-якої роботи, пов’язаної з проведенням передвиборної агітації, службовий транспорт, зв’язок, устаткування, приміщення, інші об’єкти та ресурси за місцем роботи. Порухення цього обмеження є однією з підстав скасування окружною виборчою комісією рішення про реєстрацію кандидата в депутати (п. 11 ч. 3 ст. 49 Закону). Крім того, особа, яка порушила вказане обмеження, може нести й адміністративну відповідальність за ст. 184-1 КУпАП, яка передбачає відповідальність за неправомірне використання державного майна.

Відповідно до диспозиції ст. 184-1 КУпАП, **склад цього правопорушення** має місце в разі використання посадовою особою в особистих чи інших неслужбових цілях державних коштів, наданих їй у службове користування приміщень, засобів транспорту чи зв’язку, техніки або іншого державного майна, якщо це завдало державі шкоди на суму, що не перевищує п’яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. За певних передбачених у КК обставин, такого роду порушення може утворювати склад кримінально караного службового зловживання.

Суб’єктами такої відповідальності можуть бути не лише кандидати в депутати, а й інші посадові особи. Причому посадові особи не лише органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних, комунальних підприємств, установ, організацій, військових частин (формувань), а й інших підприємств, установ і організацій. Для наявності складу правопорушення, передбаченого ст. 184-1 КУпАП, важливим є неправомірний характер використання державних коштів та іншого майна.

Санкція ст. 184-1 КУпАП передбачає накладення на винну особу штрафу від двох з половиною до п’яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Закон України “Про боротьбу з корупцією”

Дії осіб, які беруть участь у виборчому процесі, в певних випадках можуть мати корупційний характер й утворювати склад правопорушень, передбачених Законом України “Про боротьбу з корупцією”. Зокрема, суб’єктами корупційних правопорушень можуть бути державні службовці, сільські, селищні, міські голови та голови районних, обласних рад.

⁴ У разі, коли зазначене втручання мало за мету перешкодити реєстрації конкретної особи кандидатом у депутати і в такий спосіб перешкодити здійсненню нею виборчого права (права бути обраним народним депутатом України), вчинене слід розцінювати не як адміністративне правопорушення, передбачене ст. 186-2 КУпАП, а як злочин, передбачений ст. 157 КК.

До порушень законодавства про вибори, відповідальність за які може наставати за Законом “Про боротьбу з корупцією”, можуть бути віднесені:

(1) відмова службових осіб органів державної влади чи органів місцевого самоврядування суб'єктам виборчого процесу в інформації, надання якої передбачено правовими актами, умисне затримання її, надання недостовірної чи неповної інформації;

(2) неправомірне втручання з використанням посадового становища в діяльність інших державних органів чи посадових осіб з метою перешкодити виконанню ними своїх службових повноважень. Цей вид корупційного правопорушення може мати місце, зокрема, у випадку умовляння, спроби підкупу, погрози, іншого впливу щодо працівників ЦВК, органів прокуратури, суддів з метою прийняття незаконного рішення чи, навпаки, неприйняття законного рішення стосовно конкретного кандидата в народні депутати;

(3) надання незаконних переваг фізичним або юридичним особам під час підготовки та прийняття нормативно-правових актів чи рішень, у результаті якого порушуються такі засади виборчого процесу, як, зокрема, рівність суб'єктів виборчого процесу, неупередженість до партій (блоків), кандидатів у депутати з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб.

Вчинення такого роду корупційних правопорушень, пов'язаних із виборчим процесом, особою, уповноваженою на виконання функцій держави, тягне за собою **адміністративне стягнення** у вигляді штрафу від 15 до 25 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Повторне вчинення такого правопорушення тягне за собою адміністративне стягнення у вигляді штрафу від 25 до 50 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і звільнення з посади чи інше усунення від виконання функцій держави. Якщо такі дії містять склад злочину, відповідальність настає за відповідною статтею КК.

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

Особливістю цього виду юридичної відповідальності за порушення виборчого законодавства є те, що вона допускається як стосовно фізичних осіб (кандидатів у депутати), так і щодо колективних суб'єктів (виборчих комісій, партій (блоків)).

Закон України “Про вибори народних депутатів України” (далі — Закон) безпосередньо передбачає ряд негативних наслідків для суб'єктів виборчого процесу у разі порушення його норм. Такі негативні наслідки настають у виді:

(1) відмови в реєстрації кандидата (кандидатів) у депутати (ч.ч. 10-12 ст. 46, ст. 47 Закону);

(2) скасування рішення про реєстрацію кандидата в одномандатному окрузі чи в багатомандатному окрузі або про реєстрацію в багатомандатному окрузі всіх кандидатів у депутати, внесених до виборчого списку партії (блоку) (ст. 49 Закону);

(3) визнання дільничною комісією голосування на виборчій дільниці недійсним (ст. 70 Закону);

(4) визнання окружною виборчою комісією голосування недійсним (ч. 12 ст. 72 Закону);

(5) визнання виборів депутата в одномандатному окрузі недійсними (ст. 77 Закону);

(6) дострокове припинення повноважень виборчої комісії (ст. 27 Закону);

(7) дострокове припинення повноважень члена виборчої комісії (ст. 25 Закону України “Про Центральну виборчу комісію” та ст. 27 цього Закону).

Підстави кожного з названих видів такої відповідальності визначені у зазначених статтях Закону України “Про вибори народних депутатів України”. Органами, які можуть застосувати ці види відповідальності, є відповідні виборчі комісії та суди.

Відповідно до ст. 19 Закону України “Про політичні партії в Україні”, у разі порушення політичною партією (як такою, що є суб'єктом виборчого процесу, так і такою, що не є суб'єктом цього процесу) виборчого законодавства ЦВК та окружні комісії можуть вжити щодо цієї партії такий захід як попередження про недопущення незаконної діяльності. Таке попередження вноситься у формі видання припису про недопущення протиправних вчинків. Згідно зі ст. 20 зазначеного Закону такий припис вноситься у разі публічного оголошення керівниками політичної партії наміру вчинення політичною партією дій, за які законами України передбачена юридична відповідальність. Якщо вчинені політичною партією дії не тягнуть за собою іншого виду відповідальності, то ЦВК або відповідна окружна комісія видає припис про усунення допущених правопорушень.

Керівництво політичної партії зобов'язане невідкладно усунути порушення законодавства України, що стали підставою для винесення попередження, і в п'ятиденний строк повідомити про вжиті заходи органу, який виніс попередження.

Рішення ЦВК та окружних комісій щодо винесеного політичній партії попередження можуть бути оскаржені у встановленому законом порядку.

Найбільш суворим заходом, який може бути вжитий до політичної партії у разі порушення нею Конституції України та законів України, у т.ч. в ході виборчого процесу, є заборона політичній партії. Згідно зі ст. 21 Закону України “Про політичні

партії в Україні”, політична партія може бути за поданням Міністерства юстиції України чи Генерального прокурора України заборонена в судовому порядку у випадку порушення вимог щодо створення та діяльності політичних партій, встановлених Конституцією України та іншими законами України. Закон не вказує на характер порушення, яке може бути підставою для заборони партії (що слід визнати його недоліком, оскільки це дає можливість відповідним органам і посадовим особам значною мірою діяти щодо такої заборони на власний розсуд). Однак виходячи з того, що заборона партії — це найбільш суворий захід, що може бути вжитий до партії у випадку порушення вимог щодо створення і діяльності партій, видається, що це мають бути не просто порушення відповідного законодавства, а порушення, які є грубими, систематичними, або ж такими, що унеможливають діяльність партії у рамках існуючої правової системи України. Йдеться, зокрема, про обмеження щодо утворення та діяльності політичних партій, що передбачені ст. 37 Конституції України та ст. 5 Закону України “Про політичні партії в Україні”. Так, відповідно до ст. 5 Закону України “Про політичні партії в Україні” утворення і діяльність політичних партій забороняється, якщо їх програмні цілі або дії спрямовані на: (1) ліквідацію незалежності України; (2) зміну конституційного ладу насильницьким шляхом; (3) порушення суверенітету та територіальної цілісності України; (4) підризу безпеки держави; (5) незаконне захоплення державної влади; (6) пропаганду війни, насильства, розпалювання міжетнічної, расової чи релігійної ворожнечі; (7) посягання на права та свободи людини; (8) посягання на здоров’я населення; (9) утворення та функціонування воєнізованих формувань.

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

За поширення неправдивої інформації у процесі виборів стосовно певних фізичних (насамперед, кандидатів у депутати) та юридичних (наприклад, виборчі комісії) осіб може наставати **цивільно-правова відповідальність**. Нормативно-правовою основою такої відповідальності є положення ч. 4 ст. 32, ч. 2 ст. 124 Конституції України, ст. 7 Цивільного Кодексу України (далі — ЦК).

Відповідно до ст. 7 ЦК, громадянин або організація вправі вимагати по суду **спростування відомостей**, що не відповідають дійсності або викладені неправдиво, які порочать їх честь і гідність чи ділову репутацію або завдають шкоди їх інтересам, якщо той, хто поширив такі відомості, не доведе, що вони відповідають дійсності.

Закон також передбачає, що громадянин чи організація, відносно яких поширені відомості, що не відповідають дійсності та завдають шкоди їх інтересам, честі або діловій репутації, вправі поряд зі спростуванням таких відомостей вимагати відшкодування майнової та моральної (немайнової) шкоди, завданої їх поширенням.

Порядок звернення до суду та судового розгляду **регламентований** Цивільним процесуальним кодексом України (далі — ЦПК). Згідно з п. 1 ч. 1 ст. 5 ЦПК позов про спростування відомостей, що порочать честь і гідність, може бути пред’явлений особою, про яку поширені такі відомості, а так само близькими родичами цієї особи, коли відомості прямо чи посередньо їх порочать.

У випадках поширення відомостей, що принижують репутацію організації, остання, якщо вона є юридичною особою, має право звернутися до суду з вимогами про їх спростування, незалежно від того, якою особою (фізичною чи юридичною) поширені ці відомості. Відповідачем у справі про захист честі і гідності може бути фізична або юридична особа, яка поширила відомості, що порочать позивача. Зміст і форма позовної заяви про захист честі та гідності визначені ст. 137 ЦПК.

Спосіб спростування неправдивих відомостей визначений ч. 2 ст. 7 ЦК. Особливості спростування явно недостовірної інформації щодо кандидата в депутати або партії (блоку), оприлюднених засобом масової інформації, визначено ч. 5 ст. 54 Закону України “Про вибори народних депутатів України”. ■